

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Civil Diplomacy
Foundation

«УКРАЇНА ТА ЦЕНТРАЛЬНА АЗІЯ: ПЕРСПЕКТИВИ СЕКТОРАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ В УМОВАХ РЕГІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ»

Матеріал створено в межах проєкту «Європа – Центральна Азія: діалог без кордонів», який реалізується за організаційної та фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Проект «Європа — Центральна Азія: діалог без кордонів».

Матеріал підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».
Думки, висновки та рекомендації належать авторам цього матеріалу і не обов'язково відображають погляди Міжнародного фонду «Відродження».

Міжнародний фонд «Відродження» — одна з найбільших благодійних фондаций в Україні, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримав близько 20 тисяч проектів на суму понад 350 мільйонів доларів США.

ЗМІСТ

Вступ «УКРАЇНА ТА ЦЕНТРАЛЬНА АЗІЯ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ СЕКТОРАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ».....	7
--	----------

Тарас МАРШАЛОК, економічний експерт, Київська школа економіки (KSE). «НОВІ МОЖЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ».....	11
--	----

Вікторія ХВІСТ, завідувачка кафедри міжнародних відносин і суспільних наук НУБіП України. «ПОТЕНЦІАЛ СПІВПРАЦІ У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ».....	17
--	----

Максим НЕСВІТАЙЛОВ, політичний аналітик, «КРИТИЧНІ МІНЕРАЛЬНІ РЕСУРСИ ТА ДОБУВНА ПРОМИСЛОВІСТЬ: ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ».....	23
--	----

Собір КУРБААНОВ, незалежний експерт, колишній керівник Представництва Світового банку в Республіці Таджикистан (США/Республіка Таджикистан) «ПАРТНЕРСТВО МІЖ ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ У СФЕРІ ТРУДОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ».....	35
---	----

Нигмет ІБАДІЛДІН, PhD., доцент кафедри політології та міжнародних відносин Казахстанського інституту менеджменту, економіки та прогнозування КІМЕР (м. Алмати, Республіка Казахстан). «СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА КАЗАХСТАНУ: ЕКОНОМІЧНИЙ, ОСВІТНІЙ, ГУМАНІТАРНИЙ І ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ».....	51
--	----

Олександр БУРЯЧЕНКО, керівник проекту TransCaspianUA, Віталій КУЛИК, завідувач Лабораторії протидії дезінформації КНЕУ, експерт з міжнародних відносин та безпеки. «ТРАНСПОРТНА ТА ЛОГІСТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ».....59

Умеджон МАДЖИДІ, незалежний експерт, (Республіка Таджикистан). «ПЕРСПЕКТИВИ ЕНЕРГЕТИЧНОГО, ЕКОНОМІЧНОГО, ОСВІТНЬОГО ТА ІНСТИТУЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ І ТАДЖИКИСТАНОМ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ З ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ».....63

Мурат КАРИПОВ, виконавчий директор ГО «Bir Duino Kyrgyzstan», експерт із управління проектами (м. Бішкек, Киргизька Республіка). «ОСНОВНІ ВИКЛИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВОДНІ РЕСУРСИ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ КИРГИЗСТАНОМ І УКРАЇНОЮ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ».....77

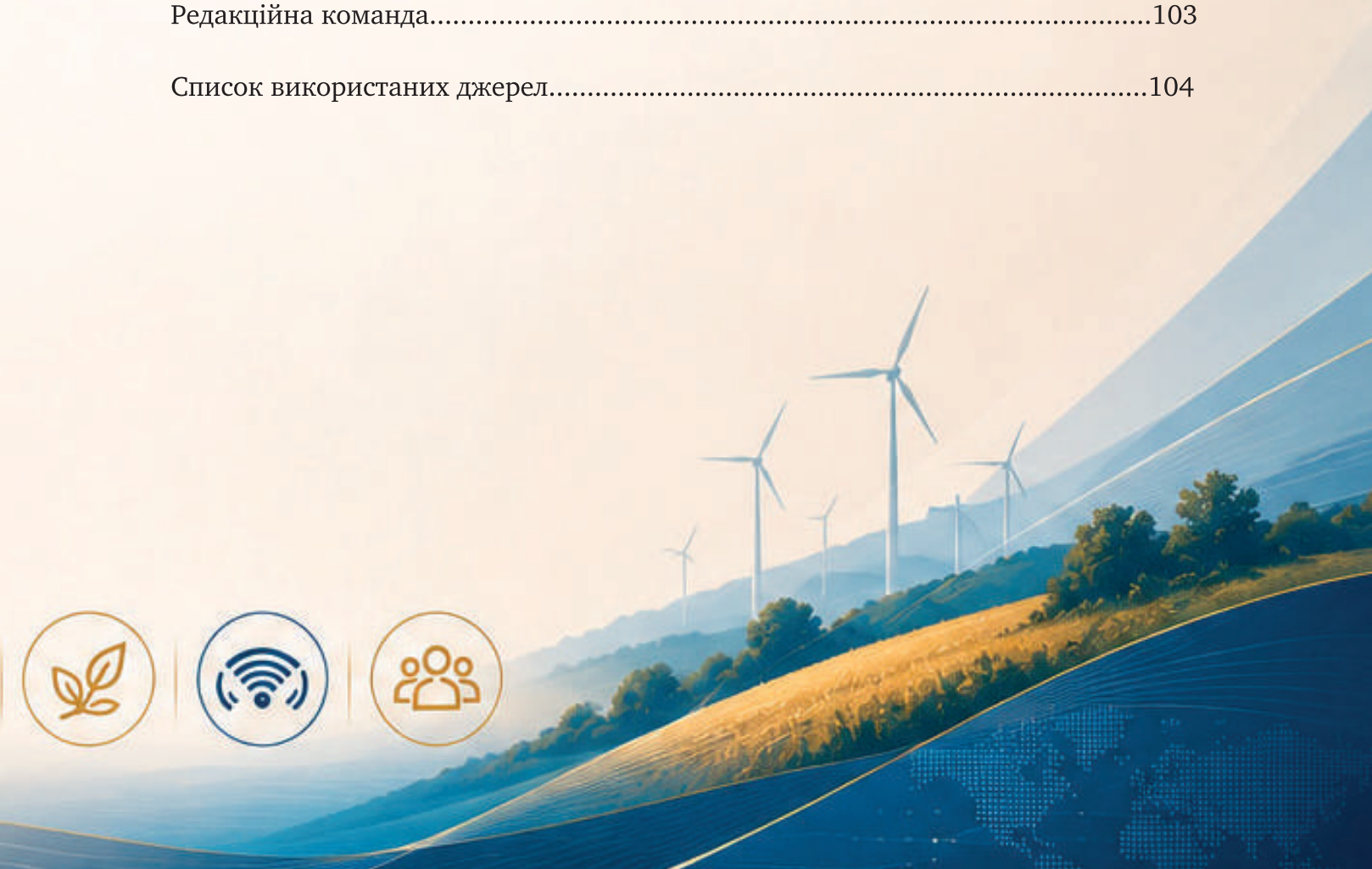
Олена МЕЛКОНОВА, експертка з публічної дипломатії Центру геополітичних досліджень «КОНСТАНТА ЕР ЕНД ДІ ГРУП». «КУЛЬТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ».....87

Тлеген КУАНДИКОВ, програмний координатор CAPS Unlock (м.Алмати, Республіка Казахстан). «АНАЛІТИЧНІ ЦЕНТРИ ТА ДИПЛОМАТІЯ ЗНАНЬ».....95

Висновки.....100

Редакційна команда.....103

Список використаних джерел.....104

УКРАЇНА ТА ЦЕНТРАЛЬНА АЗІЯ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ СЕКТОРАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ

Дослідження підготовлено в межах реалізації проекту «Європа та Центральна Азія: діалог без кордонів», що здійснюється БО «Міжнародний благодійний фонд громадської дипломатії» у партнерстві з ГО «Центр геополітичних досліджень «КОНСТАНТА ЕР ЕНД ДІ ГРУП»».

Матеріал підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Думки, висновки та рекомендації належать авторам цього матеріалу і не обов'язково відображають погляди Міжнародного фонду «Відродження».

Міжнародний фонд «Відродження» — одна з найбільших благодійних фондаций в Україні, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримав близько 20 тисяч проектів на суму понад 350 мільйонів доларів США.

До підготовки окремих розділів дослідження були залучені автори з України та держав Центральної Азії. Оцінки, висновки та рекомендації, викладені в окремих розділах, відображають позицію їхніх авторів і не обов'язково збігаються з поглядами інших авторів, партнерських організацій або донорів проекту.

Співпраця між державами далеко не завжди визначається географічною близькістю. Дедалі більшого значення набувають взаємодоповнюваність економік, спільні потреби розвитку, обмін знаннями й технологіями, а також здатність формувати довгострокові партнерства, засновані на практичному інтересі. Саме тому країни та регіони, які тривалий час не розглядалися як природні партнери, сьогодні відкривають нові можливості для взаємодії. Одним із таких прикладів є співпраця між Україною та державами Центральної Азії.

Україна, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Узбекистан, Республіка Таджикистан і Туркменістан мають тривалий досвід економічних, освітніх, культурних і людських контактів. Проте наявність такого досвіду сама по собі не сформувала повноцінної системи співпраці. Взаємодія розвивалася нерівномірно, часто залежала від окремих ініціатив, персональних контактів або короткострокових проектів і не завжди переходила у сталі партнерства між інституціями, університетами, підприємствами та професійними спільнотами.

Упродовж тривалого часу Центральна Азія залишалася для України важливим, але недостатньо системно представленим напрямом міжнародної та зовнішньоекономічної взаємодії. Відносини підтримувалися, однак їхній практичний зміст не повною мірою відповідав реальному потенціалу сторін. Український бізнес недостатньо знав про особливості ринків регіону, а центральноазійські партнери не завжди мали актуальне уявлення про можливості сучасної України. Університетські та експертні зв'язки нерідко залишалися точковими, а успішні приклади співпраці не перетворювалися на основу для масштабніших спільних програм.

Сьогодні з'являються передумови для перегляду такого підходу. Протягом останніх років міжнародне економічне середовище зазнало суттєвих змін. Трансформація виробничих і торговельних ланцюгів, порушення звичних логістичних маршрутів, зростання уваги до продовольчої та ресурсної стійкості, дефіциту кваліфікованих кадрів, енергетичної ефективності й технологічного розвитку спонукають держави диверсифікувати зовнішні зв'язки та шукати нові формати взаємодії. Для України ці процеси поєднуються з необхідністю адаптації

економіки до складних безпекових умов, відновлення виробничого потенціалу та розширення кола міжнародних партнерів. Для держав Центральної Азії вони створюють додаткові стимули модернізувати економіки, розвивати інфраструктуру, залучати технології та поглиблювати зв'язки з європейськими ринками.

Центральна Азія вже не є регіоном, який можна розглядати виключно через призму сировинних ресурсів або його розташування між великими економічними центрами. Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Узбекистан, Республіка Таджикистан і Туркменістан мають різні економічні моделі, масштаби ринків, ресурсні можливості та пріоритети розвитку. Водночас для всіх держав регіону актуальними залишаються питання модернізації промисловості, диверсифікації економіки, розвитку транспортної інфраструктури, ефективного використання природних ресурсів, підготовки кадрів і розширення міжнародної співпраці. У низці цих напрямів Україна має компетенції, технологічний досвід і людський капітал, які можуть бути затребуваними.

Своєю чергою, держави Центральної Азії становлять інтерес для України не лише як ринки збуту. Регіон може стати простором для створення спільних підприємств, реалізації інфраструктурних та інвестиційних проєктів, розвитку нових виробничих зв'язків і виходу на ширші азійські ринки. Партнерство може формуватися навколо спільного виробництва, локалізації технологій, підготовки спеціалістів, академічних досліджень, обміну практиками та розвитку маршрутів, які поєднують Центральну Азію з європейським економічним простором.

Працюючи над цим дослідженням, проєктна команда неодноразово стикалася з думкою, яку поділяють представники професійних середовищ як в Україні, так і в державах Центральної Азії: потенціал співпраці значно перевищує її нинішній рівень. Головною перешкодою часто є не відсутність взаємних інтересів, а нестача постійних механізмів комунікації. Бізнесу бракує перевіреної інформації про ринки та партнерів, університетам — довгострокових програм взаємодії, експертним середовищам — регулярних майданчиків для обміну оцінками, а громадським організаціям — доступних інструментів реалізації спільних ініціатив.

До цього додаються об'єктивні обмеження: складна й дорога логістика, недостатня кількість прямих транспортних маршрутів, відмінності регуляторних середовищ, обмежена взаємна присутність у медійному просторі та нестача фахівців, які одночасно розуміють специфіку України й держав Центральної Азії. Значна частина потенційних партнерів не має достатньої інформації про можливості іншої сторони або не розуміє, через які інституції можна започаткувати співпрацю. У результаті навіть перспективні ідеї нерідко залишаються на рівні обговорень.

Саме усвідомлення цього розриву між наявним потенціалом і реальною інтенсивністю взаємодії стало відправною точкою дослідження. Його метою не було підготувати ще один загальний огляд відносин України з Центральною Азією або сформулювати перелік декларативних побажань. Проєктна команда свідомо зосередилася на конкретних секторах, у яких поєднуються взаємна зацікавленість, наявні компетенції та можливість отримання практичного результату.

Секторальний підхід дає змогу розглядати співпрацю не як абстрактний напрям міжнародних відносин, а як сукупність конкретних завдань, партнерств і проєктів. Він допомагає відповісти не лише на питання, чому Україна та держави Центральної Азії мають співпрацювати, а насамперед — у яких сферах така взаємодія є найбільш перспективною, що саме можуть запропонувати сторони одна одній, які бар'єри необхідно подолати та які інституції мають забезпечити перехід від ідей до практичної реалізації.

Структура видання відображає цю логіку. Окремі розділи присвячені торгівлі та новим моделям економічної кооперації; аграрному сектору й продовольчій безпеці; критичним мінеральним ресурсам і добувній промисловості; трудовій мобільності та розвитку людського капіталу; освіті й академічним зв'язкам; транспортним коридорам і логістиці; енергетиці та зеленому переходу; водним ресурсам, екології та сталому розвитку; культурній дипломатії й гуманітарним контактам; інституційному партнерству та формуванню експертних мереж.

Обрані напрями не існують окремо один від одного. Розвиток торгівлі безпосередньо залежить від логістики, інвестицій та якості міжінституційної комунікації. Реалізація спільних промислових і аграрних проєктів потребує підготовлених кадрів, академічної співпраці та обміну технологіями. Робота з критичними мінеральними ресурсами неможлива без сучасної геологічної розвідки, переробних потужностей, екологічних стандартів і доступу до міжнародних ланцюгів доданої вартості. Водні, кліматичні й енергетичні виклики також вимагають не ізольованих рішень, а комплексної взаємодії між державними установами, наукою, бізнесом і громадянським суспільством.

Підготовці дослідження передував тривалий процес професійного діалогу. У межах проєкту «Європа та Центральна Азія: діалог без кордонів» відбулися стратегічні дискусії, відкриті лекції, експертні консультації та тематичні обговорення за участю представників України й держав Центральної Азії. До них долучалися науковці, викладачі, дипломати, представники аналітичних центрів, громадських організацій і професійних спільнот. Ці зустрічі допомогли краще зрозуміти, які питання є актуальними для різних сторін, де їхні інтереси збігаються, а де існують відмінності у сприйнятті можливостей і ризиків співпраці.

Результати цього діалогу стали одним із джерел для формування структури видання та дослідницьких питань. Водночас основу кожного тематичного розділу становить самостійна робота його автора: аналіз відкритих даних, чинних програм і практик співробітництва, галузевих тенденцій, наявних бар'єрів та перспективних моделей взаємодії. Поєднання українських і центральноазійських експертних поглядів дає змогу уникнути одностороннього бачення та краще врахувати відмінності між країнами регіону.

Дослідження не має на меті сформувати універсальну модель співпраці, однаково придатну для всіх п'яти держав Центральної Азії. Кожна з них має власну структуру економіки, систему інституцій, пріоритети розвитку й досвід відносин з Україною. Тому запропоновані в розділах можливості та рекомендації необхідно адаптувати до конкретного двостороннього контексту. Водночас саме зіставлення різних національних підходів дає змогу визначити спільні проблеми та механізми, які можуть бути корисними для всього регіону.

Ця публікація також не претендує на вичерпне висвітлення всіх можливих напрямів українсько-центральноазійського партнерства. Її завдання полягає в іншому — окреслити сфери з найбільшим потенціалом, продемонструвати практичну взаємодоповнюваність сторін і запропонувати основу для подальшої роботи. Успіх співпраці вимірюватиметься не кількістю декларацій або підписаних меморандумів, а появою спільних освітніх програм, дослідницьких ініціатив, виробничих проєктів, логістичних рішень, інвестиційних партнерств і сталих професійних контактів.

Майбутня взаємодія України з державами Центральної Азії залежатиме не лише від економічної кон'юнктури. Вирішальне значення матиме здатність державних інституцій, бізнесу, університетів, аналітичних центрів і громадських організацій підтримувати регулярний діалог, обмінюватися інформацією та брати на себе відповідальність за реалізацію конкретних

ініціатив. Потенціал співпраці не реалізується автоматично. Він потребує людей та інституцій, які здатні перетворювати взаємну зацікавленість на довгострокові партнерства.

Ми розглядаємо це дослідження не як завершену відповідь на всі питання, а як запрошення до подальшої професійної дискусії та практичної взаємодії. Сподіваємося, що представлені у виданні оцінки, ідеї та рекомендації допоможуть краще зрозуміти можливості українсько-центральноазійського партнерства, стануть підґрунтям для нових контактів і сприятимуть появі спільних проєктів, які наповнюватимуть співпрацю між Україною та державами Центральної Азії конкретним і довгостроковим змістом.

НОВІ МОЖЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Тарас Маршалок, економічний експерт, Київська школа економіки (KSE)

Рішення. Запровадити диференційовану політику щодо п'яти держав, створити єдиний портфель проєктів та орієнтуватися на товарообіг 1,2–1,5 млрд дол. США до 2030 року за умови повного санкційного контролю.

Резюме

Економічна співпраця України з Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном, Таджикистаном і Туркменістаном має перейти від епізодичних контактів до керованого портфеля проєктів. У 2024 році торгівля товарами України з регіоном Центральної Азії становила 878,0 млн дол. США проти 3,96 млрд дол. США у 2013 році, тобто скоротилася на 77,8%. Водночас Україна зберігає позитивне сальдо 253,5 млн дол. США, впізнавані позиції у фармацевтиці, харчовій промисловості, машинобудуванні та металевих виробках, а також потенціал у сфері освіти, цифровізації, інжинірингу, водної ефективності та цивільної стійкості. У 2025 році два головні ринки регіону зберегли роль ядра співпраці: товарообіг з Казахстаном становив близько 400,0 млн дол. США, з Узбекистаном – 315,0 млн дол. США.

Базова пропозиція — диференціювати політику за країнами, визначити Казахстан та Узбекистан ринками масштабування, Туркменістан — ринком вибіркового інфраструктурних проєктів, а Киргизстан і Таджикистан — ринками спеціалізованих експортних та освітніх пакетів. До 2030 року реалістичним індикативним орієнтиром залишається товарообіг 1,2–1,5 млрд дол. США за умови відновлення міждержавних механізмів, доступу до фінансування, розвитку альтернативної логістики та обов'язкового санкційного контролю.

1. Динаміка та структура співпраці

Відносини пройшли три етапи. У 1991-2013 роках їх підтримували успадковані виробничі ланцюги, спільні стандарти, російський транзит і значний попит на українське промислове обладнання. Модель забезпечувала великі обсяги, але була залежною від старої інфраструктури. У 2014-2021 роках європейська переорієнтація України, російські транзитні обмеження та нерегулярна економічна дипломатія спричинили фрагментацію зв'язків. Попри відновлення товарообігу до 2,11 млрд дол. США у 2021 році, він залишався на 46,6% нижчим за 2013 рік. Після 2022 року співпраця стала вибірковою: логістика подорожчала, посилювалися платіжні й санкційні ризики, але збереглися ніші з високою доданою вартістю.

У 2024 році Казахстан сформував 46,9% регіонального товарообігу, Узбекистан — 31,6%, Туркменістан — 15,8%, Киргизстан — 4,0%, Таджикистан — 1,7%. Сукупна частка Казахстану та Узбекистану становила 78,5%, що обґрунтовує концентрацію обмежених ресурсів економічної дипломатії саме на цих двох ринках. У 2025 році ця концентрація збереглася: товарообіг з Казахстаном становив близько 400,0 млн дол. США, з Узбекистаном — 315,0 млн дол. США; разом це 715,0 млн дол. США, або на 3,7% більше, ніж сумарний показник цих двох ринків у 2024 році.

Країна	Експорт України	Імпорт України	Товарообіг	Частка
Казахстан	291,5	120,4	411,9	46,9%
Узбекистан	166,3	111,2	277,5	31,6%
Туркменістан	59,4	79,4	138,9	15,8%
Киргизстан	34,5	0,4	34,9	4,0%
Таджикистан	14,1	0,8	14,9	1,7%

Джерело: UN Comtrade, 2024 рік; офіційні матеріали посольств України в Казахстані та Узбекистані, 2025 рік; млн дол. США; розрахунки автора.

2. Диференційовані моделі співпраці

Казахстан — найбільший партнер і ключова ланка транскаспійської логістики. У 2024 році товарообіг становив 411,9 млн дол. США, експорт України — 291,5 млн дол. США. У 2025 році товарообіг залишився близьким до 400,0 млн дол. США, але український експорт зріс до 322,7 млн дол. США, а імпорт скоротився до 77,4 млн дол. США, що посилює позитивне сальдо України. Пріоритети: фармацевтика, харчові продукти, машинобудування, електротехніка, енергетичне й водне обладнання, агротехнології, сервісні центри та логістичні пілоти. Потрібні регулярний проектний діалог, локальні партнери й вирішення питань платежів та сертифікації.

Узбекистан — другий за масштабом і найбільш перспективний за місткістю ринку. Товарообіг у 2024 році становив 277,5 млн дол. США; у 2025 році він зріс до 315,0 млн дол. США, або на 13,5%. Провідними експортними позиціями України залишаються фармацевтика та машини. Потенціал мають медичні товари, агропереробка, холодильні ланцюги, водозбереження, енергоефективність, ІТ та професійна освіта. За оцінкою Посольства України, після березня 2022 року вартість окремих автомобільних перевезень могла зрости приблизно утричі, тому логістика є центральним обмеженням.

Туркменістан доцільно розглядати як ринок великих, але вибіркових контрактів у трубній продукції, енергетиці, водній та міській інфраструктурі, інжинірингу й сервісі. У 2024 році товарообіг становив 138,9 млн дол. США, а сальдо України було від'ємним. Останнє оприлюднене засідання міждержавної комісії відбулося у травні 2015 року, тому її перезапуск є необхідною передумовою.

Киргизстан і Таджикистан — менші ринки з позитивним для України торговельним сальдо. Доцільні компактні пропозиції: лікарські засоби, продовольство, обладнання для малого виробництва, цифрові послуги, медична, інженерна й аграрна освіта. У відносинах із Таджикистаном важливо перевести численні освітні меморандуми у фактичні програми співпраці, академічну мобільність і спільні курси.

3. Секторальні пріоритети

Фармацевтика і медицина. Українські препарати вже присутні на чотирьох ринках регіону. Конкурентна модель має включати реєстрацію, фармаконагляд, навчання, прогнозоване постачання, телемедицину, реабілітацію та медичне обладнання.

Агропродовольчий сектор. Перспектива полягає не лише в експорті продовольства, а й у технологіях переробки, зберігання, охолодження, лабораторного контролю, насінництва, точного землеробства та водоефективного зрошення.

Машинобудування, енергетика і вода. Україні варто пропонувати модернізацію, ремонт, за частини, автоматизацію, насоси, арматуру, резервне живлення та енергоефективність із локальним сервісом, а не конкурувати масштабом державного кредитування.

Освіта і цифрові рішення. Перспективні подвійні дипломи, короткі професійні програми, EdTech, інженерна, медична й аграрна освіта, а також малі пілоти GovTech, інтегрованості реєстрів і кіберстійкості. Показником мають бути активні програми та учасники, а не кількість меморандумів.

Оборонні й технології подвійного призначення. Можливі лише контрольовані проекти у гуманітарному розмінуванні, цивільному захисті, кібербезпеці, захисті критичної інфраструктури та безпечному зв'язку. Кожна операція потребує класифікації товару, дозволів Державної служби експортного контролю, перевірки кінцевого користувача та заборони реекспорту.

4. Інституційні та геоелекономічні умови

Україна має чинні двосторонні угоди про вільну торгівлю з усіма п'ятьма державами, однак формальний режим не усуває технічних, санітарних, митних, платіжних і транзитних бар'єрів. Міжурядові комісії мають працювати щорічно як механізми управління проектами: кожне рішення повинно містити відповідального, строк, ресурс і вимірюваний результат.

Росія зберігає вплив через транзит, банківські та виробничі зв'язки, російськомовну ділову інфраструктуру й правила Євразійського економічного союзу, членами якого є Казахстан і Киргизстан. Основна загроза після 2022 року — можливий реекспорт до Росії через юрисдикцію третіх країн. Китай домінує масштабом фінансування, інфраструктурними пакетами та поставками обладнання. Україна не може конкурувати обсягом капіталу, але може — гнучкістю, швидкою адаптацією, сервісом, підготовкою кадрів, європейською сумісністю та досвідом роботи в умовах криз.

Серединний коридор через Південний Кавказ і Каспій створює альтернативу російському транзиту, але не є автоматично дешевшим. Потрібні маршрутні пілоти, консолідація вантажів, цифрові документи, узгодження тарифів і порівняння повної вартості доставки від дверей до дверей (door-to-door). За оцінкою Світового банку, скоординовані інвестиції та реформи здатні до 2030 року утричі збільшити вантажопотоки коридором і вдвічі скоротити час перевезення; це регіональний потенціал, а не гарантований результат для України.

5. Ризики та запобіжники

Ключові ризики — обхід санкцій і реекспорт до Росії; висока та нестабільна вартість логістики; складні платежі; регуляторні бар'єри; слабе виконання домовленостей; концентрація експорту на кількох товарах; недостатня якість даних про послуги, інвестиції та окремі показники за країнами; корупційні та партнерські ризики. Державна підтримка повинна надаватися лише після перевірки товарного коду, власників, посередників, банків, маршруту, економічної логіки замовлення та кінцевого користувача. Для чутливих товарів потрібні договірні заборони реекспорту, право аудиту й післяпостачальний моніторинг.

Прямі інвестиції між Україною та державами регіону залишаються малими й волатильними, а частина показників не розкривається через конфіденційність. Тому політика не повинна спиратися на неперевірені оцінки «інвестиційного буму». Пріоритетом є проєктне фінансування, страхування експортних кредитів, банківські гарантії та залучення міжнародних фінансових організацій до економічно обґрунтованих проєктів.

6. Дорожня карта та рішення

На початковому етапі слід створити Координаційну платформу «Україна — Центральна Азія» під керівництвом Міністерства економіки та Міністерства закордонних справ; провести аудит угод, комісій і бар'єрів; сформувати п'ять країнознавчих профілів (country fiches), єдиний реєстр проєктів і маршрутний аудит; затвердити санкційний та експортно-контрольний протокол.

На середньостроковому горизонті потрібно провести не менше чотирьох проєктних засідань двосторонніх механізмів; організувати місії у фармацевтиці, агропереробці, інженерії, освіті й GovTech; запустити кілька логістичних пілотів та застрахованих або гарантованих контрактів; забезпечити реалізацію освітніх програм.

У довгостроковій перспективі слід масштабувати лише моделі з підтвердженим попитом, створити сервісні або демонстраційні центри без постійного бюджетного субсидування, інтегрувати українські компанії у тендери міжнародних організацій та провести незалежну оцінку додатковості державних інструментів.

Ключові рішення для Уряду

1. Визнати Центральну Азію окремим напрямом економічної дипломатії з п'ятьма різними країновими моделями.
2. Сконцентрувати ресурси на Казахстані й Узбекистані, зберігши спеціалізовані треки для Туркменістану, Киргизстану та Таджикистану.
3. Перевести міжурядові комісії з протокольного у проєктний режим і вимірювати виконання рішень.
4. Запустити фінансування та страхування перевірених контрактів, маршрутні пілоти й систему локальних партнерів.
5. Забезпечити стовідсотковий санкційний та експортно-контрольний скринінг усіх чутливих операцій із державною підтримкою.
6. Використовувати орієнтир товарообігу 1,2–1,5 млрд дол. США до 2030 року як ціль політики, а не як безумовний прогноз.

Висновок

Центральна Азія має залишатися окремим напрямом економічної дипломатії України як регіон диверсифікації експорту, розвитку технологічної та сервісної співпраці й розширення присутності українських компаній. Стабілізація торгівлі з Казахстаном і зростання товарообігу з Узбекистаном підтверджують наявність попиту на українську фармацевтичну, продовольчу, машинобудівну та іншу продукцію з високою доданою вартістю. Водночас регіон не є однорідним: Казахстан та Узбекистан доцільно розглядати як основні ринки масштабування, Туркменістан — як ринок вибіркового інфраструктурних та інжинірингових проєктів, а Киргизстан і Таджикистан — як ринки спеціалізованих експортних, цифрових та освітніх рішень.

Основний ризик розвитку співпраці пов'язаний із тісними торговельними, фінансовими, транспортними та виробничими зв'язками держав Центральної Азії з Росією. Особливої уваги потребують Казахстан і Киргизстан як члени Євразійського економічного союзу, що підвищує ризики реекспорту товарів до Росії, використання посередницьких компаній, непрозорих платіжних схем та обходу міжнародних санкцій. Тому розширення української економічної присутності в регіоні має відбуватися лише за умови повного санкційного та експортно-контрольного скринінгу операцій, особливо щодо товарів подвійного призначення, обладнання, електроніки, машин і комплектуючих. Як уже наголошувалося в цій роботі, дотримання санкцій є обов'язковою передумовою для досягнення цільового товарообігу.

Для контрактів із державною підтримкою необхідно перевіряти товарний код, структуру власності контрагента, посередників, банки, маршрут постачання, економічну обґрунтованість замовлення та кінцевого користувача. Для чутливих операцій мають застосовуватися заборона реекспорту, право аудиту, перевірка кінцевого використання та післяпостачальний моніторинг. За відсутності таких запобіжників потенційне збільшення торгівлі може створити для України значно більші санкційні, безпекові та репутаційні втрати, ніж прямий економічний ефект від відповідних контрактів.

Економічна модель співпраці має ґрунтуватися не на відновленні радянських виробничих зв'язків, значна частина яких залишається залежною від російської інфраструктури, а на формуванні нових прямих партнерств. Пріоритетними мають бути комплексні пропозиції, які поєднують постачання товарів з інжинірингом, локальним сервісом, навчанням персоналу, цифровими рішеннями та післяпродажним обслуговуванням. Такий підхід дозволить Україні конкурувати не масштабом державного фінансування, а технологічною адаптивністю, якістю послуг, європейською сумісністю та досвідом роботи в кризових умовах.

Необхідною умовою розвитку співпраці є також диверсифікація логістики та зменшення залежності від маршрутів через Росію. Серединний коридор може стати стратегічною альтернативою, однак потребує маршрутних пілотів, консолідації вантажів, цифровізації документів, узгодження тарифів і порівняння повної вартості доставки. Відкриття альтернативного маршруту саме по собі не гарантує його комерційної ефективності.

Орієнтир товарообігу 1,2–1,5 млрд дол. США до 2030 року слід розглядати як ціль державної політики, а не як безумовний прогноз. Його досягнення залежатиме від відновлення міждержавних механізмів, доступу до страхування і гарантування контрактів, вирішення логістичних та регуляторних бар'єрів і, передусім, від здатності України забезпечити повний санкційний контроль.

У підсумку успішність політики України щодо Центральної Азії визначатиметься не кількістю меморандумів або формальним зростанням товарообігу, а додатковим безпечним експортом, сервісними доходами, реалізованими проектами, диверсифікованими маршрутами та відсутністю випадків реекспорту до Росії. Економічна вигода не повинна досягатися ціною послаблення санкційного режиму, створення непрямих каналів підтримки російської економіки або погіршення відносин України з міжнародними партнерами.

ПОТЕНЦІАЛ СПІВПРАЦІ У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Вікторія Хвіст, завідувачка кафедри міжнародних відносин і суспільних наук НУБіП України.

Рішення. Сформувати цілісну диференційовану агропромислову пропозицію для п'яти держав регіону, інтегрувати аграрні технології, іригаційні рішення, освіту та спільні виробничі моделі в єдиний керований портфель проектів, орієнтований на збільшення українського агроекспорту до 300–350 млн дол. США на рік до 2030 року за умови повного санкційного контролю, логістичної диверсифікації та системного відновлення міждержавних механізмів.

Резюме

Агропромисловий комплекс є одним із найперспективніших і водночас найменш інституційно оформлених напрямів економічної співпраці України з Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном, Таджикистаном і Туркменістаном. Усі п'ять держав стикаються зі схожими структурними викликами: зростаючим дефіцитом водних ресурсів, критичною необхідністю модернізації зрошувальної інфраструктури, обмеженою переробною потужністю, хронічною залежністю від продовольчого імпорту за окремими категоріями та нестачею кваліфікованих агрономічних кадрів. Водночас Україна є одним зі світових лідерів у виробництві зерна, олійних культур і продовольчих технологій, має розвинену аграрну науку, потужну інженерну базу, досвід впровадження точного землеробства та широку мережу аграрних університетів.

У 2024 році частка агропродовольчих товарів в українському експорті до регіону залишалася нижчою за потенційну, а технологічний та освітній виміри співпраці фактично не були інституційно оформлені. Епізодичні поставки зерна або олійних культур не утворюють сталих партнерств і не формують стійкого попиту на українські рішення. Базова пропозиція — перейти від разових транзакцій до комплексних пакетів, що включають агротехнології, іригаційні рішення, освітні програми та моделі спільного виробництва, диференційовані за специфікою кожного з п'яти ринків. До 2030 року реалістичним індикативним орієнтиром для агросектору є 300–350 млн дол. США на рік за умови відновлення міждержавних механізмів, доступу до інструментів страхування, розвитку альтернативної логістики та обов'язкового санкційного контролю.

1. Аграрні технології як основа партнерства

Центральна Азія — регіон із гострою структурною залежністю від імпортного продовольства та зовнішніх агротехнологій за низкою ключових категорій. Спільний системний виклик для всіх п'яти держав – водний стрес і неефективність водокористування. Для України ці виклики є не лише ринком збуту, а й можливістю позиціонування як технологічного партнера у сфері, де вона має реальні конкурентні переваги: насінництво адаптованих сортів, зернові та олійні технології, іригаційний інжиніринг, агрохімія, переробне обладнання та аграрна освіта. Важливо, що ці переваги реалізуються не через масштаб державного фінансування — де Україна програє Китаю, — а через технологічну гнучкість, адаптованість рішень, відповідність стандартам ЄС та досвід роботи в умовах ресурсних обмежень і кризових ситуацій.

Україна формувала технологічну базу у насінництві, агрохімії та точному землеробстві протягом десятиліть і здатна запропонувати рішення, адаптовані до кліматичних і ґрунтових умов Центральної Азії. Сорти пшениці, кукурудзи та соняшнику української селекції вже мають досвід вирощування в умовах Казахстану та Узбекистану. Конкурентна модель для регіону — не масова поставка техніки, а системний пакет: насіння разом із агрономічним супроводом, технологічною картою, препаратами захисту рослин і сервісним обслуговуванням. Особливий потенціал мають дроніві технології для моніторингу посівів, цифрові платформи управління фермою, ґрунтова аналітика та системи підтримки прийняття агрономічних рішень. Ці рішення не потребують масштабного капіталу, швидко адаптуються до місцевих умов і відповідають переважаючому масштабу господарств у Киргизстані та Таджикистані.

Цифровізація в АПК: досвід України (понад 60 % великих агропідприємств України вже використовують цифрові технології управління виробництвом) **та перспективи співпраці з країнами Центральної Азії**

Категорія	Опис / Напрями
Технології, впроваджені в Україні	• Precision farming (точне землеробство) • GPS-моніторинг техніки • Використання супутникових даних • Агродрони • Системи дистанційного моніторингу посівів • Автоматизоване внесення добрив
Перспективні напрями співпраці	• Створення спільних центрів цифрового землеробства • Передача українських IT-рішень • Використання українських систем агромоніторингу • Розвиток Smart Farming • Спільні демонстраційні ферми

Джерело: Дані Міністерства аграрної політики України.

2. Забезпечення продовольчої безпеки

Продовольча безпека є офіційним пріоритетом аграрної політики всіх п'яти держав, що відкриває можливості не лише для збуту, а й для технологічної та інституційної співпраці. Для України це означає пропозиції у сфері зберігання зерна (будівництво і модернізація елеваторів), первинної та глибокої переробки, лабораторного контролю якості і безпечності продовольства, розбудови державних продовольчих резервів. Казахстан та Узбекистан реалізують програми підвищення самозабезпеченості за окремими категоріями, що формує прямий попит на технології переробки, пакування й холодних ланцюгів. Особливо перспективними є рішення у сфері зберігання плодоовочевої продукції — з урахуванням масштабного розширення садівництва в Узбекистані, — і ветеринарного контролю для підтримки тваринницького сектору Казахстану та Киргизстану. Відповідність українських стандартів якості та безпеки продовольства нормам ЄС є додатковою перевагою для тих центральноазійських експортерів, що орієнтуються на європейські ринки.

Після 2022 року питання продовольчої безпеки стало одним із центральних у міжнародному порядку денному. Україна забезпечує продовольством понад 400 млн людей у світі.

Центральна Азія зацікавлена у:

- стабільному імпорту зернових;
- розвитку власного насінництва;
- модернізації зерносховищ;
- створенні резервів продовольства.

Можливими напрямками співробітництва можуть стати:

- довгострокові контракти;
- створення спільних логістичних центрів;
- розвиток зернових хабів;
- обмін технологіями післязбирального зберігання.

Особливу увагу доцільно приділити розвитку транспортного маршруту через Каспійське море (Серединний коридор), який поступово стає альтернативою традиційним логістичним шляхам.

3. Зрошувальні рішення: співробітництво у сфері водних ресурсів

Найгостріша проблема Центральної Азії — дефіцит води. Україна володіє компетенціями у створенні:

- Систем крапельного зрошення, які мінімізують втрати води.
- Технологій відновлення та модернізації застарілих іригаційних каналів.

Автоматизованих систем управління водним балансом на рівні окремих господарств та цілих районів.

Іригація — це стратегічна ніша, в якій Україна може конкурувати не з Китаєм за обсягом фінансування, а з ізраїльськими та нідерландськими постачальниками — за адаптованістю рішень, вартістю та сервісом. Пріоритетні продукти: системи краплинного зрошення для садівництва й овочівництва, дощувальні установки для зернових культур, насосні станції, трубна арматура, автоматизовані системи водообліку, обладнання для реконструкції відкритих зрошувальних каналів. Важлива структурна перевага України – радянська технічна спадщина: українські інженерні підприємства добре знають стандарти, конфігурацію та матеріали застарілих іригаційних систем регіону, що суттєво спрощує їх модернізацію порівняно з постачальниками з Ізраїлю, Нідерландів або Іспанії, які не мають такого контекстного знання. Водночас, присутність на ринку не виникне автоматично: необхідні конкретні пілотні проекти – наприклад, краплинна система для 200–500 га садівничого господарства в Узбекистані або насосна станція для районної зрошувальної мережі в Таджикистані – а не декларативні меморандуми.

4. Аграрна освіта та кадровий потенціал

Це сфера, де Україна має значну структурну перевагу, яка залишається недовикористаною. Мережа аграрних університетів, включно з НУБіП України, Харківським національним аграрним університетом, Одеським аграрним університетом та іншими закладами, має багаторічний досвід підготовки студентів із Центральної Азії та сформовані неформальні alumni-мережі у всіх п'яти державах. Ці мережі є готовою інфраструктурою для просування українських агротехнологій і рішень, яка залишається значною мірою незатребуваною з боку державних інституцій. Перспективні формати співпраці: подвійні дипломи з аграрними університетами

Казахстану та Узбекистану; короткі програми підвищення кваліфікації для агрономів, іригаційних інженерів і менеджерів агропідприємств тривалістю 2–6 тижнів; дистанційне навчання з практичними модулями на дослідних полях; спільні науково-дослідні програми з обміном зразками ґрунтів, насіння та методик. Вимірюваним показником результативності освітнього напрямку мають бути не підписані меморандуми, а кількість активних учасників програм, захищених дипломів і реалізованих стажувань.

НУБіП України може виступати платформою для розвитку міжнародних освітніх програм із країнами Центральної Азії.

До перспективних напрямів також належать:

- онлайн-курси;
- підготовка аграрних дипломатів;
- міжнародні дослідницькі лабораторії;
- спільні грантові проекти Erasmus+, Horizon Europe.

5. Спільні виробничі моделі

Формальна договірна база між Україною та державами регіону охоплює угоди про вільну торгівлю та низку галузевих меморандумів у сфері сільського господарства та водного господарства, проте реальне виконання залишається низьким. Міжурядові аграрні підкомісії мають перейти від протокольного формату до управління конкретними проектами з призначеними відповідальними виконавцями, чіткими строками та вимірюваними результатами. Кожне засідання має завершуватися конкретними рішеннями, а не загальними деклараціями.

Замість конкуренції, Україна має вибудовувати партнерства. Створення спільних підприємств дозволить:

- Організувати локальне виробництво запасних частин для агротехніки.
- Налагодити спільну переробку продукції (наприклад, українське обладнання для переробки овочів та фруктів, вирощених у Центральній Азії, з подальшим експортом на треті ринки).
- Сформувати спільні сертифікаційні центри.
- Практика показує, що найбільш ефективними є не торговельні, а виробничі партнерства.

Перспективні виробничі моделі співпраці в АПК

Модель партнерства	Суть та ціль моделі
Спільні агропарки	Поеднання українських технологій із місцевими ресурсами.
Демонстраційні ферми	Функціонування як навчальних полігонів для місцевих фермерів.
Насінневі центри	Організація виробництва адаптованих до регіону сортів.
Машинобудування	Локалізація виробництва української сільськогосподарської техніки.

Джерело: Аналітичні звіти World Bank та OECD.

Систематизація стратегії співпраці у сфері АПК

Категорія	Опис / Елементи
Перспективні виробничі партнерства	Спільні агропарки: поєднання українських технологій та місцевих ресурсів. Демонстраційні ферми: створення навчальних полігонів. Насінневі центри: виробництво адаптованих сортів. Машинобудування: локалізація виробництва техніки. Агротехнологічні кластери: об'єднання університетів, бізнесу та держави.
Інституційне забезпечення	Меморандуми, створення Українсько-центральноазійської аграрної ради, залучення МФО, розширення торговельних місій, розвиток експертних платформ.
SWOT-аналіз: внутрішні чинники	Сильні сторони: аграрний потенціал, розвинена освіта, досвід цифровізації. Слабкі сторони: віддаленість ринків, логістичні проблеми, відмінності в нормативній базі.
SWOT-аналіз: зовнішні чинники	Можливості: інвестиційні проекти, нові транспортні коридори, освітнє партнерство. Загрози: кліматичні зміни, геополітична нестабільність, дефіцит води.
Policy Recommendations	Дорожня карта (до 2035 р.), форум, міжнародний інноваційний центр, гранти, академічна мобільність, мережа демо-господарств, програми цифровізації, експертний діалог.

Джерело: Матеріали посольств України в Казахстані, Узбекистані, Киргизстані, Таджикистані та Туркменістані

Висновок

Потенціал співробітництва між Україною та державами Центральної Азії у сфері агропромислового комплексу є значним і багатовимірним. Взаємодія у галузі аграрних технологій, забезпечення продовольчої безпеки, модернізації систем зрошення, розвитку аграрної освіти та реалізації спільних виробничих моделей здатна стати основою довгострокового стратегічного партнерства.

Подальший розвиток співробітництва потребує переходу від окремих проєктів до системної політики, що поєднуватиме наукові дослідження, державну підтримку, бізнес-ініціативи та міжнародну технічну допомогу. Такий підхід сприятиме зміцненню економічної стійкості обох регіонів, підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору та формуванню сучасної моделі міжрегіональної взаємодії, орієнтованої на інновації, сталий розвиток і взаємну вигоду.

Казахстан і Узбекистан мають розглядатися як пріоритетні ринки масштабування агропромислової співпраці з повним спектром пропозицій — від насінництва до спільного виробництва. Туркменістан — як ринок великих іригаційних і агроінфраструктурних контрактів за умови відновлення міжурядового діалогу. Киргизстан і Таджикистан — як ринки спеціалізованих рішень і аграрної освіти, де інвестиція в людський капітал і побудова мереж випускників мають довгострокову стратегічну цінність, що перевищує короткострокові торговельні показники.

При правильній стратегії та інституційній підтримці Україна може стати ключовим архітектором модернізації аграрного сектору в Центральній Азії, що забезпечить сталий економічний ефект, посилить геополітичний вплив України та відкриє нові ринки для українських технологічних досягнень на десятиліття вперед.

КРИТИЧНІ МІНЕРАЛЬНІ РЕСУРСИ ТА ДОБУВНА ПРОМИСЛОВІСТЬ: ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ.

Максим Несвітайлов, політичний аналітик

Актуальність

Європейська політика у сфері критичної сировини у 2025–2026 роках перейшла від формування стратегічних орієнтирів до конкуренції за конкретні проекти, строки їх реалізації та фінансові ресурси. Ця зміна робить потенційну співпрацю України та держав Центральної Азії актуальною як на концептуальному, так і на практичному рівнях.

За оцінкою Міжнародного енергетичного агентства, у сценарії чинної політики сукупний попит на ключові енергетичні мінерали до 2040 року майже подвоїться. Попит на літій зросте більш ніж утричі, а на нікель, графіт і магнітні рідкісноземельні елементи — на 50–90%. Водночас середня частка найбільшого постачальника у переробці цих мінералів у 2025 році становила близько 70%, а для галію, графіту, марганцю і рідкісноземельних елементів Китай забезпечував понад 90% світових переробних потужностей. Для ЄС та інших промислово розвинених економік питання спроможності реалізовувати енергетичну й промислову політику без критичної залежності від однієї юрисдикції лишається одним із основоположних викликів безпеки постачання та чинником збереження глобальної конкурентоспроможності в умовах геополітичної фрагментації.

Акт ЄС про критичну сировину (Critical Raw Materials Act, CRMA) перетворив цю стурбованість на регуляторну рамку з конкретними орієнтирами до 2030 року: забезпечити за рахунок власних потужностей щонайменше 10% видобутку, 40% переробки та 25% рециклінгу стратегічної сировини, а також обмежити залежність від одного зовнішнього постачальника на кожному відповідному етапі рівнем не більше 65%.

Разом із тим у 2026 році стало очевидно, що визначення кількісних орієнтирів саме по собі не гарантує їх досягнення. Спеціальний звіт Європейської рахункової палати констатував недостатню обґрунтованість частини цілей CRMA та відсутність вимірюваного впливу стратегічних партнерств із третіми країнами на безпеку постачання. Відповіддю Європейської комісії став пакет RESourceEU, представлений у грудні 2025 року, який передбачає практичні інструменти агрегування попиту, сприяння укладенню довгострокових контрактів на закупівлю, координації стратегічних запасів і мобілізації близько 3 млрд євро підтримки. Таким чином, інституційна архітектура політики ЄС продовжує формуватися. У найближчі 12–24 місяці конкурентну перевагу визначатиме не стільки сама наявність мінеральних покладів, скільки готовність запропонувати технічно, економічно та екологічно обґрунтовані проекти з підтвердженою ресурсною базою, зрозумілою моделлю збуту та реалістичним планом фінансування.

На цьому тлі паралельно активізувалися дві лінії співпраці ЄС: з Україною та державами Центральної Азії. Після завершення 15 січня 2026 року другого прийому заявок на отримання статусу стратегічного проекту в межах CRMA Європейська комісія повідомила про понад 160 поданих заявок, із яких 66 стосувалися проектів поза межами ЄС. Перший саміт ЄС — Центральна Азія у квітні 2025 року підняв відносини до рівня стратегічного партнерства та супроводжувався оголошенням пакета Global Gateway обсягом понад 12 млрд євро для

розвитку транспортної, сировинної, енергетичної, водної та цифрової співпраці. Тож наразі українські й центральноазійські ініціативи конкуруватимуть у межах широкого глобального портфеля проєктів за статус, інвестиції і партнерів.

Для України актуальність теми має додатковий національний вимір. 27 травня 2026 року Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію розвитку галузей на основі стратегічної та критичної сировини і компонентів до 2056 року та Операційний план її реалізації на 2026–2028 роки — перший системний державний документ, який пов’язує геологорозвідку, переробку, промислову політику та зближення з ЄС у межах єдиної рамки з кількісними показниками й встановленими строками. Він формалізує намір України інтегруватися до міжнародних ланцюгів постачання та створює практичні інституційні точки входу для співпраці.

Для держав Центральної Азії актуальність визначається дзеркальним викликом. Регіон володіє масштабним і диверсифікованим ресурсним потенціалом, що охоплює уран, хром, вольфрам, сурму, мідь, а також рідкісні метали. При цьому частина мінерально-сировинної бази регіону залишається залежною від зовнішніх переробних потужностей і традиційних маршрутів збуту, пов’язаних передусім із Китаєм і Росією. Посилення уваги США та ЄС, зокрема розвиток C5+1 Critical Minerals Dialogue, створює додаткові можливості для диверсифікації покупців, джерел фінансування й технологічних партнерів.

Синхронне відкриття інституційних можливостей для України та країн Центральної Азії поєднується з відсутністю механізму, який би представляв їхні активи та проєкти як взаємопов’язані елементи міжнародних ланцюгів доданої вартості. Тому питання полягає вже не в тому, чи становить критична сировина стратегічний інтерес для України та держав Центральної Азії окремо, а в тому, чи здатні вони перетворити цей інтерес на узгоджений портфель інвестиційно готових проєктів.

Поточний стан співпраці як основа для проєктної моделі

Фактична основа взаємодії України з державами Центральної Азії у видобувній промисловості та суміжних секторах охоплює окремі торговельні потоки, інженерні послуги, профільну академічну співпрацю та транспортні механізми.

Найбільший масштаб двосторонньої торгівлі припадає на Республіку Казахстан та Республіку Узбекистан. У 2025 році товарообіг між Україною та Республікою Казахстан становив 415,8 млн дол. США, збільшившись на 5,4% порівняно з 2024 роком. Серед основних казахстанських поставок до України були феросплави й добрива, тоді як український експорт мав переважно несировинний характер. Тим часом товарообіг із Республікою Узбекистан у 2025 році сягнув близько 315 млн дол.

США, з яких 186,5 млн дол. США припадало на український експорт. У двосторонній торгівлі вже присутні машини й обладнання, електротехнічна та трубна продукція, феросплави, чорні й кольорові метали та неорганічна хімія. Проте поставки вольфрамової, сурм’яної, графітової та іншої рідкісноземельної чи пов’язаної зі спільною переробкою сировини поки не оформлені як самостійний трек міждержавних відносин.

Наявна договірно-правова база створює загальні передумови для співпраці. З Республікою Казахстан та Республікою Узбекистан діють угоди про вільну торгівлю і взаємний захист інвестицій, а у 2026 році сторони активізували міжвідомчий економічний діалог. Варто зазначити, що більшість відповідних документів були укладені у 1990-х роках. Сучасні питання

обміну геологічними даними, верифікації запасів за міжнародними стандартами, підготовки спільних перед-ТЕО, простежуваності походження сировини і ESG-вимог лишаються поза межами їх охоплення.

Найбільш конкретною формою галузевої взаємодії є заявлені поставки та корпоративні референси українських постачальників обладнання й інжинірингових послуг. За власними корпоративними матеріалами, GRAVICON постачав і вводив в експлуатацію збагачувальні комплекси у Республіці Казахстан та Республіці Узбекистан, зокрема для переробки хромових, марганцевих та інших руд і техногенних відходів. NBS Technology зазначає серед своїх казахстанських партнерів Kazakhmys і Соколовсько-Сарбайське гірничо-збагачувальне виробниче об'єднання. Ці приклади підтверджують часткову наявність українських компетенцій у збагаченні, модернізації, ремонті та сервісному супроводі.

Більш інституціоналізованим є академічний канал. НТУ «Дніпровська політехніка» підтримує партнерство із Satbayev University, а проєкт EMINReM у 2023–2026 роках об'єднав профільні університети України, Республіки Казахстан і Республіки Узбекистан навколо екологічно відповідальної гірничої інженерії та управління природними ресурсами. Така мережа може бути використана для оцифрування геологічних матеріалів, лабораторних і технологічних випробувань, управління хвостами збагачення (дрібнодисперсні відходи переробки руди, які можуть містити залишкові цінні метали), підготовки фахівців та адаптації звітності до міжнародних стандартів.

Логістична складова існує у вигляді Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту. У травні 2026 року Україна, Азербайджан, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка та Республіка Узбекистан підписали угоду про Єдиний транзитний дозвіл TRACECA, покликаний спростити й цифровізувати міжнародні автомобільні перевезення. Однак спеціалізованого потоку критичної сировини через Україну, наскрізних тарифів, страхових рішень і процедур простежуваності поки немає.

Водночас відсутні спільно відібрані родовища, міжнародно верифіковані проєкти, інтегровані переробні активи, довгострокові офтейк-контракти та спеціалізована логістика. Тому першими кроками мають бути не масштабні спільні підприємства, а аудит геоданих і компетенцій, інжинірингові контракти, перед-ТЕО, технологічні пілоти та тестові перевезення.

Ресурсна та промислова матриця

Україна має геологічні прояви й родовища широкого спектра критичної сировини, однак найбільш обґрунтованими середньостроковими напрямками залишаються титан і природний графіт — матеріали з історією видобутку, експорту та конкретними активами. Літій, марганець, а також берилій потребують додаткових інвестицій і технологічної верифікації; оцінки щодо РЗЕ, нікелю, кобальту та частини інших металів мають вищу невизначеність. У 2024 році первинний експорт титану й природного графіту до ЄС разом становив менш як 0,2% українського експорту до ЄС, що показує розрив між геологічним потенціалом і реальною ринковою роллю.

Стратегія України до 2056 року передбачає до 2031 року понад 30 нових спеціальних дозволів, інвестиції понад 2 млрд дол. США, щонайменше 20 проєктів розвідки та видобутку, гарантування воєнних ризиків до 90% відповідних капітальних витрат і повернення в обіг щонайменше 100 млн тонн хвостів збагачення і шлаків. Вона також передбачає верифікацію не менш ніж 30 родовищ за міжнародно визнаними системами та формування повних внутрішніх ланцюгів для окремих матеріалів. Слід зазначити, що оновлення класифікації та методики оцінювання

стратегічних і критичних копалин має відбуватися насамперед із урахуванням сумісності з CRMA.

За оцінкою ОЕСР, Центральна Азія зосереджує близько 39% світових резервів марганцевої руди, 31% хрому, 20% свинцю, 13% цинку, 9% титану та близько 5% міді, кобальту й молібдену. Потенціал залишається значною мірою недовикористаним через застарілі геодані, домінування державних підприємств, регуляторні бар'єри, екологічні ризики та слабку присутність у ланцюгах із високою доданою вартістю.

Республіка Казахстан є найбільш зрілим ресурсно-промисловим партнером. У 2025 році вона видобула близько 25 839 тонн урану (приблизно 40% світового виробництва), а також визначила 38 перспективних ділянок із прогностичними ресурсами РЗЕ обсягом 2,6 млн тонн. Крім цього, повідомляється про 2,4 млн тонн балансових запасів вольфраму та 1 млн тонн молібдену. Національні категорії балансових запасів не слід автоматично прирівнювати до міжнародно верифікованих резервів. Республіка Узбекистан швидко нарощує урановий сектор: Navoiyuran повідомив про 7 000 тонн виробництва у 2025 році, а у квітні 2026 року розпочав промисловий видобуток на родовищі Qizilkok із проектною потужністю 1 200 тонн на рік, попередніми JORC-сумісними запасами 9,4 тис. тонн і строком експлуатації 15 років. Киргизька Республіка та Республіка Таджикистан мають сильні позиції у сфері видобутку сурми та окремих рідкісних металів, але потребують посилення нормативно-правової бази, впровадження ESG-підходів і розвитку транспортної інфраструктури. Туркменістан поки виглядає як довгостроковий інформаційно-геологічний трек через обмежену доступність даних і жорсткі умови доступу іноземного капіталу. Важливим напрямом співпраці може стати геологічна цифровізація та модернізація великих державних комбінатів.

КЛАСИФІКАЦІЯ ГОТОВНОСТІ

Матеріал	Україна	Центральна Азія	Ступінь готовності	Взаємодоповнюваність	Початковий формат
Уран	Видобуток концентрату; значні потужності атомної генерації; немає повного національного паливного циклу	Казахстан — 25 839 тU у 2025 р.; Узбекистан — 7 000 тU	Висока готовність видобувної ланки; складна технологія подальшої переробки	Висока для постачання, ISR, екології та кадрів; обмежена для збагачення	Довгострокові поставки, технології ISR, моніторинг, кооперація із західними паливними компаніями
Графіт	Найбільш комерційно готовий напрям; Балахівка має статус CRMA-проєкту	Sarytogan у Казахстані має статус CRMA-проєкту	Середній	Частково конкурентна, але є спільний дефіцит очищення й анодних технологій	Спільний пошук технологій, офтейку, лабораторних випробувань і рециклінгу
Титан	Ресурсна база, видобуток, історичні переробні активи; значна потреба в модернізації	Казахстан має сировину, металургію і ринкові зв'язки	Середній	Вибіркова	Рециклінг, порошки, сплави, порівняльне ТЕО локацій; не масове перевезення руди

Матеріал	Україна	Центральна Азія	Ступінь готовності	Взаємодоповнюваність	Початковий формат
Вольфрам	Компетенції у матеріалознавстві й твердих сплавах потребують аудиту	Казахстан та Узбекистан мають значну ресурсну й проектну базу	Середній	Висока за умови технологічного партнера	Концентрат → проміжні сполуки → порошки/карбіди → тверді сплави
Сурма	Можливі хімічні та металургійні компетенції потребують інвентаризації	Таджикистан і Киргизстан мають сильну ресурсну базу	Середній	Висока для малотоннажної продукції	Спеціалізовані сполуки, екологічні технології, високовартісні продукти
РЗЕ	Висока невідомість, обмежена комерційна готовність	Казахстан має 2,6 млн т прогнозних ресурсів; регіон активно розвиває дослідження	Низький/середній	Передусім науково-технологічна	Мінералогія, сепараційні тести, хвости збагачення, спільні лабораторії; не повний цикл
Літій	Перспективні родовища без промислового видобутку	Розвідка і проекти в Казахстані та Узбекистані	Низький/середній	Непідтверджена	Окремі національні проекти, обмін технологіями, а не штучний спільний кластер

Авторська оцінка.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПАРТНЕРІВ

Держава	Сильні сторони	Головні обмеження	Доцільна роль
Республіка Казахстан	Уран, хром, вольфрам, мідь, рідкісні метали; KAZRC; активні інвестиційні партнери	Відмінності між національною та міжнародною класифікацією; роль держави; водно-енергетичні обмеження окремих проектів	Головний партнер для промислових, логістичних, наукових і фінансових пілотів
Республіка Узбекистан	Уран, мідь, вольфрам, великі комбінати; JORC-процеси; швидке зростання видобутку	Домінування державних компаній; потреба в технологічній модернізації та ESG	Другий ключовий партнер: геодані, ISR, обладнання, спеціалізована переробка
Киргизька Республіка	Сурма, хвости збагачення, окремі рідкісні метали	Інституційний ризик, соціальна чутливість, невеликий масштаб	Точкові проекти з геології, хвостів збагачення, рекультивації й лабораторій

Держава	Сильні сторони	Головні обмеження	Доцільна роль
Республіка Таджикистан	Сурма та окремі рідкісні метали, гідроенергетичний потенціал	Гірська логістика, залежність від зовнішніх технологій, прозорість	Сурма, спеціалізована хімія, екологічний менеджмент, кадри
Туркменістан	Потенційні геологічні можливості й хімічна сировина	Закритість даних, державна монополія, обмеження іноземної участі	Науково-інформаційний трек до поліпшення доступу й правових умов

Спільні виклики та ризики: від геології до логістики

Геодані та стандарти

Спільною проблемою є великий масив радянських матеріалів, які не завжди відповідають вимогам фондового й банківського фінансування. CRIRSCO — система принципів публічної звітності; JORC, KAZRC та інші національні кодекси є сумісними з нею кодексами; UNFC — окрема рамкова класифікація ресурсів. Проектна документація має чітко зазначати, за якою системою підготовлена оцінка і хто є компетентною особою. Першим спільним продуктом доцільно зробити програму «Від архіву до інвестиційного паспорту»: оцифрування, повторне опробування, мінералогія, технологічні тести, 3D-модель, гідрогеологія, екологічний базовий стан та звітність за визнаним стандартом. Саме така підготовка відповідає логіці CRMA, де стратегічний проект має бути технічно здійсненним у розумний строк, мати очікуваний обсяг виробництва та достатній рівень довіри до даних.

Переробка, технології та кадри

МЕА вказує на системний дисбаланс: поза домінуючими виробниками нові гірничі потужності зростають швидше, ніж потужності з рафінування та виробництва компонентів. Для РЗЕ оголошені поза провідним переробником видобувні проекти до 2035 року суттєво перевищують заплановані потужності із сепарації, а виробництво металів, сплавів і магнітів є ще меншим. Подібний розрив існує для літію та графіту. Україна має окремі компетенції у титановій металургії, гірничому машинобудуванні, матеріалознавстві, урановидобуванні та хімічній промисловості, але частина активів зупинена або застаріла. Республіка Казахстан і Республіка Узбекистан мають більший масштаб базової промисловості, проте також прагнуть перейти від концентратів до високовартісної продукції. Створення у 2026 році казахстансько-корейського центру досліджень рідкісних і рідкісноземельних металів показує, що найбільш життєздатною моделлю є поєднання ресурсної країни з зовнішнім технологічним партнером, лабораторіями й підготовкою кадрів.

Енергія, вода, відходи та ESG

Глибока переробка критичної сировини є енерго- та водоемною, а РЗЕ можуть утворювати складні хімічні та радіоактивні відходи. ОЕСР наголошує, що розширення видобутку в Центральній Азії може посилити ризики для водних ресурсів, хвостосховищ, викидів і місцевих громад, якщо регулювання не охоплюватиме весь життєвий цикл шахти. Для України ключовими є пошкодження енергосистеми, воєнний ризик і потреба в оновленні правил щодо хвостів збагачення та відвалів.

Циркулярна економіка є окремою спільною нішею. Українська Стратегія ставить ціль повернути в економічний обіг не менш як 100 млн тонн промислових хвостів збагачення і шлаків до 2031 року, а МЕА очікує, що за чинної політики середня частка вторинної пропозиції для ключових енергетичних мінералів може зрости приблизно з 10% до близько 20% у 2040 році. Це створює підстави для спільних лабораторій і пілотів із хвостами збагачення, але кожен об'єкт потребує окремої оцінки мінералогії та екологічної безпеки.

Серединний коридор як інфраструктурна можливість

Світовий банк оцінює, що за умови узгоджених реформ та інвестицій Серединний коридор може до 2030 року потроїти вантажопотік і скоротити транзитний час удвічі. У лютому 2026 року Банк затвердив гарантію IBRD на 846 млн дол. США, що мобілізує 1,41 млрд дол. США комерційного фінансування для будівництва 322,3 км нової залізничної лінії в Республіці Казахстан і скорочення маршруту на 149 км. У червні 2026 року затверджено проєкт TC-GATE у Грузії на понад 750 млн дол. США, із яких 372 млн дол. фінансує Світовий банк. Для критичної сировини вирішальне значення має повна вартість конкретного маршруту: кількість перевалок, тарифи, перевезення небезпечних вантажів, страхування, митні процедури, простежуваність та кінцева локація переробки. Україна може бути одним із чорноморських і сухопутних вузлів. Тож найбільш придатними для першого пілота є високовартісні концентрати, метали, порошки або спеціалізовані хімічні продукти.

Соціально-гуманітарний вимір

Дискусія про критичну сировину переважно зосереджується на геології, капіталі, технологіях і логістиці, тоді як кадрові та соціальні передумови реалізації проєктів часто залишаються поза основною увагою. ОЕСР відносить до стримувальних факторів розвитку добувного сектору Центральної Азії значно ширші регуляторні та інституційні бар'єри. Для спільних проєктів практичним обмеженням можуть стати відмінності у професійних стандартах, тривалі процедури визнання кваліфікацій і оформлення робочих поїздок. Тому освітні та інжинірингові ініціативи мають супроводжуватися механізмами професійної мобільності: взаємним визнанням кваліфікацій, узгодженням вимог до компетентних осіб за CRIRSCO-сумісними стандартами та спрощенням короткострокових відряджень і стажувань.

Другий компонент стосується відносин із громадами в районах видобутку. ОЕСР наголошує, що розширення видобувної діяльності може посилювати соціальні й екологічні ризики, якщо регулювання не охоплює весь життєвий цикл проєкту — від видачі дозволу та консультацій із населенням до закриття об'єкта та рекультивації. Для держав Центральної Азії це означає потребу в прозорих консультаціях, доступі громад до інформації, компенсаційних механізмах, незалежному моніторингу впливу та гарантіях відновлення територій. В Україні суспільна прийнятність проєктів додатково залежатиме від безпеки, розмінування, відновлення інфраструктури, становища переміщених осіб і довіри громад у регіонах, що постраждали від бойових дій.

Найбільш операціоналізованим напрямом є підготовка кадрів і професійна інтеграція ветеранів. Стратегія розвитку галузей на основі стратегічної та критичної сировини до 2056 року передбачає формування кадрового резерву, зокрема через програми перепідготовки та працевлаштування ветеранів у стратегічних галузях у межах Операційного плану на 2026–2028 роки. Спільні навчальні модулі, обміни викладачами й виробничі стажування на базі профільних університетів України, Республіки Казахстан та Республіки Узбекистан можуть одночасно сприяти цивільній реінтеграції українських ветеранів і частково відповісти на дефіцит кваліфікованих геологів, гірничих інженерів і технологів у регіоні. Отже, професійну мобільність, взаємодію з громадами та спільну підготовку кадрів доцільно включати до проєктного портфеля як складові реалізації інвестиційних ініціатив.

Ризик	Прояв	Мінімізація
Геологічний	Оголошені ресурси не переходять у резерви; складна мінералогія	Незалежна компетентна особа, контрольні лабораторії, поетапне фінансування
Ринковий	Ціни й технології змінюються до запуску шахти	Офтейк-контракти, модульна потужність, сценарний аналіз, рішення stop/go
Технологічний	Відсутність обладнання, патентів або операційного досвіду	Зовнішній технологічний партнер, демонстраційна установка, гарантії продуктивності
Регуляторний	Зміна умов ліцензування, державні переважні права, слабкий арбітраж	Міжурядова рамка, прозора структура власності, політичне страхування
Воєнний	Пошкодження українських активів, енергетики й портів	Децентралізація функцій, резервні маршрути, страхування, безпечніші локації
Логістичний	Висока вартість і затримки на Серединному коридорі	Пілот, електронні документи, порівняння маршрутів, фокус на високовартісній продукції
Водно-енергетичний	Дефіцит води в ЦА, висока вартість або нестабільність електропостачання в Україні	Замкнений водообіг, енергоаудит, PPA, вибір локації за ресурсною моделлю
ESG і соціальний	Хвости збагачення, радіоактивні домішки, конфлікти з громадами	ОВД, консультації, незалежний моніторинг, фінансова гарантія рекультивації

Модель і формат реалізації

Економічна специфіка в роботі з різними матеріалами унеможливорює створення єдиної універсальної схеми. Оптимальною є модульна модель у межах розподіленого ланцюга доданої вартості, у якій видобуток і первинне збагачення максимально наближені до родовища; проміжна переробка розміщується у Республіці Казахстан, Республіці Узбекистан, Україні або ЄС залежно від доступності енергії, води, технології й логістики; виробництво компонентів відбувається із залученням зовнішнього технологічного партнера і гарантованого покупця.

Ланка	Базове місце	Можлива роль України	Умова рішення
Геологія та дані	Країна розташування родовища	Лабораторії, моделювання, цифровізація, консалтинг	Доступ до первинних даних і незалежний контроль якості
Видобуток і первинне збагачення	Поблизу родовища	Обладнання, автоматизація, безпека, сервіс	Собівартість, доступність води, енергії, дозвільний режим
Проміжна переробка	Регіональний хаб або Україна	Спеціалізована металургія, хімія, порошки, рециклінг	Порівняльне перед-ТЕО для щонайменше 2–3 локацій
Компоненти й кінцеві матеріали	Україна / ЄС / Азійський технологічний партнер	Спільне підприємство, R&D, кваліфікація продукту	Довгострокова угода про закупівлю продукції (офтейк), врегулювання прав інтелектуальної власності, достатній масштаб виробництва
Ринок і фінансування	ЄС, США, Японія, Корея, IFI	Регуляторне узгодження, проектний портфель	CRMA-ready пакет, ESG, прозора структура власності

До секторальних проєктів доцільно віднести:

- Вольфрам і тверді сплави. Найсильніший середньостроковий промисловий кейс: ресурси Республіки Казахстан і Республіки Узбекистан, первинне збагачення біля родовищ, українські компетенції у матеріалознавстві та потенційно порошковій металургії, зовнішній технологічний партнер і покупці в ЄС. Перший крок — аудит українських компетенцій та перед-ТЕО ланцюга від концентрату до карбідів і твердих сплавів.
- Сурма та спеціалізована хімія. Республіка Таджикистан і Киргизька Республіка мають ресурсну базу, а відносно невеликі обсяги й висока вартість продукції краще відповідають складній мультимодальній логістиці. Необхідні аудит ринку, технології очищення, оцінка екологічних ризиків і визначення потенційного офтейкера.
- Графіт і анодні матеріали. Україна і Республіка Казахстан уже мають проєкти зі статусом CRMA, тому співпраця має зосередитися не на об'єднанні родовищ, а на спільному доступі до технологій очищення, сферонізації, покриття, кваліфікації продукту та рециклінгу. Можливий формат — спільна лабораторна програма та координація офтейк-переговорів.
- Титан і рециклінг. Україна має ресурсну й промислову спадщину, але модернізація активів потребує великих інвестицій і стабільного енергопостачання. Доцільно порівняти модернізацію існуючого українського майданчика, новий майданчик у безпечнішому регіоні, переробку в Казахстані та локацію в ЄС. Першим пілотом може бути титановий брухт, порошки або спеціальні сплави.

- Урановий трек. Республіка Казахстан і Республіка Узбекистан є зрілими виробниками, тоді як Україна має видобуток концентрату й великий внутрішній атомний ринок. Реалістичні напрями: довгострокові поставки, ISR-технології, водний і радіаційний моніторинг, підготовка кадрів, диверсифікація контрактів із західними паливними компаніями.
- РЗЕ — дослідницький кластер. Прогнозні ресурси Республіки Казахстан та геологічні прояви інших країн потребують підтвердження мінералогії, технологій вилучення та економічної доцільності. Першочергові дії — спільні лабораторії, сепараційні тести, аналіз хвостів збагачення та партнерство з технологічними центрами Республіки Корея, Японії, ЄС або США.

Горизонтальні проекти:

Проект	Зміст	Перший результат	Горизонт	Пріоритетні учасники
1. Від архіву до інвестиційного паспорта	Оцифрування, повторне опробування, мінералогія, 3D-модель, технологічні тести, базова ESG-оцінка, узгодження за CRIRSCO/UNFC	2–3 готові пакети для інвестора або заявки за CRMA	12–24 міс.	Україна, Казахстан, Узбекистан; окремі активи Киргизстану й Таджикистану
2. Інжиніринговий і сервісний консорціум	Обладнання, автоматизація, ремонт, безпека, хвости збагачення, водообіг, лабораторні послуги	Реєстр компетенцій і 3–5 B2B-контрактів	6–24 міс.	Українські компанії та університети; Казахстан і Узбекистан
3. CRMA-ready проектна підготовка	Єдиний шаблон: ліцензія, резерви, технологія, CAPEX/OPEX, вода, енергія, власність, ESG, офтейк	Порівнюваний портфель і відбір без політичної упередженості	6–18 міс.	Міністерства, геологічні служби, ЄС/ЄБРР/Світовий банк
4. Хвости збагачення та вторинна сировина	Скринінг техногенних об'єктів, лабораторні тести, вилучення супутніх металів, рекультивація	Один лабораторний і один демонстраційний пілот	18–36 міс.	Україна, Казахстан, Узбекистан, Киргизстан
5. Цифровий логістичний пілот	Тестове перевезення високовартісної продукції, електронні документи, походження, ESG, альтернативні маршрути	Порівняльна фактична собівартість і час доставки	12–18 міс.	Казахстан/Узбекистан — Кавказ — Чорне море — Україна/ЄС
6. Освітньо-технологічна платформа	Модулі з геології, гідрометалургії, хвостів збагачення, ESG, економіки проєктів; стажування, включно з окремим треком професійної перепідготовки ветеранів для гірничих і суміжних спеціальностей (відповідно до Операційного плану Стратегії №569-р)	Спільні курси, лабораторні школи, обмін фахівцями	12–36 міс.	Університети України, Казахстану, Узбекистану, Кореї та ЄС

Міжнародні аналоги та уроки для запропонованої моделі

Запропоновані портфель проєктів і модель розподіленого ланцюга доданої вартості мають міжнародні аналоги. Для порівняння обрано три різні за результатами кейси: зріле партнерство Австралії та Японії у сфері рідкісноземельних елементів, поступову інституціоналізацію співпраці Чилі та Республіки Корея і застережний досвід Демократичної Республіки Конго у відносинах із Китаєм.

Австралія–Японія: довгострокове фінансування, офтейк і розподіл виробничих функцій. У 2011 році спільна структура Sojitz Corporation і державної JOGMEC надала австралійській компанії Lynas 250 млн дол. США у формі позики й акціонерного капіталу в обмін на десятирічну офтейк-угоду. Видобуток і збагачення були розміщені на родовищі Маунт-Велд в Австралії, а розділення й рафінування — у Малайзії. У 2023 році японська сторона додатково інвестувала 200 млн австралійських доларів у розвиток важких РЗЕ, перші комерційні поставки яких відбулися у жовтні 2025 року. Кейс показує, що складні сировинні ланцюги потребують гарантованого збуту, участі державного фінансового інституту та розподілу стадій виробництва між юрисдикціями. Водночас шлях від першої інвестиції до постачання розширеного спектра продукції зайняв близько 14 років, а переробний майданчик супроводжувався тривалими екологічними суперечками. Отже, офтейк і капітал не замінюють екологічного контролю, взаємодії з громадами та реалістичного планування строків.

Чилі–Республіка Корея: інституційна рамка над уже наявними зв'язками. Угода про вільну торгівлю між країнами діє з 2004 року. У 2022 році корейська KOMIR і чилійська ENAMI підписали меморандум про співпрацю у сфері сталої гірничої діяльності та ланцюгів вартості мінеральних ресурсів, а у квітні 2026 року Посольство Республіки Корея спільно з Міністерством гірничої промисловості Чилі провело Korea–Chile Critical Minerals Connect за участю компаній та установ, що працюють із міддю, літієм і РЗЕ. Кульмінацією процесу став саміт у Сантьяго 30 липня 2026 року, де президенти Лі Чже Мьон і Хосе Антоніо Каст підписали «Меморандум про партнерство у сфері мінеральних ресурсів». Це приклад поступової інституціоналізації: міжурядовий формат є ефективнішим, коли спирається на тривалу торгівлю, профільні державні установи й постійні канали взаємодії бізнесу.

Демократична Республіка Конго–Китай: ризик сировинної залежності. Угода Sicomin 2008 року поєднала права на видобуток міді й кобальту з обіцянками інфраструктурного фінансування. Понад п'ятнадцять років потому Демократична Республіка Конго забезпечує понад 70% світового видобутку кобальту, однак Китай контролює близько 80% його переробки, а китайські компанії — значну частину промислових родовищ у країні. Суперечки щодо виконання інфраструктурних зобов'язань і розподілу вигод показують, що ресурсна база не конвертується у додану вартість без незалежної оцінки контрактів, диверсифікації покупців і технологічних партнерів та контролю над умовами переробки.

Узагальнюючи, міжнародний досвід підтверджує принципи, закладені в запропонованій моделі: спочатку формуються економічно підготовлені проєкти, офтейк і фінансування, а потім — постійна інституційна платформа; виробничі функції розміщуються за порівняльними перевагами; покупці й переробні юрисдикції мають бути диверсифікованими. Горизонт 3–7 років є реалістичним передусім для технологічно простіших або частково освоєних напрямів — вольфрамових сполук, очищеного графіту, титанових напівфабрикатів, рециклінгу та спеціалізованої хімії.

Для РЗЕ й інших складних продуктів потрібен довший цикл із послідовним проходженням лабораторної, пілотної та промислової стадій.

Інституційний формат: від проектного ядра до «C5+Україна»

У червні 2026 року в Астані відбувся C5+1 Critical Minerals Dialogue за участю всіх п'яти держав Центральної Азії та США. До пріоритетів увійшли геологорозвідка, видобуток, переробка, технології, кадри, логістика та індустріальні проекти. Це означає, що формат «C5+Україна» має пропонувати конкретну додану вартість: інженерні компетенції, зв'язок із європейськими правилами, спільні перед-ТЕО та проектний портфель. Для його інституціоналізації доцільно дотримуватися такої послідовності:

- Етап 1 — неформальне проектне ядро України, Республіки Казахстан і Республіки Узбекистан із можливістю приєднання Киргизької Республіки та Республіки Таджикистан до окремих проектів.
- Етап 2 — два перед-ТЕО, один геологічний пакет і один логістичний пілот; консультації з ЄС, ЄБРР, Світовим банком та потенційними офтейкерами.
- Етап 3 — підтвердження компанії-оператора, технологічного партнера, покупця й попередньої фінансової структури.
- Етап 4 — формалізація «C5+Україна» як щорічного проектно-інвестиційного діалогу або робочої групи з проектним портфелем.

Висновки та рекомендації

Співпраця України та держав Центральної Азії у сфері критичної сировини є перспективною, якщо її будувати як портфель вибірових проектів. ЄС створює попит, стандарти й інструменти de-risking, але після аудиту Європейської рахункової палати й запуску RESourceEU проекти дедалі жорсткіше оцінюватимуться за якістю даних, технічною готовністю, диверсифікаційним ефектом, ESG та можливістю швидкого постачання. Україна має пропонувати конкретні компетенції: геологічну верифікацію, інжиніринг, обладнання, лабораторії, окремі металургійні й хімічні переділи, рециклінг, цифрову простежуваність та близькість до ринку ЄС. Республіка Казахстан і Республіка Узбекистан є першочерговими партнерами для комплексної роботи; Киргизька Республіка і Республіка Таджикистан — для вузьких проектів, передусім у проектах, пов'язаних із сурмою, хвостами збагачення, геологією та екологічним менеджментом; Туркменістан — для довгострокового інформаційного треку.

Для України: створити міжвідомчий центральноазійський трек у реалізації Стратегії до 2056 року; протягом шести місяців провести аудит компаній, лабораторій і майданчиків; оновити національні переліки критичної сировини за прозорою CRMA-сумісною методикою; запустити два перед-ТЕО.

Для держав Центральної Азії: відкрити доступ до геоданих, розмежувати ресурси й резерви, формувати пропозиції навколо продукту та покупця, посилити ESG і передбачуваність ліцензій, уникати дорогого дублювання повних виробничих циклів.

Для ЄС та міжнародних фінансових установ: фінансувати передінвестиційну підготовку, лабораторії, пілоти, енерго- й водну інфраструктуру; застосовувати портфельну логіку до кількох юрисдикцій; підтримати цифровий логістичний пілот і структурування офтейку.

Для бізнесу та університетів: формувати консорціуми замість одиночного виходу; починати із сервісів, технологічних випробувань і демонстраційних установок; розвивати спільні програми з гідрометалургії, хвостів збагачення, водних ресурсів, ESG та економіки гірничих проектів.

ПАРТНЕРСТВО МІЖ ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ У СФЕРІ ТРУДОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

*Собір Курбанов, незалежний експерт, колишній керівник Представництва
Світового банку в Республіці Таджикистан (США/Республіка Таджикистан)*

Резюме

Повоєнна відбудова України потребуватиме безпрецедентної мобілізації трудових ресурсів поряд із фінансовим капіталом і матеріальними ресурсами. З огляду на потреби у відновленні, що оцінюються до 588 млрд доларів США протягом наступного десятиліття, зусилля з відбудови створюватимуть постійний тиск на ринок праці, насамперед у будівництві, транспорті та логістиці, енергетиці, комунальному господарстві й базових галузях промисловості. Водночас, Україна стикається з серйозним шоком щодо пропозиції на ринку робочої сили: чисельність працездатного населення скоротилася на 25–27% внаслідок вимушеного переміщення, мобілізації та демографічного спаду. У результаті дефіцит робочої сили стає одним із ключових обмежувальних чинників, що стримують відновлення країни.

Центральна Азія пропонує своєчасне й стратегічно важливе розв'язання цієї проблеми. Регіон належить до найбільших світових експортерів робочої сили, з понад 4–5 мільйонами працівників за кордоном щорічно, які зосереджені переважно в Євразії. Ці працівники володіють практичними навичками у сферах, які значною мірою відповідають потребам повоєнної відбудови України, насамперед у будівництві, логістиці та сфері послуг. Однак, модель трудової міграції Центральної Азії дедалі більше перебуває під тиском через посилення умов працевлаштування в нинішніх країнах призначення. Це створює потужний поштовх до диверсифікації напрямів трудової міграції.

Проведений аналіз свідчить про високий рівень взаємодоповнюваності між попитом України на робочу силу та пропозицією трудових ресурсів із Центральної Азії. Працівники з регіону могли б заповнити значну частину дефіциту робочої сили в Україні, особливо в трудомістких секторах, що потребують працівників із середнім рівнем кваліфікації та практичними навичками. За оцінками, у середньо- та довгостроковій перспективі можна залучити до 1,0–1,5 млн працівників із Центральної Азії за умови запровадження відповідної політики та стимулів.

Водночас нинішні міграційні системи обох сторін поки що не готові підтримати таку зміну. У країнах Центральної Азії трудова міграція значною мірою залишається неформальною та мережевою, зумовленою особистими зв'язками, тоді як механізми підбору вакансій й підтвердження кваліфікації залишаються недостатньо розвиненими. Україна, попри гостру нестачу робочої сили, досі не має комплексної системи залучення іноземної робочої сили у великих масштабах. Подолання цього розриву потребує розробки структурованого, заснованого на чітких правилах партнерства у сфері трудової мобільності, що відповідатиме передовому міжнародному досвіду та траєкторії України на вступ до Європейського Союзу.

Таке партнерство має діяти протягом усього міграційного циклу, включаючи підготовку до від'їзду, прозорий набір персоналу, сертифікацію кваліфікованих кадрів, захист трудових прав, безпечний транзит та реінтеграцію. Це має бути підкріплено двосторонніми або багатосторонніми угодами, залученням приватного сектору та спеціалізованими інституційними механізмами.

Масштабна мобільність робочої сили може бути реалізована лише після покращення безпекової ситуації, розширення масштабів робіт з відбудови та відновлення транскордонних транзитних маршрутів. Передбачається, що основний транзитний коридор проходитиме південним маршрутом через Кавказ і Каспійський регіон.

Окрім розв'язання нагальної проблеми дефіциту робочої сили, партнерство між Центральною Азією та Україною у сфері трудової мобільності має потенціал для отримання ширших економічних вигод. Міжнародний досвід свідчить, що міграційні коридори часто перетворюються на торговельні, інвестиційні зв'язки та виробничі ланцюги доданої вартості. З часом така співпраця може зміцнити економічні зв'язки між Центральною Азією та Україною, підтримати розвиток приватного сектору та сприяти регіональній інтеграції.

У методологічному плані ця аналітична записка ґрунтується на комплексному дослідженні, що поєднує кількісний аналіз даних із якісною оцінкою наукової літератури, політичних документів та експертних матеріалів. Аналітичний підхід базується на зіставленні інформації з різних джерел для забезпечення її узгодженості, вірогідності та практичної цінності для формування державної політики.

I. Аналіз попиту: дефіцит робочої сили для соціально-економічної відбудови України

Масштаби повоєнної відбудови України вже досягли такого рівня, що забезпеченість трудовими ресурсами стає не лише соціальною проблемою, а й одним із ключових макроекономічних та практичних обмежень. Згідно з П'ятою швидкою оцінкою завданої шкоди та потреб (Rapid Damage and Needs Assessment, RDNA5), підготовленою Урядом України, Світовим банком, Європейським Союзом та Організацією Об'єднаних Націй, прямі фізичні збитки оцінюються у 195 млрд доларів США, соціально-економічні втрати — у 667 млрд доларів США, а потреби у відбудові протягом 2026–2035 років становитимуть приблизно 486–588 млрд доларів США, що майже втричі перевищує річний ВВП України (World Bank, 2026). Найбільших втрат зазнали житловий сектор, транспорт, енергетика та промисловість, відновлення яких потребуватиме тривалої багаторічної мобілізації трудових ресурсів, матеріалів і послуг.

Водночас Україна стикається зі значним і зростаючим дефіцитом робочої сили. За оцінками Міністерства економіки України, до 2030 року країні знадобиться 4,5 млн додаткових працівників, тоді як прогнози МОП свідчать, що до 2032 року цей розрив може зрости до 8,6 млн осіб. Проблема має як кількісний, так і структурний характер. Найгостріший попит, пов'язаний із відбудовою, спостерігається у будівництві, серед робітничих професій — зварювальників, електриків, сантехніків, операторів машин і механізмів, а також в енергетиці та комунальному господарстві, де потрібні технічні фахівці для ремонту й модернізації енергетичної інфраструктури, і в транспортно-логістичному секторі, де різко зріс попит на водіїв, механіків і логістичних операторів. Про це свідчить велика кількість вакансій, проаналізованих Світовим банком. Аналіз понад 240 тис. оголошень про вакансії показує стабільно високий попит на працівників у сфері транспорту, насамперед водіїв вантажного та автобусного транспорту, а також спеціалістів із ремонту транспортних засобів (2025). За даними Державної служби зайнятості України, найбільший дефіцит кадрів спостерігається в освіті, наземному транспорті, виробництві металевих виробів, меблевій промисловості та енергопостачанні. Очікується, що до 2030 року сільське господарство і промисловість також можуть зіткнутися з нестачею 30–40% необхідної робочої сили (Razumkov Center, 2024).

Окрім кількісного дефіциту, Україна стикається із суттєвою невідповідністю між наявними навичками працівників і потребами ринку праці. Відбудова країни потребує робочої сили з практичними професійно-технічними та інженерними компетентностями, таких як муляри, оператори спеціалізованої техніки, електрики, геодезисти та інженери проте, наявна система освіти й професійної підготовки залишається недостатньо узгодженою з цими потребами. Війна суттєво порушила навчальні процеси, тоді як вимушене переміщення населення зменшило доступність досвідчених працівників.

Водночас, рівень оплати праці в Україні залишається лише частково конкурентоспроможним у порівнянні з традиційними напрямками трудової міграції, такими як Росія. У 2025–2026 роках середня заробітна плата в Україні коливається приблизно від 26,5 до 33 тис. грн на місяць, що еквівалентно 650–850 долларам США, тоді як у будівництві та серед кваліфікованих робітничих професій вона може сягати близько 750–1000 дол. США (Ukrstat, 2025). Для порівняння, середня заробітна плата в Росії оцінюється на рівні 130–140 тис. російських рублів на місяць, або приблизно 1400–1600 долларів США, тоді як у робітничих професіях вона становить 1300–1800 долларів США, а в окремих найбільш затребуваних спеціальностях, зокрема серед водіїв великовантажного транспорту, може досягати 2000–2200 долларів США. Таким чином, різниця в оплаті праці залишається суттєвою, причому Росія пропонує значно вищу номінальну винагороду, особливо для низько- та середньокваліфікованих працівників, які становлять основну частину трудових мігрантів із Центральної Азії.

Цей розрив в оплаті праці свідчить, що Україна не може покладатися лише на грошову винагороду для залучення іноземної робочої сили у великих масштабах. Її конкурентоспроможність має ґрунтуватися на ширшому пакеті нематеріальних стимулів, зокрема правовому захисті працівників, прозорих і передбачуваних трудових контрактах, безпечних механізмах працевлаштування, доступі соціальних послуг, а також узгодження з трудовими стандартами та системами сертифікації Європейського Союзу.

Усвідомлюючи ці виклики, Уряд України затвердив Стратегію зайнятості до 2030 року, метою якої є розширення чисельності ефективної робочої сили приблизно на 2 млн осіб. Стратегія надає пріоритет формалізації зайнятості, включаючи переведення щонайменше 300 тис. працівників із неформального до формального сектору; розширення участі жінок, ветеранів і осіб з інвалідністю на ринку праці; а також розвиток програм професійної підготовки й перекваліфікації, включаючи такі ініціативи, як Skills Alliance for Ukraine (Government of Ukraine, 2024). Проте, попри створення потужної основи для мобілізації внутрішніх трудових ресурсів, Стратегія поки що не формує комплексного підходу до масштабного залучення іноземної робочої сили, а міграційна політика переважно зосереджується на поверненні українських мігрантів, а не на організованому залученні працівників з-за кордону.

З погляду партнерства між Центральною Азією та Україною у сфері трудової мобільності ключове питання полягає в тому, у яких секторах іноземних працівників можна ефективно інтегрувати без витіснення української робочої сили. Насамперед ідеться про галузі, що характеризуються хронічним дефіцитом кадрів, обмеженими можливостями швидкого поповнення шляхом внутрішньої робочої сили та високою залежністю від практичного досвіду, а не формальної кваліфікації.

Найбільший потенціал для такого поєднання попиту й пропозиції існує у сфері будівництва та відбудови житла, де Україна гостро потребує мулярів, теслярів, зварювальників і різноробочих. Це добре відповідає професійному профілю трудових мігрантів із держав Центральної Азії, передусім з Республіки Узбекистан, Республіки Таджикистан та Киргизької Республіки, які переважно працюють у будівництві, сільському господарстві, а також у низько- та середньокваліфікованих сферах послуг у Росії та Республіці Казахстан. Багато з них мають значний практичний досвід, але не володіють формально підтвердженою кваліфікацією. Подібна взаємодоповнюваність спостерігається також у транспорті та логістиці (водії, працівники складів), комунальному господарстві (ремонтні бригади та базові технічні спеціальності), виробництві будівельних матеріалів, легкій промисловості та сезонній агропереробці.

Водночас прогалини є не лише галузеві, а й інституційні. Ключовим обмеженням є те, що професійні навички трудових мігрантів із Центральної Азії переважно набуті неформально й часто не визнаються офіційно, тоді як Україна, особливо в контексті адаптації до ЄС, потребує вищого рівня формалізації кваліфікацій, дотримання вимог безпеки праці та сертифікації. Хоча в країнах регіону дедалі активніше розвивається система професійно-технічної освіти (ПТО), включаючи програми підготовки до виїзду за кордон (наприклад, в Узбекистані), більшість мігрантів і надалі постають перед труднощами щодо визнання своїх навичок та їх повноцінного використання. Подолання цього розриву вимагатиме прискорених систем сертифікації, цільових програм підвищення кваліфікації та навчання, пов'язаного з конкретними роботодавцями, як до виїзду, так і після прибуття до України.

В контексті географічного розподілу попит на робочу силу, найімовірніше, концентруватиметься у Києві та навколишні зони відбудови, великих міських центрах, логістичних вузлах, а також у відносно безпечних центральних і західних регіонах країни. Східні та південні області найбільше потребуватимуть відновлення, однак залучатимуть робочу силу поступово через безпекові обмеження. Це підтримує поетапний підхід, коли трудові мігранти спочатку залучатимуться до роботи у безпечніших регіонах і сферах, пов'язаних із забезпеченням ланцюгів постачання, перш ніж до робіт у найбільш постраждалих районах.

II. Аналіз пропозиції: потенціал трудових ресурсів Центральної Азії для повоєнної відбудови України

Центральна Азія є одним із найбільших і структурно інтегрованих регіонів у міжнародні міграційні процеси в статусі експортера робочої сили, де трудова міграція слугує основною стратегією забезпечення засобів до існування та ключовим механізмом коригування ринку праці. Станом на 2024–2025 роки за кордоном одночасно працюють приблизно 1,6 млн громадян Таджикистану, 1,2 млн громадян Киргизької Республіки та понад 1,1–1,3 млн громадян Узбекистану, тоді як загальний річний обсяг міграційних потоків є значно більшим через циклічний характер. Міграція відіграє вирішальну макроекономічну роль, оскільки грошові перекази трудових мігрантів становлять близько 45–50% ВВП Таджикистану та 20–30% ВВП Киргизької Республіки, що є одними з найвищих показників у світі, підкреслюючи структурну залежність економік цих країн від зовнішніх ринків праці (World Bank, 2024).

Такі міграційні процеси зумовлені значним демографічним тиском і дисбалансами на ринку праці. Центральна Азія має одне з наймолодших і найдинамічніше зростаючих за чисельністю населення серед країн регіону Європи та Центральної Азії, при цьому щороку на ринок праці виходить дедалі більша кількість осіб працездатного віку. Водночас темпи створення нових робочих місць, особливо у сільській місцевості та малих і середніх містах, залишаються недостатніми для поглинання цієї пропозиції робочої сили, що призводить до постійної

трудової міграції. Рівень економічної активності серед чоловіків працездатного віку є відносно високим, тоді як серед жінок він залишається нижчим через структурні бар'єри та соціальні норми, які також формують динаміку міграційних процесів (World Bank, 2025).

Однією з характерних рис трудових ресурсів Центральної Азії є переважання практичного досвіду, здобутого без формального підтвердження кваліфікації. Більшість трудових мігрантів працює у будівництві, сільському господарстві, транспорті та низькооплачуваному секторі послуг, де вони набувають прикладних професійних компетентностей без отримання офіційної кваліфікації. Це є наслідком як недостатнього розвитку систем професійно-технічної освіти, так і специфіки попиту на робочу силу в країнах призначення. Міжнародні оцінки постійно виявляють недостатнє використання наявних навичок і невідповідність між ними, при чому багато мігрантів часто працюють нижче рівня своєї кваліфікації та не мають визнаної сертифікації.

Водночас саме такий профіль робочої сили значною мірою відповідає потребам повоєнної відбудови України. Галузі, які стануть основою відновлення — будівництво, транспорт і логістика, комунальне господарство та базові галузі промисловості — є трудомісткими та значною мірою залежать від практичних навичок, які можуть бути швидко застосовані, особливо на ранніх етапах відбудови. Це створює високий рівень взаємодоповнюваності між пропозицією робочої сили з Центральної Азії та попитом України, насамперед у середньокваліфікованих і робітничих професіях, де дефіцит кадрів є найбільш відчутним.

Зумовлена проблемами неформальної зайнятості та невідповідності кваліфікації, а особливо географічною концентрацією, диверсифікація напрямів трудової міграції стає одним зі стратегічних пріоритетів держав Центральної Азії, що відображено в національних політичних рамках, таких як Міграційна стратегія Узбекистану на 2025–2030 роки, яка сприяє розширенню трудових коридорів за межі традиційних напрямків; політичний порядок денний Киргизької Республіки в рамках її Національної програми розвитку до 2030 року та стратегій регіонального розвитку, що наголошують на безпечних і більш диверсифікованих шляхах міграції; а також Національна стратегія трудової міграції Таджикистану до 2030 року та нова Міграційна стратегія до 2040 року, які мають на меті зменшити залежність від однієї країни призначення та зміцнити канали організованої та легальної трудової міграції.

Україна становить собою новий перспективний напрям для трудових мігрантів із Центральної Азії, які шукають альтернативні можливості мобільності робочої сили, особливо в умовах повоєнної відбудови. Хоча наразі Україна не належить до традиційних країн призначення, вона пропонує можливості для більш формалізованих й регульованих шляхів трудової мобільності, оскільки перебуває в процесі наближення своїх інституцій ринку праці до стандартів Європейського Союзу. Порівняно з наявними міграційними маршрутами, це може призвести до кращого захисту працівників, прозорих трудових контрактів та плавнішої інтеграції до формального ринку праці.

З погляду економіки, трудові ресурси Центральної Азії є економічно ефективною і масштабованою робочою силою для повоєнної відбудови України. Очікування щодо рівня заробітної плати з боку мігрантів з Центральної Азії, які сформовані зайнятістю на традиційних євразійських ринках праці та на внутрішніх ринках країн походження, залишаються конкурентоспроможними порівняно з рівнем заробітної плати в Україні, особливо у будівництві та сфері послуг. Роботодавці отримують вигоду від доступу до робочої сили з відповідним досвідом, високим рівнем участі в економічній діяльності та готовністю працювати в трудомістких секторах.

Для країн походження розширення можливостей працевлаштування за межами Росії може зменшити вразливість до зовнішніх потрясінь, підтримувати потоки грошових переказів та розвиток людського капіталу.

Крім того, масштаби та інтенсивність повоєнної відбудови України, ймовірно, призведуть до зростання заробітної плати в ключових галузях, насамперед у будівництві, транспорті та комунальному господарстві. Навіть незначне її підвищення, приблизно на 10–20% вище поточного рівня, може істотно змінити стимули для міграції та зробити Україну конкурентоспроможнішою за традиційні ринки праці інших країн Євразії, особливо у поєднанні з кращими умовами праці та офіційним працевлаштуванням. Крім того, поступове наближення інституцій українського ринку праці до стандартів Європейського Союзу запроваджує важливий стимул, не пов'язаний із заробітною платою. Більш прозора, заснована на чітких правилах міграційна система, що передбачає легальні трудові контракти, сертифікацію кваліфікації та доступ до базових соціальних гарантій, може зробити Україну більш привабливою для трудових мігрантів із Центральної Азії, які шукають більш безпечні, передбачувані та довгострокові можливості працевлаштування поза межами неформальних і ризикованих міграційних каналів.

Таблиця 1. Потенціал трудових ресурсів Центральної Азії для повоєнної відбудови України (орієнтовні оцінки)¹

Сектор / потреби відбудови	Орієнтовна потреба України у робочій силі (2026–2035)	Профіль трудових ресурсів Центральної Азії	Характеристика навичок	Потенційний обсяг залучення працівників із Центральної Азії
Будівництво та відбудова житла	400,000 – 800,000 працівників	Значна частка трудових мігрантів з Республіки Узбекистан, Киргизької Республіки та Республіки Таджикистан вже працює у будівельній галузі Росії та Республіки Казахстан	Практичні навички, набуті переважно неформально (мулярські роботи, зварювання, оздоблення, бетонні роботи)	300,000 – 500,000
Транспорт і логістика (водії, складська логістика, ланцюги постачання)	150,000 – 300,000	Висока концентрація мігрантів із Центральної Азії у сфері вантажних перевезень та логістичних послуг	Практичні навички, мінімальна формальна сертифікація; легко адаптуються	100,000 – 200,000
Енергетика та комунальне господарство (ремонт мереж, технічне обслуговування, базові технічні спеціальності)	100,000 – 200,000	Менша, але достатньо релевантна група працівників з середнім рівнем кваліфікації (електрики, техніки)	Потребують підвищення кваліфікації та сертифікації (вимоги безпеки, стандарти ЄС)	50,000 – 120,000

¹ Оцінки автора, підготовлені на основі офіційної статистики ринків праці та трудової міграції, оцінок МОМ і матеріалів засобів масової інформації.

Сектор / потреби відбудови	Орієнтовна потреба України у робочій силі (2026–2035)	Профіль трудових ресурсів Центральної Азії	Характеристика навичок	Потенційний обсяг залучення працівників із Центральної Азії
Виробництво будівельних матеріалів та легка промисловість	100,000 – 250,000	Досвід роботи у промисловому виробництві, складанні виробів, виготовленні конструкцій та обробці матеріалів	Працівники середньої кваліфікації; легко проходять короткотермінову підготовку	80,000 – 150,000
Сільське господарство та агропереробка	80,000 – 150,000 (сезонна та постійна зайнятість)	Значна частка мігрантів працює у сезонному сільському господарстві та харчовій промисловості	Практичні навички; висока адаптивність	70,000 – 120,000
Комунальні послуги та міська інфраструктура	50,000 – 120,000	Працівники з досвідом технічного обслуговування, прибирання та виконання базових міських сервісних робіт	Низько- та середньокваліфіковані працівники; можуть бути швидко залучені	40,000 – 80,000
Сфера послуг (готельний бізнес, допоміжна роздрібна торгівля, базові послуги з догляду)	50,000 – 100,000	Зростає частка жінок-мігранток, зайнятих у сфері послуг та доглядівій економіці	Практичні навички, здобуті неформально; потребують мовної підготовки та базової сертифікації	30,000 – 70,000

III. Формування ефективного партнерства у сфері трудової мобільності: інституційні механізми взаємовигідної співпраці на всіх етапах міграційного циклу

Загалом, Центральна Азія пропонує значний резерв робочої сили, що є надзвичайно важливим для потреб повоєнної відбудови України. Однак реалізація цього потенціалу вимагатиме переходу від переважно неформальних до структурованих систем трудової мобільності, які ґрунтуються на чітких правилах і забезпечують ефективність, прозорість та належний захист прав працівників. Добре продумане партнерство між Центральною Азією та Україною щодо мобільності робочої сили має охоплювати весь міграційний цикл, поєднуючи міжурядову координацію, залучення приватного сектору та створення сприятливих політичних рамок, що відповідають європейським стандартам. За умови належного впровадження така система здатна одночасно сприяти подоланню дефіциту робочої сили в Україні, підтримати економічну диверсифікацію країн Центральної Азії та покращити умови для трудових мігрантів.

На міжурядовому рівні основу такої співпраці становитимуть двосторонні та потенційно багатосторонні угоди у сфері трудової мобільності. Такі угоди можуть визначати галузеві квоти, пріоритетні професії, процедури добору працівників, а також мінімальні стандарти щодо умов праці, оплати праці та захисту трудових прав. Вони можуть бути інтегровані до ширших рамок економічного співробітництва або програм повоєнної відбудови, включаючи ті, що підтримуються міжнародними партнерами з розвитку. З огляду на регіональний характер пропозиції робочої сили в Центральній Азії, також існує можливість створення координаційної платформи за участю кількох країн регіону та України, що могло б допомогти стандартизувати процедури і зменшити транзакційні витрати.

На рівні бізнесу безпосередня співпраця між роботодавцями, торгово-промисловими палатами та галузевими асоціаціями матиме вирішальне значення для забезпечення ефективного підбору робочих місць та реагування на потреби ринку праці. Галузеві партнерства можуть бути створені у сферах будівництва, транспорту та логістики, енергетичних послуг та агропереробки. Наприклад, будівельні асоціації України можуть співпрацювати із закладами професійно-технічної освіти та об'єднаннями роботодавців Узбекистану, Киргизької Республіки й Таджикистану для створення спеціалізованих каналів набору персоналу. Аналогічно, логістичні компанії могли б розробляти цільові угоди щодо підготовки та сертифікації водіїв, тоді як комунальні підприємства та оператори інфраструктурних об'єктів могли б спільно напрацьовувати програми розвитку технічних кадрів. Такі бізнес-орієнтовані механізми доповнювали б міжурядові домовленості, забезпечуючи чітке формування попиту на робочу силу та його відповідність наявній пропозиції.

З інституційного погляду, партнерство вимагатиме створення або зміцнення спеціалізованих механізмів координації як у країнах походження, так і в країні призначення. Це може включати спеціалізовані міграційні підрозділи у відповідних міністерствах, спільні координаційні платформи та цифрові системи добору персоналу, що поєднуюватимуть роботодавців із сертифікованими працівниками. Центри підтримки мігрантів у країнах Центральної Азії могли б надавати послуги перед виїздом, тоді як відповідні установи в Україні могли б сприяти адаптації працівників, контролювати дотримання вимог законодавства та забезпечувати доступ до необхідних послуг. Партнери з розвитку можуть відігравати важливу роль у підтримці цих систем, особливо на початкових етапах їхньої роботи.

Сприятлива політика, що відповідає найкращим міжнародним практикам, таким як нормативно-правова база ЄС у сфері міграції, матиме важливе значення для забезпечення ефективного партнерства та його довгострокових переваг. Центральним елементом є взаємне визнання кваліфікацій і розробка стандартизованих систем сертифікації. З огляду на те, що багато трудових мігрантів із Центральної Азії володіють практичними навичками, заснованими на досвіді, механізми визнання попереднього навчання та прискореної сертифікації матимуть вирішальне значення для приведення їхніх компетентностей у відповідність до українських і європейських стандартів.

Підготовка працівників перед від'їздом слід інституціоналізувати як ключовий компонент міграційного циклу. Вона має включати не лише підвищення кваліфікації, а й правову орієнтацію, навчання з охорони праці та базову мовну підготовку. Таке навчання може підвищити продуктивність праці, зменшити ризики та сприяти швидшій інтеграції працівників до ринку праці країни призначення. Партнерство між закладами професійної підготовки, роботодавцями та державними установами матиме ключове значення для масштабування таких програм.

Не менш важливим є створення прозорих і регульованих механізмів працевлаштування. Відхід від неформального мережевого рекрутингу і перехід до ліцензованих кадрових агентств і цифрових платформ може покращити підбір вакансій, зменшити експлуатацію та підвищити ефективність. Чіткі контракти, стандартизовані умови працевлаштування та механізми контролю допоможуть забезпечити передбачувані й справедливі умови як для працівників, так і для роботодавців.

Механізми захисту прав працівників мають бути вбудовані у всю систему. Це передбачає дотримання стандартів безпеки праці, доступ до механізмів розгляду скарг, а також захист від зловживань та дискримінації. Забезпечення доступу мігрантів до основних послуг, включаючи охорону здоров'я, також є критично важливим, особливо в трудомістких секторах з вищими професійними ризиками.

Сумісність соціального забезпечення є ще одним ключовим елементом сталої системи трудової мобільності. Угоди, які дозволятимуть мігрантам зберігати або переносити пенсійні права, отримувати доступ до медичного страхування та користуватися перевагами систем соціального страхування, здатні істотно підвищити привабливість легальних каналів трудової міграції. Паралельно сприяння розвитку низькозатратних і офіційних каналів здійснення грошових переказів допоможе максимізувати вплив трудової міграції на розвиток країн походження, одночасно зменшуючи залежність від неформальних фінансових механізмів.

Враховуючи поточну адаптацію України до законодавства Європейського Союзу на шляху її вступу до об'єднання, під час розроблення партнерств у сфері трудової мобільності та політики регулювання трудової міграції з країнами Центральної Азії доцільно спиратися на ключові елементи європейської системи управління міграцією. Це забезпечує як надійну політичну основу, так і підвищує довіру з боку трудових мігрантів і країн їхнього походження. Зокрема, поступове наближення України до європейських стандартів у сфері праці та міграції відкриває можливість інтегрувати таке партнерство в систему, засновану на чітких правилах і сумісну з директивами ЄС щодо легальної міграції, умов праці та захисту прав працівників.

Рисунок 1. Цикл партнерства між Центральною Азією та Україною у сфері мобільності робочої сили

Таблиця 2. Політики сприяння, узгоджені зі стандартами ЄС, для партнерства між Центральною Азією та Україною у сфері трудової мобільності ²

Напрямок політики	Відповідна рамка / практика ЄС	Застосування у партнерстві між Україною та Центральною Азією	Очікувані переваги
Канали законної трудової міграції	Директива ЄС про єдиний дозвіл (Single Permit Directive); Директива про Блакитну картку ЄС (Blue Card Directive)	Запровадження єдиного дозволу на проживання та працевлаштування; спрощення процедур подання заяв; забезпечення принципу рівного ставлення	Більша прозорість, швидший розгляд заяв, вища правова визначеність для працівників і роботодавців
Умови праці та трудові права	Директива про сезонних працівників; рамка щодо відряджених працівників	Забезпечення справедливої оплати праці, безпечних умов праці та рівного ставлення до іноземних і місцевих працівників; регулювання зайнятості в окремих секторах	Скорочення масштабів неформальної зайнятості, зменшення ризику експлуатації, посилення соціальної згуртованості
Визнання кваліфікацій та сертифікація	Європейська рамка кваліфікацій (EQF); система визнання результатів попереднього навчання (RPL)	Створення прискорених механізмів сертифікації та визнання практичних навичок працівників із Центральної Азії; гармонізація зі стандартами, сумісними з ЄС	Ефективніше поєднання попиту й пропозиції на ринку праці, зростання продуктивності, можливості для підвищення кваліфікації
Підготовка до виїзду	Найкращі практики ЄС у сфері партнерств із мобільності та програм легальної міграції	Проведення професійної підготовки, мовних курсів, правового інформування та навчання з охорони праці до виїзду	Краща підготовленість працівників, зниження ризиків, швидша інтеграція на ринку праці
Системи добору працівників	Стандарти ЄС щодо етичного та регульованого працевлаштування	Створення ліцензованих кадрових агентств, запровадження стандартизованих трудових договорів і цифрових платформ для пошуку роботи	Зменшення залежності від неформальних мереж, підвищення ефективності добору працівників
Захист працівників і механізми розгляду скарг	Трудове законодавство ЄС та стандарти охорони праці	Запровадження механізмів моніторингу, інспектування та розгляду скарг; забезпечення дотримання вимог охорони праці	Кращий захист прав працівників, зменшення випадків зловживань і трудових спорів
Соціальний захист і перенесення соціальних прав	Принципи координації систем соціального забезпечення ЄС	Забезпечення можливості перенесення пенсійних прав і соціальних внесків; доступ до медичного страхування та інших видів соціального захисту	Підвищення привабливості легальної трудової міграції, довгострокова соціальна захищеність працівників

² Adapted based on the EU legal migration framework (2025)

Напрямок політики	Відповідна рамка / практика ЄС	Застосування у партнерстві між Україною та Центральною Азією	Очікувані переваги
Системи грошових переказів	Рамкові підходи ЄС щодо фінансової інклюзії та платіжних систем	Сприяння використанню недорогих офіційних каналів грошових переказів і цифрових платіжних інструментів	Посилення позитивного впливу міграції на розвиток країн походження, скорочення транзакційних витрат
Інституційна координація	Партнерства ЄС у сфері мобільності та двосторонні угоди	Створення спільних координаційних платформ, систем обміну даними та міжурядових механізмів координації	Підвищення ефективності управління, узгодженості політики та можливостей для масштабування
Економічні мультиплікативні ефекти	Рамки європейської інтеграції та регіонального співробітництва	Поєднання трудової мобільності з розвитком торгівлі, інвестицій і ланцюгів створення доданої вартості між Центральною Азією та Україною	Зміцнення довгострокових економічних зв'язків і розвиток приватного сектору

Крім безпосередніх переваг для ринку праці, структуроване партнерство з питань мобільності робочої сили може мати побічні ефекти для економічних відносин між Центральною Азією та Україною. З часом така співпраця може зміцнити торговельні зв'язки, сприяти потокам інвестицій та підтримувати розвиток транскордонних ланцюгів створення доданої вартості, насамперед у таких секторах, як виробництво будівельних матеріалів, сільське господарство та сфера послуг. Мережі трудових мігрантів також можуть відігравати каталізуючу роль у сприянні діловим партнерствам, передачі знань та регіональній інтеграції.

Міжнародний досвід свідчить, що керована належним чином трудова мобільність може слугувати потужним каналом економічної інтеграції. Аналітичні дослідження Світового банку та Міжнародної організації з міграції (МОМ) підкреслюють, як міграційні коридори часто перетворюються на торговельні та інвестиційні зв'язки. Наприклад, трудова міграція між Мексикою та Сполученими Штатами пов'язана зі зростанням двосторонньої торгівлі та появою транскордонних бізнес-мереж, особливо у сільському господарстві та легкій промисловості. Подібним чином міграційні потоки з країн Південної Азії до країн регіону Затоки сприяли розвитку експорту послуг, ланцюгів постачання у будівельній галузі та зворотному потоку інвестицій до країн походження, зокрема у житлове будівництво та розвиток малого підприємництва.

У Європі внутрішня трудова мобільність у межах ЄС продемонструвала, як переміщення працівників може сприяти економічному зближенню та інтеграції ланцюгів створення доданої вартості. Працівники з країн Центральної та Східної Європи, зайняті у будівництві, промисловості та сфері послуг країн Західної Європи, сприяли передачі навичок, стандартів і ділових практик, водночас формуючи мережі, що підтримують розвиток субпідряду, аутсорсингу та зворотні інвестиційні потоки до країн їхнього походження. Ця динаміка була особливо помітною у таких секторах, як будівельні матеріали, логістика та агропереробка.

У практичному вимірі партнерство між Центральною Азією та Україною у сфері мобільності робочої сили може бути реалізовано через транспортне та логістичне сполучення вздовж Серединного коридору (Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту), з використанням мультимодальних транзитних мереж через Південний Кавказ і Туреччину. Це потребуватиме розвитку доступного й ефективного авіаційного, залізничного, автомобільного та морського транспортного сполучення для сприяння організованому переміщенню працівників між країнами Центральної Азії та Україною. Зміцнення транспортної інфраструктури та координації транзиту вздовж цього коридору не лише сприятиме мобільності робочої сили, а й може стимулювати розширення торгівлі, логістики, туризму та ділової співпраці між Центральною Азією, Південним Кавказом, Туреччиною та Україною в довгостроковій перспективі. Цей процес можна б було додатково посилити шляхом розвитку ділових партнерств (B2B), залучення діаспори, цілеспрямованих ініціатив щодо заохочення інвестицій та поступового розширення регіональної взаємопов'язаності між Центральною Азією, Південним Кавказом, Туреччиною та Україною.

У цьому сенсі, партнерство у сфері трудової мобільності слід розглядати не лише як короткострокову відповідь на дефіцит робочої сили, а і як стратегічний інструмент для побудови довгострокових економічних зв'язків між Центральною Азією та Україною. Поєднання мобільності робочої сили з політикою щодо торгівлі, інвестицій та розвитку професійних навичок дасть змогу обом сторонам максимізувати вплив міграції на процеси розвитку та підтримувати більш стійкі й диверсифіковані економічні відносини.

Ситуаційний аналіз 1. Адаптація уроків повоєнної відбудови Німеччини та програми залучення трудових мігрантів з Туреччини

Одним із найбільш релевантних історичних прикладів масштабної мобільності робочої сили, зумовленої потребами повоєнної відбудови, є програма «гастарбайтерів» (Gastarbeiter), реалізована у Західній Німеччині у період економічного відновлення після Другої світової війни. У 1950–1960-х роках Західна Німеччина переживала стрімке економічне зростання, відоме як Wirtschaftswunder («економічне диво»), але зіткнулася з серйозною нестачею робочої сили, що загрожувало уповільненню темпів відбудови та економічного прогресу. Щоб розв'язати цю проблему уряд Західної Німеччини уклав низку двосторонніх угод про працевлаштування іноземної робочої сили, зокрема з Італією (1955), Грецією та Іспанією (1960), а також із Туреччиною у 1961 році, що дозволило німецьким компаніям наймати іноземних працівників для промислового та будівельного секторів.

Німецько-турецька угода про працевлаштування створила регульовану урядом систему найму працівників з-за кордону, а самим працевлаштуванням керували державні служби зайнятості та представництва, відповідальні за перевірку, підбір та організацію транспортування працівників. Початковий план передбачав тимчасову зайнятість на основі “принципу ротації”, відповідно до якого працівники мали б перебувати у Німеччині протягом одного або двох років, перш ніж повертатися додому, поступаючись місцем новим працівникам. Однак, зі зростанням німецької економіки та збільшенням інвестицій роботодавців у підготовку іноземних працівників трудові контракти дедалі частіше продовжувалися, а ротаційна модель поступово втратила своє значення.

У період між 1961 роком та припиненням набору працівників у 1973 році сотні тисяч турецьких громадян мігрували до Західної Німеччини, заповнюючи критичний дефіцит робочої сили в секторі обробної промисловості, будівництві, гірничодобувній галузі та інфраструктурі. На початку 1970-х років іноземні працівники стали важливою частиною ринку праці Німеччини та сприяли стрімкому промислому зростанню країни у період післявоєнної відбудови.

Кілька уроків з цього досвіду є актуальними для майбутньої відбудови України також і щодо залучення та використання робочої сили та міграційних потоків Центральної Азії:

1. Двосторонні рамки мобільності робочої сили мають вирішальне значення.

Угоди Німеччини з країнами походження робочої сили створили структуровані канали працевлаштування, забезпечили належну перевірку працівників і сприяли координації між урядами та роботодавцями. Подібна система трудової мобільності між Україною та державами Центральної Азії могла б забезпечити прозорий набір працівників і належний захист їхніх трудових прав.

2. Потреби у робочій силі для відбудови часто недооцінюються.

Спочатку Німеччина розглядала трудову міграцію як тимчасове явище, проте процеси післявоєнної відбудови та подальше економічне зростання підтримували попит на іноземних працівників понад десять років. Відбудова України, яка, ймовірно, триватиме 10–15 років або довше, також може потребувати довгострокового залучення іноземної робочої сили.

3. Сумісність навичок зменшує витрати на адаптацію.

Турецькі працівники змогли відносно швидко інтегруватися до німецької промисловості, оскільки багато хто з них мав досвід роботи у будівництві, промисловому виробництві та робітничих професіях. Подібним чином трудові мігранти з Центральної Азії вже мають відповідні навички у будівництві, технічному обслуговуванні комунальної інфраструктури, логістиці та інфраструктурних послугах, що робить їх придатними до участі у проектах відбудови з мінімальною підготовкою.

4. Трудова міграція може створювати переваги країнам походження в плані розвитку.

Програми залучення гастарбайтерів дозволили турецьким мігрантам накопичувати заощадження, надсилати грошові перекази та здобувати технічні навички, що згодом сприяло економічному розвитку Туреччини. Подібна динаміка може призвести до припливу грошових переказів, підвищення кваліфікації працівників та можливостей реінтеграції для економік Центральної Азії.

5. Інституційна конструкція має значення.

Німецький досвід також демонструє потенційні ризики, зокрема, проблеми соціальної інтеграції, та необхідність коригування політики у випадках, коли тимчасова міграція набуває довгострокового характеру. Для партнерства між Україною та Центральною Азією у сфері мобільності робочої сили це свідчить про важливість чіткого управління міграцією, систем сертифікації кваліфікованих кадрів, а також механізмів тимчасової або ротаційної трудової міграції, узгоджених зі стандартами з праці Європейського Союзу.

IV. Висновки та рекомендації

Проведений аналіз вказує на чіткий висновок. Відбудова України буде обмежена не лише фінансуванням та інфраструктурними спроможностями, а дедалі більшою мірою доступністю робочої сили та невідповідністю навичок потребам ринку праці. Водночас Центральна Азія являє собою значний, досвідчений та недостатньо використаний резерв робочої сили, який наразі зосереджений в межах одного, дедалі більш обмеженого міграційного коридору.

Це створює вагомі підстави для структурованого партнерства між Центральною Азією та Україною у сфері мобільності робочої сили, яке може задовольнити нагальні потреби повоєнної відбудови, одночасно підтримуючи довгострокову економічну диверсифікацію та регіональну співпрацю.

Рекомендації щодо державної політики

Перший набір варіантів політики стосується створення офіційних міграційних каналів. Україна та країни Центральної Азії можуть розробити двосторонні та багатосторонні угоди щодо мобільності робочої сили, які визначатимуть пріоритетні сектори, механізми найму і стандарти захисту трудових прав працівників. Ці угоди повинні бути підкріплені чіткими інституційними механізмами та координаційними платформами.

Другим пріоритетом є удосконалення систем підбору персоналу та його працевлаштування. Це включає перехід від неформальних мереж до регульованих кадрових агентств, цифрових платформ з підбору кадрів, а також прямі партнерства між роботодавцями й закладами з професійної підготовки.

Третій вимір політики має бути зосереджений на навичках і людському капіталі. Уряди та міжнародні партнери мають інвестувати зусилля у програми підготовки працівників до виїзду, професійно-технічну освіту та системи визнання результатів попереднього навчання, забезпечуючи можливість сертифікації навичок і приведення їх у відповідність українським та європейським стандартам.

Четвертий набір заходів стосується захисту та інклюзії працівників. Це включає забезпечення справедливої оплати праці, безпечних умов праці, доступу до механізмів подання та розгляду скарг, а також можливості збереження соціальних прав. Зміцнення цих рамок матиме вирішальне значення як для залучення працівників, так і для збереження суспільної підтримки політики трудової міграції.

П'ятим пріоритетом є підвищення загальної привабливості України як країни призначення. Це включає подолання адміністративних бар'єрів, забезпечення прозорих міграційних процедур та сприяння стимулам, не пов'язаним з заробітною платою, таким як правова визначеність, доступ до послуг та потенційні шляхи для довгострокової зайнятості.

Шостим пріоритетом є зміцнення транспортної та сполучної інфраструктури вздовж Серединного коридору (Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту) шляхом скоординованих інвестицій у мультимодальні транспортні системи, доступне авіасполучення, спрощення прикордонних і митних процедур, а також покращення морської, залізничної та автомобільної логістики Центральної Азії, Південного Кавказу, Туреччини та України. Посилення транспортної взаємопов'язаності сприятиме організованим потокам робочої сили, і водночас підтримуватиме довгострокову торговельну інтеграцію, ділові партнерства, туризм та розвиток регіональних ланцюгів постачання, пов'язаних з повоєнною відбудовою України.

Насамкінець, міграційну політику слід інтегрувати з ширшими економічними стратегіями. . Поеднання політики мобільності робочої сили із заходами щодо розвитку торгівлі, залучення інвестицій та ініціативами підтримки приватного сектору може максимізувати супутні ефекти міграції та сприяти більш стійким економічним результатам.

Таблиця 3. Матриця рекомендацій

Напрямок політики	Ключові заходи	Основні виконавці	Часовий діапазон
Управління трудовою міграцією	Розробити двосторонні та багатосторонні угоди у сфері трудової мобільності; створити координаційні платформи	Уряди України та країн Центральної Азії	Короткострокова перспектива
Добір працівників і поєднання попиту та пропозиції	Запровадити ліцензовані системи працевлаштування; створити цифрові платформи добору персоналу; залучити приватний сектор	Міністерства праці, приватний сектор, торгово-промислові палати	Коротко- та середньострокова перспектива
Професійні навички та підготовка кадрів	Розширити систему професійно-технічної освіти (TVET), програми підготовки до виїзду та механізми визнання результатів попереднього навчання	Уряди, заклади освіти, міжнародні партнери розвитку	Середньострокова перспектива
Захист працівників	Забезпечити дотримання трудових стандартів; створити механізми розгляду скарг; посилити контроль за дотриманням вимог охорони праці	Органи інспекції праці, регуляторні органи	Коротко- та середньострокова перспектива
Транспортна та логістична взаємопов'язаність	Зміцнити транспортну взаємопов'язаність уздовж Серединного коридору через інвестиції у мультимодальні транспортні системи, розвиток доступного авіасполучення, спрощення прикордонних процедур та модернізацію залізничної, автомобільної й морської логістики між Центральною Азією, Південним Кавказом, Туреччиною та Україною для підтримки мобільності робочої сили, торгівлі та ланцюгів постачання, пов'язаних з відбудовою	Уряди України та країн Центральної Азії; транспортні й митні органи; АБР; ЄС; Світовий банк; ЄБРР; приватні транспортні та логістичні оператори	Середньострокова перспектива
Соціальний захист	Забезпечити збереження соціальних пільг; розширити доступ до медичного обслуговування та страхування	Уряди, органи соціального захисту	Середньострокова перспектива
Підвищення привабливості України як країни призначення	Спростити міграційні процедури; підвищити прозорість; посилити стимули, не пов'язані з заробітною платою	Уряд України	Короткострокова перспектива

Напрямок політики	Ключові заходи	Основні виконавці	Часовий діапазон
Економічна інтеграція	Поеднати політику трудової мобільності з ініціативами у сфері торгівлі, інвестицій та розвитку ланцюгів створення доданої вартості	Уряди, приватний сектор, міжнародні фінансові установи	Середньо- та довгострокова перспектива
Координація міжнародних партнерів та фінансова підтримка	Створити скоординовані донорські платформи; реалізовувати спільні програми; фінансувати технічну допомогу та пілотні проекти; узгодити підтримку з пріоритетами відбудови та національними стратегіями	Світовий банк, МОМ, МОП, ЄС, двосторонні донори, уряди України та країн Центральної Азії	Середньо- та довгострокова перспектива

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА КАЗАХСТАНУ: ЕКОНОМІЧНИЙ, ОСВІТНІЙ, ГУМАНІТАРНИЙ І ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

*Нігмет Ібадільдін PhD., доцент кафедри політології та міжнародних відносин Казахстанського інституту менеджменту, економіки та прогнозування KIMEP
(м. Алмати, Республіка Казахстан).*

Вступ: Чому Казахстан має значення для України

Казахстан посідає особливе місце в центральноазійській політиці України. Це найбільша економіка регіону, найбільш інституційно розвинена держава та країна, яка найвиразніше змогла збалансувати історичні зв'язки з Росією із проведенням незалежної зовнішньої політики. Після лютого 2022 року Казахстан відмовився визнавати незаконну анексію Росією українських територій, утримувався під час голосування за відповідні резолюції Генеральної Асамблеї ООН замість підтримки Москви та неодноразово підтверджував свою відданість принципам територіальної цілісності, тим самим опосередковано поширюючи цю позицію і на Україну. Водночас Казахстан не запровадив санкцій проти Росії та продовжує брати участь у створених за її участю інтеграційних об'єднаннях, зокрема в Євразійському економічному союзі (ЄАЕС) і Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ), хоча з 2022 року політично дистанціювався від обох організацій.

Ця неоднозначність є не проявом ухилення, а свідомою стратегією. Багатовекторна зовнішня політика Казахстану передбачає одночасне балансування між Росією, Китаєм, країнами Заходу та регіональними партнерами, що створює як обмеження, так і можливості для співпраці з Україною. Обмеження є цілком реальними: Казахстан не стане антиросійським партнером, а Астана чутливо реагує на будь-які підходи, які можуть трактувати співпрацю з Україною як форму протистояння Москві. Водночас можливості також є значними: Казахстан активно диверсифікує свої економічні зв'язки, його заклади вищої освіти дедалі активніше інтегруються в міжнародний академічний простір, а суспільство, особливо молоде казахськомовне покоління, демонструє відчутну симпатію до позиції України після 2022 року. Завдання України полягає в тому, щоб розробити такі формати співпраці, які відповідатимуть логіці багатовекторної політики Казахстану, а не суперечитимуть їй.

У цій доповіді розглядаються чотири ключові напрями співпраці: економічний, освітній, культурний і технологічний.

Економічне співробітництво: торгівля, транзит і Серединний коридор

Поточний стан

До 2022 року двостороння торгівля між Україною та Казахстаном залишалася відносно невеликою й у 2021 році становила близько 1,2 млрд доларів США. Основу українського експорту складали машини й обладнання, чорні метали та сільськогосподарська продукція. Війна порушила традиційні торговельні маршрути та логістичні моделі, але водночас створила нові стимули для економічного співробітництва. Казахстан перетворився на один із ключових транзитних вузлів для перевезення товарів між Європою та Центральною Азією в обхід території Росії через так званий Серединний коридор (Middle Corridor), офіційно відомий як Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут (Trans-Caspian International Transport Route, TITR). Цей маршрут пролягає з Китаю через Казахстан, далі через Каспійське море до Азербайджану та Грузії, а звідти — до Європи.

Можливості

Серединний коридор відкриває для України стратегічну можливість. Як значний експортер сільськогосподарської та промислової продукції, що прагне зменшити залежність від чорноморських маршрутів, які перебувають під загрозою російських воєнних атак, Україна зацікавлена в розвитку сухопутних і мультимодальних транспортних сполучень у східному напрямку. Казахстан, який є центральною ланкою цього коридору, активно інвестує в розвиток транзитної інфраструктури: розширення портів Актау та Курик на Каспійському морі, модернізацію залізничного сполучення та розвиток логістичних центрів. Українські логістичні компанії й портові оператори мають відповідний досвід, який може бути використаний у партнерстві з казахстанськими колегами.

Співпраця у сфері сільського господарства є другим пріоритетним напрямом. Україна є одним із провідних світових експортерів зерна, соняшникової олії та добрив; Казахстан є значним імпортером перероблених харчових продуктів і водночас має власний потужний аграрний сектор, який потребує модернізації. До 2022 року українська сільськогосподарська техніка, зокрема продукція харківських виробників, була широко представлена на казахстанському ринку. Відновлення цих ланцюгів постачання з урахуванням умов воєнного часу є практичною короткостроковою метою. Українські агротехнологічні компанії, деякі з яких після 2022 року перенесли свою діяльність до країн Європейського Союзу, також могли б знайти можливості для роботи в межах програми модернізації сільського господарства Казахстану.

Промислова співпраця у сфері металургії та машинобудування має історичне підґрунтя: сформована ще в радянський період взаємодоповнюваність промислових секторів поєднувала українське виробництво сталі та машинобудування з казахстанською гірничодобувною промисловістю й сировинною базою. Відновлення цих зв'язків на комерційній основі, а не в межах радянської планової економіки, є складнішим завданням, однак цілком можливим. Така співпраця продовжувалася в обмежених масштабах, проте її можна суттєво активізувати. Гірничодобувний сектор Казахстану, що активно розвивається та охоплює видобуток міді, урану й рідкісноземельних елементів, формує зростаючий попит на спеціалізоване обладнання у сферах, де українські виробники зберігають конкурентні переваги.

Повоєнна відбудова України є ще однією перспективною сферою для взаємовигідної співпраці. Казахстанські компанії мають досвід управління портовими об'єктами в Грузії, а також реалізації великих промислових, інфраструктурних і житлових проектів у Казахстані та за його межами.

Інституційний механізм: Створення двосторонньої Українсько-казахстанської ради з питань торгівлі та інвестицій, побудованої за зразком чинних форматів співпраці Казахстану з Туреччиною та Південною Кореєю, могло б забезпечити необхідну інституційну основу для розвитку економічного співробітництва, яке наразі не має окремого спеціалізованого механізму.

Освітня співпраця: університети, студентська мобільність та академічні партнерства

Поточний стан

Освітні зв'язки між Україною та Казахстаном є глибшими, ніж заведено вважати. До 2022 року Казахстан входив до числа провідних країн походження іноземних студентів в Україні: в українських університетах навчалося приблизно 8–10 тисяч студентів із Казахстану, переважно за спеціальностями у сфері медицини, інженерії та інформаційних технологій. Війна суттєво порушила цей потік: у 2022 році більшість казахстанських студентів, які навчалися в Україні, були евакуйовані або переведені до закладів освіти в інших країнах. Українські університети, багато з яких були переміщені або реструктуризували свою діяльність, нині намагаються знову залучити іноземних студентів, зокрема з Казахстану. Українські студенти також навчалися в університетах Казахстану за різними спеціальностями.

Можливості

Можна виокремити три конкретні можливості.

По-перше, повторне залучення студентів із Казахстану до української системи вищої освіти. Українські медичні та технічні університети й надалі користуються високою репутацією в Казахстані. Кілька українських закладів вищої освіти, зокрема Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського» та Харківський національний університет радіоелектроніки, після 2022 року суттєво розширили можливості дистанційного та змішаного навчання. Запровадження цільових стипендіальних програм для студентів із Казахстану, які могли б спільно фінансуватися урядом України та українськими діаспорними організаціями, стало б важливим сигналом довгострокової зацікавленості та сприяло б відновленню потоку студентів.

По-друге, академічні дослідницькі партнерства. Університети Казахстану, зокрема Університет КІМЕР, Назарбаєв Університет і Казахський національний університет імені Аль-Фарабі, активно розширюють свою міжнародну дослідницьку діяльність. Українські науковці, багато з яких нині працюють у закладах вищої освіти та наукових установах країн Європейського Союзу, мають експертизу у сферах, що безпосередньо відповідають дослідницьким пріоритетам Казахстану: безпекові дослідження, політична економія пострадянського простору, інженерія та аграрні науки. Спільні дослідницькі проекти, публікації у співавторстві та спільне керівництво підготовкою магістрантів і докторантів є маловитратним, але водночас високоефективним форматом співпраці, який не потребує політичних зобов'язань з боку жодного з урядів.

По-третє, взаємозв'язок між українознавчими та центральноазійськими студіями. Війна значно посилила міжнародний інтерес до історії, політики та культури України. Казахстанські науковці, які досліджують імперські практики Росії, пострадянську ідентичність та питання суверенітету країн Центральної Азії, мають природні інтелектуальні точки дотику з українськими дослідниками, що вивчають аналогічні питання з української перспективи. Українсько-казахстанська програма академічних обмінів, присвячена постімперським студіям, проблематиці суверенітету та історичної пам'яті, сприяла б реалізації дослідницьких пріоритетів обох сторін і водночас зміцнювала б міжлюдські зв'язки, які є основою довготривалих двосторонніх відносин.

Інституційний механізм: Укладення міжурядової Угоди про академічне співробітництво між Україною та Казахстаном, яка передбачатиме створення спільної комісії з координації студентської мобільності, науково-дослідницьких партнерств і розвитку освітніх програм, дозволило б інституціоналізувати співпрацю, що нині існує у вигляді розрізнених двосторонніх зв'язків між окремими закладами освіти та науковими установами.

Гуманітарне співробітництво: діаспора, культурні зв'язки та спадщина війни

Поточний стан

У Казахстані проживає невелика, але сформована українська діаспора, зосереджена переважно в північних регіонах країни та в Алмати. Історично ця громада бере свій початок із радянської трудової міграції та депортацій періоду Голодомору — спільної травматичної історії, яка після 2022 року набула нового політичного значення. Уряд Казахстану офіційно не визнав Голодомор геноцидом, однак обізнаність про нього суттєво зросла серед казахсько-мовного населення — частково завдяки соціальним мережам, а частково через паралелі, які багато казахів проводять між радянським голодом у Казахстані та українським досвідом. Українська громада в Казахстані є неоднорідною та фрагментованою за регіональними, демографічними й навіть релігійними ознаками, а значна її частина зазнала русифікації. Водночас у її складі є ядро активних прихильників України, які організовують гуманітарну допомогу та координують заходи на підтримку України.

Можливості

Гуманітарне співробітництво між Україною та Казахстаном розвивається в політично чутливому середовищі. Астана обережно ставиться до того, щоб двосторонні гуманітарні ініціативи не сприймалися як прояв антиросійської позиції. За таких умов можна виокремити три перспективні напрями співпраці.

По-перше, вшанування пам'яті Голодомору та радянських голодів. Казахстан пережив власний катастрофічний голод 1931–1933 років — Ашаршилик, унаслідок якого, за оцінками, загинуло близько 1,5 мільйона казахів. У пропорційному вимірі це була одна з найбільших демографічних катастроф радянського періоду. Українські та казахстанські організації громадянського суспільства вже почали розвивати меморіальну й наукову співпрацю навколо цієї спільної історії голоду, спричиненого радянською політикою. Спільні наукові конференції, пересувні виставки та спільно підготовлені освітні матеріали, присвячені радянським голодам, є перспективним форматом гуманітарного співробітництва, який має суспільний відгук в обох країнах і водночас не створює прямих політичних ризиків для Астани.

По-друге, підтримка українських біженців і вимушено переміщених осіб, які перебувають у Казахстані транзитом. Із 2022 року Казахстан приймає українських громадян, які прямують через його територію, насамперед тих, хто має сімейні або професійні зв'язки з регіоном. Дипломатичні установи України в Казахстані спільно з казахстанськими організаціями громадянського суспільства могли б створити більш системну мережу підтримки для цієї категорії громадян.

По-третє, культурний обмін. Присутність української культури в Казахстані, зокрема театру, кіно, літератури та музики, до 2022 року була мінімальною і досі залишається обмеженою. Водночас війна значно посилила міжнародний інтерес до української культури, на який

можуть відгукнутися культурні інституції Казахстану, що активно розширюють міжнародну співпрацю. Українські кінофестивалі, проекти з перекладу української літератури казахською мовою та обміни у сфері сценічного мистецтва є маловитратними, але водночас високоефективними форматами для поглиблення взаємного культурного розуміння.

Інституційний механізм: Створення Українсько-казахстанського фонду гуманітарного та культурного співробітництва, який спільно адмініструватиметься міністерствами культури обох держав за участю інститутів громадянського суспільства, забезпечило б сталу інституційну основу для реалізації ініціатив, які нині мають епізодичний характер і не отримують належного фінансування.

Технологічне співробітництво: інформаційні технології, цифрова економіка та зелена енергетика

Поточний стан

ІТ-сектор України є однією з найбільш конкурентоспроможних галузей економіки на міжнародному рівні. Він об'єднує велику кількість висококваліфікованих розробників, дизайнерів та інженерів, багато з яких після 2022 року переїхали до країн Європейського Союзу або продовжують працювати дистанційно. Казахстан визначив розвиток цифрової економіки та ІТ-сектору одним зі своїх стратегічних пріоритетів, інвестуючи в технопарки, стартап-екосистеми та цифрову державну інфраструктуру. Взаємодоповнюваність потенціалу обох країн є очевидною, однак досі не отримала системного розвитку.

Можливості

Українські ІТ-компанії нині демонструють стрімкий розвиток. Компанії, що працюють, зокрема, у сферах фінансових технологій (fintech), кібербезпеки, агротехнологій (agri-tech) та рішень для електронного урядування, мають підтверджений досвід роботи в пострадянському інституційному середовищі та розробки рішень, адаптованих до специфічних умов країн із перехідною економікою. Деякі українські ІТ-компанії вже мають регіональні офіси в Центральній Азії. Створення структурованої програми, яка поєднувала б українських експортерів ІТ-послуг із державними установами та приватними компаніями Казахстану, дозволило б ефективніше використати вже наявний потенціал.

Окремим пріоритетним напрямом є співпраця у сфері кібербезпеки. Починаючи з 2014 року, а особливо після 2022 року, Україна здобула безпрецедентний практичний досвід захисту критичної цифрової інфраструктури від складних кібератак, що здійснюються державними акторами. Казахстан, який також стикається з викликами у сфері кібербезпеки, зокрема з документально підтвердженою вразливістю державних цифрових систем, має очевидний інтерес до такого досвіду. Двостороння рамкова програма співпраці у сфері кібербезпеки, що охоплювала б обмін інформацією, спільні навчання та технічну допомогу, відповідала б реальним безпековим інтересам Казахстану й водночас позиціонувала б Україну як партнера, що пропонує знання та експертизу, а не політичного союзника.

Третім перспективним напрямом є зелена енергетика та сталий розвиток технологій. Казахстан взяв на себе зобов'язання досягти вуглецевої нейтральності до 2060 року та активно розвиває сектор відновлюваної енергетики, насамперед вітрову й сонячну енергетику. Україна має значний досвід реалізації проєктів у сфері відновлюваної енергетики, накопичений у процесі власного енергетичного переходу. Спільні проєкти з передачі технологій у сфері відновлюваної енергетики, адаптованих до географічних особливостей і характеристик енергосистеми Казахстану, є перспективним напрямом середньострокового співробітництва, що відповідає задекларованим пріоритетам розвитку обох держав.

Інституційний механізм: Створення Українсько-казахстанського партнерства у сфері цифрових технологій та технологічного розвитку, побудованого за зразком чинних механізмів технологічного співробітництва Казахстану з Естонією та Південною Кореєю, забезпечило б структурований механізм для розвитку співпраці у сферах інформаційних технологій, кібербезпеки та зеленої енергетики, яка наразі здійснюється переважно неформально, якщо взагалі здійснюється.

Висновки та рекомендації

Співробітництво між Україною та Казахстаном в економічній, освітній, гуманітарній і технологічній сферах залишається недостатньо розвиненим порівняно з наявним потенціалом. Політичні обмеження є реальними, однак керованими: Казахстан не позиціонуватиме співпрацю з Україною як приєднання до антиросійського курсу, а Україна має діяти з урахуванням цього обмеження, а не всупереч йому. Водночас практичні можливості є значними й не потребують політичних трансформацій у жодній із двох держав.

Реалізація цього потенціалу залежить від політичної волі обох сторін, а також від подолання суттєвої інституційної слабкості. Корупція залишається системним ризиком для пострадянських моделей державного управління в обох країнах, тому будь-яке формалізоване партнерство має від самого початку створюватися з урахуванням цього чинника. Саме в цьому контексті особливого значення набувають два запропоновані вище механізми — Рада з питань торгівлі та інвестицій і Партнерство у сфері цифрових технологій та технологічного розвитку. Перехід від неформальних домовленостей, залежних від конкретних осіб, до формалізованих інституцій сам по собі є способом зниження корупційних ризиків, а не лише бюрократичним удосконаленням. Найшвидше такий перехід може відбутися в технологічному секторі. Українські компанії мають реальний і перевірений досвід створення систем електронного урядування, фінансових технологій і кібербезпеки, спеціально адаптованих до потреб країн із перехідною економікою. Застосування цієї експертизи в Казахстані сприяло б одночасно поглибленню двостороннього співробітництва та формуванню більш прозорих систем державного управління в країні.

З проведеного аналізу випливають чотири ключові рекомендації.

По-перше, необхідно створити та посилити постійні двосторонні інституційні механізми, які забезпечать сталість співпраці та виведуть її за межі окремих ініціатив. Це передбачає оновлення чинної Угоди між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Республіки Казахстан про співробітництво в галузі освіти і науки відповідно до сучасних реалій, а також створення Ради з питань торгівлі та інвестицій, Фонду гуманітарного та культурного співробітництва та Партнерства у сфері цифрових технологій.

По-друге, варто зосередитися на форматах співпраці, які мають низьку політичну чутливість і водночас високу практичну цінність: студентська мобільність, академічні дослідницькі партнерства, взаємодія між ІТ-секторами та культурний обмін. Саме вони формують міжлюдські зв'язки та інституційні практики, які з часом створюють основу для глибшого двостороннього співробітництва.

По-третє, слід розглядати розвиток транспортного маршруту Серединного коридору як один зі стратегічних економічних пріоритетів, інвестуючи в логістичну інфраструктуру та розвиток комерційних зв'язків, що дозволять Україні стати важливим учасником формування Казахстану як трансконтинентального транспортно-логістичного вузла.

По-четверте, необхідно розглядати партнерами не лише уряд Казахстану, а й його громадянське суспільство та академічну спільноту. Зміна поколінь у Казахстані формує суспільний запит на розвиток українсько-казахстанського співробітництва, до якого дипломатичні канали самі по собі не здатні повною мірою достукатися. Йдеться про молодше, переважно казахськомовне покоління, яке меншою мірою схильне до радянської ностальгії та виявляє більше симпатії до позиції України.

Казахстан не стане союзником України в традиційному чи юридичному розумінні цього поняття. Водночас він може бути справжнім партнером у всіх сферах, розглянутих у цьому дослідженні, а послідовне й прагматичне розбудовування такого партнерства відповідає довгостроковим інтересам України в регіоні.

ТРАНСПОРТНА ТА ЛОГІСТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ

*Олександр БУРЯЧЕНКО, керівник проекту TransCaspianUA
Віталій КУЛИК, завідувач Лабораторії протидії дезінформації КНЕУ,
експерт з міжнародних відносин та безпеки.*

Останніми роками міжнародна транспортно-логістична система зазнала суттєвих трансформацій, пов'язаних зі зміною геополітичної ситуації, перебудовою торговельних маршрутів і зростанням попиту на диверсифікацію міжнародних транспортних коридорів. У цих умовах особливого значення набуває розвиток маршрутів, що поєднують Україну та держави Центральної Азії через Чорне море, Південний Кавказ і Каспійське море, а також сухопутними шляхами через Туреччину та країни Європи. Наші держави мають спільні економічні інтереси та значний потенціал для розвитку взаємовигідного партнерства.

Товарообіг України з країнами Центральної Азії крізь роки має наступний вигляд:

- 2013 рік — \$13 млрд;
- 2016 рік — \$1,7 млрд;
- 2022 рік — \$1,4 млрд;
- 2023 рік — \$1,1 млрд;
- 2024 — близько \$1 млрд.

Можна побачити, що зберігається значний потенціал для нарощування співпраці, яка нині перебуває у глибокій рецесії через політичні, безпекові та логістичні проблеми. Навмисне ускладнення Росією митних процедур після 2016 року та повне припинення транзиту через її територію після 2022 року суттєво підірвали торговельні зв'язки між Україною та країнами Центральної Азії.

Не всі сфери взаємодії потребують прямого сухопутного сполучення. Наприклад, Україна та країни Центральної Азії, особливо Узбекистан, активно співпрацюють у фармацевтичній галузі. У її межах товари можуть транспортуватися авіаційним транспортом, що не матиме суттєвого негативного ефекту. Однак для абсолютної більшості інших товарів можливе перевезення винятково морським та/або сухопутним шляхом.

Найбільший потенціал для розвитку перевезень мають контейнеризовані вантажі з високою доданою вартістю. Україна може нарощувати експорт до держав Центральної Азії продукції агропереробки, соняшникової олії, машинобудування, залізничного обладнання, металоконструкцій, IT-рішень для транспортної галузі та обладнання для аграрного сектору. Натомість Казахстан, Узбекистан, Туркменістан та інші держави регіону можуть збільшити постачання до України кольорових металів, полімерної продукції, мінеральних добрив, текстилю, бавовни, фруктів, овочів та іншої продукції легкої промисловості. Саме контейнерні перевезення таких товарів є найбільш економічно ефективними для мультимодальних маршрутів.

Найбільш зручним для збільшення логістичної взаємодії є Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут, оскільки сухопутні шляхи через територію Росії втратили свою актуальність. Коридор вже працює, проте українська частка в ньому досі не досягла максимального потенціалу. Головна ідея проекту із залученням України полягає у використанні її транзитних можливостей між Європою та Азією. Більше того, за даними асоціації ТМТМ, загальні обсяги перевезень «Серединним коридором» демонструють стабільне зростання: 2,76 млн тонн у 2023 році, 4,48 млн тонн у 2024 році та 4,12 млн тонн у 2025-му. Це ще раз доводить перспективність проекту.

Схема Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту.

Джерело: <https://middlecorridor.com/en/route>

Додатковим стимулом розвитку маршруту є політика Європейського Союзу щодо диверсифікації транспортних шляхів до Центральної Азії. У межах ініціативи Global Gateway ЄС інвестує у розвиток Серединного коридору як альтернативи російським транспортним маршрутам. Для України це відкриває можливості інтегрувати власну транспортну систему до нових євразійських логістичних ланцюгів та залучити європейські інвестиції у модернізацію портової й залізничної інфраструктури.

Продовжуючи цей аспект, варто зазначити, що розвиток транспортної інфраструктури потребуватиме значних інвестицій, які можуть бути забезпечені як державами-учасниками маршруту, так і міжнародними фінансовими організаціями. Мова не тільки про європейські інституції, а й про Світовий банк та Азійський банк розвитку, які вже фінансують окремі проекти модернізації портів, залізничної інфраструктури та прикордонних переходів уздовж Серединного коридору. Для України залучення ресурсів є важливим для відновлення після війни, оскільки економіка зазнала величезного удару.

Варто очікувати й зростання інтересу Китаю, який є головним лобістом цього логістичного маршруту та розглядає Україну як перспективного партнера.

Маршрут з Центральної Азії пролягає через порти Казахстану та Азербайджану у Каспійському морі, залізницю через територію Азербайджану і Грузії на Південному Кавказі та морський шлях до українських чорноморських портів поблизу Одеси. Наразі між українським Чорноморськом та грузинським Батумі курсують два пороми, що здійснюють пасажирські та вантажні перевезення. Поки що це єдина можливість з'єднати Україну та Центральну Азію, що, звісно, обмежує логістику. Однак, це не єдині проблеми станом на сьогодні. Основними викликами є:

1. Військові дії та загрози у Чорному морі. Судноплавство у цьому регіоні значно ускладнене через загрозливу безпекову ситуацію. Активізація бойових дій на морі останнім часом тільки посилює ризики. Єдиним можливим маршрутом для уникнення небезпеки є шлях вздовж берегів Румунії, Болгарії, Туреччини та Грузії, що збільшує час на транспортування товарів. Повноцінних обсягів співпраці можливо досягти лише після припинення активних бойових дій або при налагодженні повноцінного захищеного маршруту.

2. Недостатня кількість перевезень Чорним морем. Україні необхідно розширювати поромні переправи та адаптувати порти для виходу на нові обсяги співпраці із Центральною Азією. Голова правління «Укрзалізниці» Олександр Перцовський заявив, що відновлення поромного сполучення з Грузією дасть змогу не тільки продовжити маршрут ТМТМ до європейських країн транзитом через Україну, а й відродити колишні економічні зв'язки. У зв'язку з цим, варто очікувати подальшого розширення співробітництва у цій сфері.

3. Проблемність подальших перевезень. Україна може виступати як транзитний хаб для руху центральноазійських товарів до Європи, однак залізниця та морські порти не здатні забезпечити це у повному обсязі. Для цього необхідно розвивати морську інфраструктуру на Дунаї, який значно збільшив свою цінність після початку повномасштабної війни, та залізничне сполучення на півдні. У середньостроковій перспективі Україна може повернути собі статус одного з ключових транзитних вузлів між Європою та Азією. Географічне положення дозволяє поєднати Транскаспійський маршрут із транспортними мережами Європейського Союзу через польський, словацький, угорський та румунський напрямки. Це створює можливості для формування логістичних хабів у портах Одеси, Чорноморська, Південного та на Дунайському кластері (Ізмаїл, Рені), а також розвитку контейнерних поїздів до Центральної Європи.

4. Складні митні процедури. Проходження митниці у, як мінімум, чотирьох країнах значно ускладнює торгівлю. Шляхом подолання цієї проблеми є запровадження зручних цифрових інструментів, що вже активно імплементуються країнами-учасниками Транскаспійського маршруту. Мова йде про використання електронного документообігу, цифрових транспортних накладних (e-CMR), попереднього електронного декларування вантажів та систем відстеження контейнерів у режимі реального часу. Такі рішення дають змогу скоротити час проходження митного контролю, мінімізувати бюрократичні процедури та підвищити прозорість перевезень.

5. У зв'язку з попереднім пунктом та різними тарифними політиками країн зростає вартість перевезення товарів. **Необхідне впровадження єдиної тарифної політики** всіма країнами на всьому шляху перевезення товарів для оптимізації цього процесу.

6. Недоліки Каспійського моря. Воно міліє, через що місцевим державам, насамперед Азербайджану та Казахстану, доводиться проводити днопоглиблювальні роботи. Для подолання цієї проблеми, наприклад, Казахстан будує новий глибоководний морський порт. Це дозволить менше залежати від сезонних коливань рівня води та збільшити обсяги перевезень.

Іншим перспективним варіантом є так званий Південний маршрут, що проходить не Чорним морем, а сухопутним шляхом через Туреччину та країни Європи до України. Він має аналогічні проблеми у сфері митної та тарифної політики, виклики, пов'язані з Каспійським морем, а також збільшує час перевезення товарів у порівнянні з чорноморським аналогом. Однак, існує і значна перевага — зникає необхідність у небезпечному морському транспортуванні, що може компенсувати існуючі недоліки.

Проблемою є й різниця у ширині колій в Туреччині, Європі та пострадянських країнах. Це збільшуватиме час перевезень та потребуватиме впровадження автоматичних систем заміни колій. Цього недоліку немає у морському варіанті, оскільки Україна, Грузія, Азербайджан та Казахстан мають однакові параметри колій — 1520 мм.

Враховуючи вищевикладене, для реалізації потенціалу транспортної співпраці між Україною та державами Центральної Азії доцільно:

- збільшити кількість поромних перевезень між Україною та Грузією;
- модернізувати порти навколо Одеси та Дунайського кластеру;
- створити спільний цифровий простір для митного оформлення вантажів;
- запровадити єдину тарифну політику в межах Транскаспійського маршруту;
- розвивати контейнерні перевезення та логістичні хаби;
- залучати фінансування міжнародних фінансових інституцій для розвитку транспортної інфраструктури;
- створити зручну сухопутну інфраструктуру що відповідатиме логістичним особливостям маршруту.

Важливо, що розвиток транспортної співпраці має стратегічне значення не лише для України, а й для держав Центральної Азії. Український напрямок відкриває додатковий вихід на ринки Центральної та Східної Європи, а також сприяє диверсифікації експортних маршрутів. Для України ж поглиблення співпраці створює можливості для відновлення довоєнних торговельних зв'язків, збільшення експорту продукції з високою доданою вартістю та посилення ролі держави як транзитного вузла між Європою й Азією. Така взаємодія відповідає інтересам обох сторін і зменшує їхню залежність від традиційних транспортних шляхів через територію Росії.

Попри значні безпекові та інфраструктурні виклики, розвиток Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту та альтернативних шляхів здатний забезпечити диверсифікацію торговельних потоків в обхід Росії та інтегрувати Україну до нової архітектури євразійських транспортних коридорів. У довгостроковій перспективі модернізація транспортної інфраструктури, цифровізація логістичних процесів і координація тарифної політики можуть стати основою для відновлення та посилення товарообігу між Україною та країнами Центральної Азії й формування нових ланцюгів постачання між Європою й Азією.

ПЕРСПЕКТИВИ ЕНЕРГЕТИЧНОГО, ЕКОНОМІЧНОГО, ОСВІТНЬОГО ТА ІНСТИТУЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ І ТАДЖИКИСТАНОМ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ З ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ

Умеджон Маджиді, незалежний експерт, Республіка Таджикистан

Анотація

В умовах трансформації міжнародної системи та зростання ролі Центральної Азії особливої актуальності набуває розвиток нових моделей співробітництва між Україною та державами регіону. Республіка Таджикистан становить особливий інтерес завдяки значному гідроенергетичному потенціалу, багатим водним ресурсам і курсу на модернізацію економіки. Україна, попри наслідки війни, зберігає науковий, інженерний, освітній і промисловий потенціал, який може стати основою довгострокового партнерства.

У дослідженні проаналізовано перспективи енергетичного, економічного, освітнього та інституційного співробітництва між Україною та Республікою Таджикистан у контексті взаємодії України з державами Центральної Азії. Основну увагу приділено розвитку гідроенергетики, відновлюваних джерел енергії, підвищенню енергоефективності, агропромислому комплексу, цифровій економіці, підготовці кадрів і розвитку інституційних механізмів співробітництва. Обґрунтовується, що найбільш перспективною моделлю двосторонніх відносин є перехід від традиційної торгівлі до партнерства, заснованого на інноваціях, обміні знаннями, науково-освітній співпраці та розвитку зеленої економіки.

Зроблено висновок, що поглиблення українсько-таджицького співробітництва сприятиме відновленню економіки України, модернізації економіки Республіки Таджикистан і зміцненню взаємодії України з державами Центральної Азії. Важливу роль у реалізації цього потенціалу мають відіграти міжнародні фінансові інституції, спільні інфраструктурні проекти та експертний діалог у сферах сталого розвитку, енергетичної безпеки й адаптації до зміни клімату.

Вступ

Сучасна міжнародна політична та економічна система переживає глибоку трансформацію під впливом геополітичної конкуренції, змін у глобальних ланцюгах постачання, енергетичного переходу та збройних конфліктів. За таких умов держави прагнуть диверсифікувати свої зовнішньоекономічні зв'язки та розвивати нові формати регіонального співробітництва. Одним із ключових регіонів світової геоekonomіки стає Центральна Азія, яка володіє значними енергетичними й мінеральними ресурсами, високим транзитним потенціалом і дедалі більшою інвестиційною привабливістю. Посилення інтересу до регіону з боку Європейського Союзу, Китаю, Туреччини, держав Перської затоки, Японії та Республіки Корея підтверджує його зростаюче стратегічне значення.

Для України співробітництво з державами Центральної Азії набуває особливої актуальності в контексті диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків, пошуку нових ринків і розвитку науково-технічної взаємодії. Особливе місце в цій стратегії посідає Республіка Таджикистан, яка володіє одним із найбільших у світі гідроенергетичних потенціалів. Сукупний гідроенергетичний потенціал країни оцінюється у 527 млрд кВт·год на рік, з яких технічно доступними є 317,82 млрд кВт·год, тоді як використовується лише незначна частина цих ресурсів. Це створює значні можливості для модернізації енергетичного сектору, промислового розвитку та міжнародного співробітництва.

Останніми роками Республіка Таджикистан послідовно реалізує реформу енергетичного сектору, спрямовану на розвиток відновлюваних джерел енергії, удосконалення нормативно-правової бази та залучення інвестицій. Відповідно до чинних планів, до 2040 року встановлена потужність сонячної генерації має досягти 4,5 ГВт, а вітрової — 2 ГВт. Україна, попри наслідки війни, зберігає потужний науковий, інженерний, освітній і промисловий потенціал, а також значний досвід модернізації енергетичної інфраструктури, цифровізації державного управління та підготовки інженерних кадрів, що становить практичний інтерес для Республіки Таджикистан.

Перспективи українсько-таджицького співробітництва виходять далеко за межі традиційних торговельно-економічних відносин. Найбільш перспективною видається модель партнерства, заснована на розвитку людського капіталу, науково-освітній співпраці, обміні технологіями, цифровій трансформації, розвитку зеленої енергетики та формуванні стійких інституційних механізмів. Водночас двосторонню взаємодію слід розглядати як складову ширшої стратегії співробітництва України з державами Центральної Азії. Використання багатосторонніх форматів і програм Європейського Союзу, Світового банку, Азійського банку розвитку, Європейського банку реконструкції та розвитку, а також інших міжнародних організацій здатне суттєво розширити можливості реалізації спільних проєктів і підвищити їхню довгострокову стійкість.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз перспектив енергетичного, економічного, освітнього та інституційного співробітництва між Україною і Таджикистаном у контексті розвитку взаємодії України з Центральною Азією, а також розроблення практичних рекомендацій щодо формування сталої моделі двостороннього партнерства.

1. Україна та Центральна Азія: сучасний стан і стратегічні напрями співробітництва

Центральна Азія в новій архітектурі міжнародних відносин

Протягом останніх двох десятиліть Центральна Азія перетворилася на один із ключових регіонів Євразії завдяки значним енергетичним і мінеральним ресурсам, високому транзитному потенціалу та зростаючій ролі у забезпеченні енергетичної й транспортної безпеки. Зміна глобальної економічної архітектури, спричинена геополітичною конкуренцією, порушенням ланцюгів постачання та енергетичним переходом, посилила значення регіону як сполучної ланки між Європою та Східною Азією.

Сьогодні Центральна Азія бере участь у реалізації масштабних міжнародних ініціатив, зокрема китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» (Belt and Road Initiative), європейської стратегії Global Gateway, Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту (Middle Corridor), програми CAREC, а також проєктів Світового банку, Азійського банку розвитку та Європейського банку реконструкції та розвитку. У 2024 році Європейська комісія оголосила про намір інвестувати близько 10 млрд євро в розвиток Транскаспійського транспортного коридору, що відкриває додаткові можливості для інтеграції держав регіону до міжнародних виробничих і транспортних ланцюгів.

Значний гідроенергетичний потенціал Республіки Таджикистан і Киргизької Республіки, вуглеводневі ресурси Республіки Казахстан і Туркменістану, а також розвиток сонячної та вітрової енергетики в Республіці Узбекистан створюють передумови для формування нової енергетичної архітектури регіону. За таких умов співробітництво України з державами Центральної Азії набуває стратегічного значення та виходить за межі традиційної торгівлі, охоплюючи інвестиційні, науково-технічні та інфраструктурні проєкти.

Еволюція відносин України з державами Центральної Азії

Після здобуття незалежності Україна зосереджувала основну увагу на європейському напрямі зовнішньої політики, тоді як співробітництво з державами Центральної Азії розвивалося нерівномірно. Найбільш активні зв'язки підтримувалися з Республікою Казахстан і Республікою Узбекистан, тоді як взаємодія з Республікою Таджикистан обмежувалася переважно освітньою та гуманітарною сферами.

Після 2022 року інтерес України до Центральної Азії суттєво зріс внаслідок необхідності диверсифікації ринків, пошуку нових логістичних маршрутів і розвитку співробітництва з державами Глобального Півдня. У сучасних умовах пріоритет зміщується від торгівлі товарами до взаємодії у сферах освіти, цифрових технологій, інженерних рішень, наукових досліджень, підготовки кадрів та інноваційної економіки, що відповідає глобальному переходу до економіки знань.

Республіка Таджикистан у стратегії України

Серед держав Центральної Азії Республіка Таджикистан має низку стратегічних переваг. Країна володіє найбільшим у регіоні гідроенергетичним потенціалом — 527 млрд кВт·год на рік, з яких технічно доступними є 317,82 млрд кВт·год, тоді як використовується близько 5 % цього потенціалу. Водночас реалізується масштабна програма розвитку відновлюваної енергетики: до 2040 року заплановано введення в експлуатацію близько 4500 МВт сонячних і 2000 МВт вітрових електростанцій.

Додатковими перевагами є молода демографічна структура, що формує високий попит на сучасну освіту та кваліфіковані кадри, а також послідовна реформа енергетичного сектору, яка передбачає вдосконалення законодавства, лібералізацію ринку електроенергії та створення сприятливих умов для залучення інвестицій. Це формує сприятливі передумови для розвитку довгострокового співробітництва між Україною та Республікою Таджикистан.

Від торгівлі до економіки знань

Сучасна модель українсько-таджицького співробітництва має ґрунтуватися не лише на торгівлі, а й на принципах Knowledge Partnership — партнерства, заснованого на знаннях, інноваціях і розвитку людського капіталу. Пріоритетними напрямками є спільні наукові дослідження, інженерні розробки, підготовка фахівців, цифровізація енергетичного сектору, розвиток технологій Smart Grid, штучного інтелекту, інноваційної інфраструктури та міжуніверситетського співробітництва.

Створення спільних дослідницьких центрів у сферах енергетичного переходу, кліматичної політики, управління водними ресурсами та цифрової трансформації дасть змогу сформувати стійку модель співробітництва, засновану на довгострокових інституційних зв'язках між університетами, науково-дослідними установами, органами державної влади та бізнесом.

2. Енергетичне співробітництво України і Таджикистану як стратегічна основа двостороннього партнерства

2.1. Енергетична дипломатія як новий напрям українсько-таджицького співробітництва

У сучасних міжнародних відносинах енергетика є не лише галуззю економіки, а й інструментом зовнішньої політики, регіональної інтеграції, національної безпеки та сталого розвитку.

Глобальний енергетичний перехід і формування низьковуглецевої економіки посилюють значення енергетичної дипломатії як напрямку міжнародного співробітництва.

Для України та Республіки Таджикистан розвиток цього напрямку має особливе значення. Україна володіє значним досвідом експлуатації складних енергетичних систем, потужною інженерною школою та компетенціями у сферах гідроенергетики, атомної енергетики, електричних мереж і цифровізації інфраструктури. В умовах війни українські фахівці також набули унікального досвіду підвищення стійкості енергосистеми та відновлення критичної енергетичної інфраструктури.

Республіка Таджикистан перебуває на етапі переходу від переважно гідроенергетичної моделі до більш диверсифікованої енергетичної системи, що включає сонячну та вітрову генерацію, розподілену енергетику, цифрові технології та сучасні ринкові механізми. Це формує взаємодоповнюваність інтересів: Україна може запропонувати інженерні рішення, наукові дослідження, освітні програми та експертну підтримку, тоді як Республіка Таджикистан — можливості для практичної реалізації проєктів енергетичного переходу. Енергетичне співробітництво здатне стати основою ширшого стратегічного партнерства між двома державами.

2.2. Гідроенергетичний потенціал Республіки Таджикистан як чинник регіонального розвитку

Однією з головних конкурентних переваг Республіки Таджикистан є її унікальний гідроенергетичний потенціал. Його загальний теоретичний обсяг становить 527 млрд кВт·год на рік, з яких технічно можливо освоїти близько 317,82 млрд кВт·год. Нині використовується лише близько 5 % наявного потенціалу, що свідчить про значний резерв економічного зростання. Гідроенергетика забезпечує близько 94 % усього виробництва електроенергії в країні та є основою національної енергетичної безпеки. Водночас залежність від річкового стоку робить енергосистему чутливою до сезонних коливань водності річок і наслідків зміни клімату. Щорічний зимовий дефіцит електроенергії оцінюється приблизно у 2,13 ТВт·год, а економічні втрати внаслідок обмежень електропостачання перевищують 640 млн доларів США, що відповідає приблизно 5 % ВВП країни. Тому ключовим завданням державної енергетичної політики є не лише нарощування встановленої потужності, а й забезпечення стійкого функціонування енергосистеми протягом усього року.

2.3. Рогунська ГЕС як системоутворюючий проєкт Центральної Азії

Центральне місце в енергетичній стратегії Республіки Таджикистан посідає будівництво Рогунської ГЕС. Після завершення будівництва вона стане найбільшою гідроелектростанцією Центральної Азії із проєктною встановленою потужністю близько 3780 МВт. Введення станції в експлуатацію дасть змогу майже подвоїти наявні генерувальні потужності країни та суттєво змінити структуру регіонального енергетичного ринку.

Очікується, що Рогунська ГЕС сприятиме подоланню сезонного дефіциту електроенергії, розвитку промислового виробництва, нарощуванню експортного потенціалу, формуванню енергетичної основи цифрової економіки та зміцненню взаємопов'язаності енергосистем держав Центральної Азії. Саме тому Світовий банк розглядає цей проєкт як один із найважливіших інфраструктурних проєктів регіону.

Для України Рогунська ГЕС становить інтерес насамперед як напрям інженерного та науково-технічного співробітництва. Українські університети й науково-дослідні установи мають компетенції у сфері гідротехнічного будівництва, моніторингу дамб, експлуатації гідротурбін, автоматизованого управління, моделювання енергосистем і підготовки інженерних кадрів. Україна може долучитися до реалізації цього проекту шляхом експорту знань та інженерних рішень без безпосереднього фінансування будівництва.

2.4. Диверсифікація енергетики: перехід від гідроенергетики до змішаної моделі

Республіка Таджикистан поступово переходить від домінування гідроенергетики до змішаної моделі генерації. Згідно з прогнозами, до 2040 року планується будівництво 4500 МВт сонячних і 2000 МВт вітрових електростанцій, а також 500 МВт розподіленої сонячної генерації на дахах будівель.

Сонячна генерація дасть змогу покривати денне навантаження, вітрова — компенсувати вечірні піки споживання, тоді як гідроелектростанції виконуватимуть функцію балансування. Таке поєднання сприятиме підвищенню стійкості національної енергосистеми.

Використання сонячної генерації взимку також дасть змогу економити воду у водосховищах. Цей механізм отримав назву «віртуальна батарея», оскільки денна генерація сонячних електростанцій дає змогу зберігати гідроенергетичний потенціал для покриття вечірнього навантаження та використання в зимовий період.

2.5. Енергоефективність як нове джерело економічного зростання

В енергетичній політиці Республіки Таджикистан енергоефективність розглядається як самостійне джерело енергетичних ресурсів. Основними завданнями є зниження енергоємності економіки, скорочення технологічних втрат у мережах, модернізація насосних станцій, впровадження інтелектуальних систем управління, цифровий моніторинг енергоспоживання та стимулювання енергозбереження.

Особлива увага приділяється іригаційному сектору. Насосні станції споживають майже 18 % усієї електроенергії країни. Заміна обладнання, автоматизація управління, застосування частотних перетворювачів і впровадження сонячних насосів здатні скоротити енергоспоживання на 10–50 % із одночасним зниженням експлуатаційних витрат.

Україна має значний досвід проведення енергетичних аудитів, модернізації комунальної інфраструктури, впровадження автоматизованих систем управління та підготовки фахівців з енергетичного менеджменту. Практичним напрямом співробітництва може стати створення спільних програм з енергоефективності для органів місцевого самоврядування, університетів, водогосподарських організацій і підприємств.

2.6. Інституційна реформа енергетичного сектору

Інституційна модернізація енергетичного сектору Республіки Таджикистан передбачає перехід від централізованої адміністративної моделі до сучасної ринкової системи управління. Основними напрямками реформ є ухвалення нового Енергетичного кодексу, розділення функцій генерації, передачі та розподілу електроенергії (unbundling), запровадження конкурентних механізмів, реформування тарифної політики, створення умов для діяльності незалежних виробників електроенергії, спрощення підключення об'єктів відновлюваної енергетики, розвиток механізмів Net Metering і Net Billing, а також удосконалення нормативно-правової бази для інвесторів.

Ці зміни спрямовані на підвищення ефективності енергетичного сектору та формування прозорого інвестиційного клімату. Для України цей процес становить інтерес з погляду обміну досвідом адаптації енергетичного законодавства до європейських стандартів, підготовки фахівців з енергетичного регулювання та реалізації спільних освітніх програм.

3. Економічне співробітництво України і Таджикистану: нові точки зростання в умовах трансформації світової економіки

3.1. Економічне співробітництво як основа довгострокового партнерства

У сучасних умовах економічне співробітництво визначається не стільки обсягами взаємної торгівлі, скільки інвестиціями, виробничою кооперацією, трансфером технологій, розвитком людського капіталу та інтеграцією до міжнародних виробничих ланцюгів.

Для України та Республіки Таджикистан такий підхід є найбільш перспективним. Україна реалізує програму повоєнного відновлення та інтеграції до європейського економічного простору, тоді як Республіка Таджикистан модернізує промисловість і енергетичний сектор, орієнтуючись на модель зеленого економічного зростання.

Економіки двох держав мають високий рівень взаємодоповнюваності. Україна володіє розвиненою інженерною школою, промисловими технологіями та науковим потенціалом, тоді як Республіка Таджикистан має значні природні ресурси, доступну екологічно чисту електроенергію, молоде населення та внутрішній ринок, що зростає. Це створює передумови для формування довгострокового економічного партнерства.

3.2. Зелена індустріалізація як нова модель економічного розвитку

Одним із найбільш перспективних напрямів розвитку Республіки Таджикистан є перехід до моделі зеленої індустріалізації, заснованої на використанні екологічно чистої електроенергії, цифрових технологій, енергоефективності та низьковуглецевого виробництва.

Після введення в експлуатацію нових гідроелектростанцій та об'єктів відновлюваної енергетики країна зможе перейти від сезонного дефіциту до стійкого профіциту електроенергії. Довгостроковий економічний ефект буде максимальним за умови використання цього ресурсу для розвитку промисловості, переробки сировини, цифрової економіки та високотехнологічних галузей, а не лише для експорту електроенергії.

Україна може стати партнером Республіки Таджикистан завдяки своїм компетенціям у проектуванні промислових об'єктів, створенні енергоефективних виробництв, матеріалознавстві, промисловій енергетиці, автоматизації та підготовці інженерних кадрів. Практичне співробітництво може передбачати створення спільних підприємств, трансфер технологій і підготовку фахівців.

3.3. Розвиток цифрової економіки

Цифрові технології стають одним із ключових чинників конкурентоспроможності сучасних держав. Стійкий профіцит недорогої електроенергії створює для Республіки Таджикистан передумови для розміщення енергоємних об'єктів цифрової інфраструктури, зокрема центрів обробки даних, обчислювальних комплексів та інфраструктури штучного інтелекту.

Розвиток цього напрямку дасть змогу диверсифікувати економіку, збільшити податкові надходження, створити висококваліфіковані робочі місця, модернізувати телекомунікаційну інфраструктуру, розширити підготовку ІТ-фахівців і сформувати нові експортні послуги.

Україна має один із найбільш розвинених ІТ-секторів у Східній Європі. Попри наслідки війни, українські компанії зберігають високий рівень компетенцій у розробленні програмного забезпечення, кібербезпеці, цифровізації державного управління, штучному інтелекті та обробці даних. Тому співробітництво у сфері цифрової економіки може стати окремим напрямом двосторонньої взаємодії та передбачати створення спільних дослідницьких лабораторій, підготовку фахівців, розвиток стартап-екосистеми, впровадження цифрових рішень у державному управлінні та реалізацію проектів GovTech.

3.4. Агропромислове співробітництво

Аграрний сектор Республіки Таджикистан формує близько 22 % валового внутрішнього продукту, забезпечує приблизно 19 % експорту та залишається основним джерелом зайнятості для понад 60 % населення країни. Водночас його розвиток стримують висока залежність від іригації, недостатній рівень механізації, обмежені можливості зберігання та переробки продукції, а також висока енергоємність водогосподарських систем.

Україна має значний досвід у сфері аграрного виробництва, зберігання, логістики, переробки та цифровізації сільського господарства. Перспективними напрямками співробітництва є модернізація іригаційної інфраструктури, упровадження енергоефективних і сонячних насосних станцій, цифровізація управління водними ресурсами, розвиток аграрної логістики та переробки, створення систем контролю якості продукції та підготовка агроінженерів. Поєднання українського інженерного досвіду з потребами Республіки Таджикистан здатне суттєво підвищити ефективність використання водних та енергетичних ресурсів.

3.5. Інвестиційне співробітництво

Розвиток інвестиційного співробітництва доцільно здійснювати на основі механізмів багатостороннього фінансування. Республіка Таджикистан активно взаємодіє зі Світовим банком, Азійським банком розвитку, Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським Союзом, Ісламським банком розвитку та іншими міжнародними фінансовими інституціями, які реалізують проекти у сферах енергетики, транспорту, цифровізації державного управління та підвищення стійкості до зміни клімату.

Для України участь у таких програмах відкриває можливості виступати постачальником технологій, експертних знань та освітніх послуг. Найбільш перспективними є проекти, що реалізуються за підтримки Європейського Союзу, Світового банку, Азійського банку розвитку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), програми CAREC та ініціативи Global Gateway. Такий підхід дає змогу знизити фінансові ризики та водночас розширити масштаби співробітництва.

3.6. Економіка знань як основа довгострокового зростання

У сучасних умовах головними джерелами конкурентних переваг стають знання, технології та інновації. Тому довгострокова стратегія українсько-таджицького співробітництва має бути орієнтована на формування економіки знань, заснованої на взаємодії університетів, науково-дослідних установ, технологічних компаній, стартапів і державних інституцій.

Ключовими елементами такої моделі є спільні дослідницькі проекти, науково-технологічні консорціуми, програми підготовки кадрів, трансфер технологій, спільне подання заявок на міжнародні гранти, створення галузевих центрів компетенцій і розвиток інноваційного підприємництва. Така модель співробітництва вирізняється високою стійкістю, оскільки ґрунтується на довгострокових інституційних зв'язках між наукою, бізнесом і державою.

4. Освітнє, наукове та інноваційне співробітництво як основа формування людського капіталу

4.1. Людський капітал як стратегічний ресурс українсько-таджицького партнерства

У XXI столітті конкурентоспроможність держав визначається насамперед якістю людського капіталу, рівнем освіти, науковим потенціалом і здатністю створювати інновації. Інвестиції в освіту, дослідження та розвиток забезпечують довгострокове економічне зростання й адаптацію до технологічних змін.

Для України та Республіки Таджикистан розвиток людського капіталу є одним із найбільш перспективних напрямів двостороннього співробітництва. Обидві країни зацікавлені у підготовці кваліфікованих фахівців для енергетики, промисловості, цифрової економіки, державного управління та сталого розвитку.

Особливого значення освітнє співробітництво набуває в умовах модернізації економіки Республіки Таджикистан. Розвиток гідроенергетики та відновлюваної енергетики, цифровізація енергетичного сектору й підвищення енергоефективності потребують фахівців нового покоління. Українські університети мають значний потенціал для підготовки кадрів, розроблення освітніх програм і проведення спільних досліджень.

4.2. Сучасний стан освітнього співробітництва

Україна традиційно була одним із провідних освітніх центрів для студентів із держав Центральної Азії, особливо у сферах інженерії, медицини, будівництва, сільського господарства та природничих наук.

Після 2022 року масштаби співробітництва об'єктивно скоротилися, однак цифрові технології відкривають нові можливості для розвитку академічних зв'язків незалежно від географічної відстані.

Модернізація економіки Республіки Таджикистан супроводжується зростанням попиту на інженерів, енергетиків, IT-фахівців, управлінців та експертів у сфері екологічної політики. За таких умов освітнє співробітництво має перейти від підготовки окремих студентів до формування сталої системи спільного розвитку людського капіталу.

4.3. Пріоритетні напрями підготовки фахівців

Потреби соціально-економічного розвитку Республіки Таджикистан дають змогу виокремити кілька ключових напрямів підготовки кадрів.

В енергетичній сфері пріоритетними є гідротехнічне будівництво, експлуатація гідроелектростанцій, відновлювана енергетика, інтелектуальні електричні мережі, системи накопичення енергії, енергетичний менеджмент і регулювання енергетичних ринків.

У цифровій економіці затребуваними є фахівці у сферах штучного інтелекту, аналізу великих даних, машинного навчання, кібербезпеки, хмарних технологій, цифрового державного управління, розроблення програмного забезпечення та цифрової трансформації підприємств. Україна має значний досвід підготовки фахівців за цими напрямками.

Особливої актуальності набуває підготовка кадрів для державного управління, зокрема у сферах стратегічного планування, проектного менеджменту, цифровізації державного сектору, державних фінансів, антикорупційної політики та управління міжнародними проектами.

Не менш важливим напрямом є зелена економіка, що передбачає підготовку фахівців у сферах сталого розвитку, кліматичної політики, управління водними ресурсами, циркулярної економіки, ESG, зеленого фінансування та екологічного права.

4.4. Спільні освітні програми

Найбільш ефективною формою співробітництва є створення спільних освітніх програм між університетами України та Республіки Таджикистан. Вони можуть включати програми подвійних дипломів, спільні магістерські та докторські програми, академічну мобільність, літні школи, професійні курси й програми підвищення кваліфікації державних службовців.

Перспективними напрямками є управління енергетичними системами, гідроенергетика, відновлювана енергетика, міжнародна енергетична політика, зелена дипломатія, сталий розвиток, цифрова економіка, Smart City та управління інфраструктурними проектами. Реалізація таких програм можлива за підтримки міжнародних організацій і європейських університетів.

4.5. Науково-дослідницьке співробітництво

Важливим напрямом двосторонньої взаємодії має стати створення спільних дослідницьких консорціумів.

Пріоритетними сферами досліджень є розвиток гідроенергетики, відновлюваної енергетики, інтелектуальних енергосистем і цифровізація енергетичного сектору; зміна клімату, водна безпека та кліматична адаптація; зелена індустріалізація, цифрова економіка, інноваційна політика, розвиток малого бізнесу та стійкі ланцюги постачання; регіональна інтеграція, енергетична й економічна дипломатія, транспортна взаємопов'язаність і міжнародне співробітництво. Реалізація таких проектів може здійснюватися за підтримки міжнародних грантових програм.

4.6. Створення Українсько-таджицького центру сталого розвитку

Перспективним інституційним проектом може стати створення Українсько-таджицького центру сталого розвитку та зеленої економіки.

Основними напрямками його діяльності можуть бути проведення спільних досліджень, підготовка аналітичних матеріалів, реалізація освітніх програм, підвищення кваліфікації фахівців, розроблення проектних заявок, організація міжнародних конференцій, експертний супровід державних програм, консультування бізнесу та взаємодія з міжнародними організаціями. Центр може об'єднати університети, аналітичні організації, органи державної влади та представників бізнесу обох країн.

4.7. Розвиток інноваційної екосистеми

Важливим напрямом співробітництва є формування спільної інноваційної екосистеми, що забезпечуватиме комерціалізацію наукових розробок.

Перспективними ініціативами є створення стартап-інкубаторів, технологічних парків, університетських інноваційних лабораторій, акселераційних програм, реалізація спільних патентних досліджень і розвиток цифрових платформ для комерціалізації технологій.

Найбільш перспективними сферами взаємодії залишаються енергетичні технології, цифровізація державного управління, штучний інтелект та агротехнології. Поєднання енергетичного потенціалу Республіки Таджикистан з інженерними та ІТ-компетенціями України створює передумови для формування нових високотехнологічних компаній, орієнтованих як на ринок Центральної Азії, так і на міжнародні ринки.

5. Інституційне співробітництво та механізми реалізації українсько-таджицького партнерства

5.1. Інституційний вимір двостороннього співробітництва

Стійкість двосторонніх відносин визначається не лише політичною волею держав і рівнем економічної взаємодії, а й якістю інституційної інфраструктури. Постійні механізми координації, експертного діалогу, наукового обміну та управління спільними проектами забезпечують довгостроковий характер міжнародного партнерства.

Нині українсько-таджицьке співробітництво ґрунтується переважно на окремих проєктах міжнародних організацій і професійних контактах між представниками академічної спільноти, бізнесу та органів державної влади. Для переходу до стратегічного партнерства необхідно сформувати постійні інституції взаємодії, що забезпечуватимуть розроблення спільних проєктів, підготовку кадрів, обмін інформацією та залучення міжнародного фінансування.

5.2. Міжурядова взаємодія

Основою інституційного співробітництва має залишатися взаємодія органів державної влади двох країн. Пріоритетними напрямками є енергетика, промисловість, інвестиційна політика, сільське господарство, освіта, цифровізація, транспорт і сталий розвиток.

Доцільно створити постійно діючі галузеві робочі групи, які розроблятимуть дорожні карти співробітництва, координуватимуть участь у міжнародних програмах і супроводжуватимуть реалізацію спільних проєктів. Використання цифрових інструментів дасть змогу проводити регулярні консультації в онлайн-форматі, скорочуючи адміністративні витрати.

5.3. Роль міжнародних фінансових організацій

Міжнародні фінансові організації є ключовими джерелами фінансування спільних ініціатив України та Республіки Таджикистан. Найважливішими партнерами є Світовий банк, Азійський банк розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Ісламський банк розвитку, Програма розвитку ООН і Європейська комісія.

Більшість напрямів співробітництва, розглянутих у цьому дослідженні, відповідають пріоритетам зазначених організацій. Зокрема, Світовий банк та Азійський банк розвитку підтримують реформування енергетичного сектору Республіки Таджикистан, розвиток гідроенергетики, підвищення енергоефективності, модернізацію державного управління та вдосконалення нормативно-правової бази, включно з реформуванням тарифної політики й розвитком відновлюваної енергетики. Участь українських організацій у таких проектах дасть змогу суттєво розширити масштаби двостороннього співробітництва.

5.4. Університетська дипломатія

Одним із найбільш перспективних напрямів інституційної взаємодії є університетська дипломатія. Сучасні університети виконують функції дослідницьких центрів, експертних майданчиків, аналітичних інституцій, технологічних інкубаторів і міжнародних комунікаційних платформ.

Перспективним є створення консорціуму університетів України та Республіки Таджикистан за участю науково-дослідних установ, аналітичних центрів, бізнесу й міжнародних організацій. Основними напрямками його діяльності можуть бути спільні дослідження, програми подвійних дипломів, академічна мобільність, підготовка експертних висновків, організація міжнародних конференцій і розроблення проектних заявок.

5.5. Аналітичні центри та експертна дипломатія

Дедалі важливішу роль у міжнародній практиці відіграють аналітичні центри, які формують експертну основу державної політики та супроводжують реалізацію реформ.

Для розвитку українсько-таджицького співробітництва доцільно створити постійну експертну платформу «Україна — Таджикистан», завданнями якої стануть моніторинг двостороннього співробітництва, підготовка аналітичних доповідей, проведення експертних консультацій, організація щорічного форуму, розроблення рекомендацій для органів державної влади та оцінювання ефективності спільних проектів. Особливу увагу слід приділити залученню молодих дослідників як основи довгострокового розвитку партнерства.

5.6. Регіональний вимір співробітництва

Важливим напрямом є використання наявних регіональних платформ. Значний потенціал мають програма CAREC, що сприяє розвитку транспортної та енергетичної інтеграції, проєкт CASA-1000, спрямований на розвиток регіонального ринку електроенергії, програма Світового банку CAWER, орієнтована на співробітництво у сферах водних ресурсів, зміни клімату та енергетики, а також ініціатива Global Gateway, що розширює можливості участі українських організацій в інфраструктурних і цифрових проєктах у Центральній Азії.

5.7. Роль бізнесу

Ключовим елементом інституційної системи мають стати ділові об'єднання, зокрема торгово-промислові палати, галузеві асоціації, енергетичні, IT-, будівельні та агропромислові компанії.

Особливе значення має розвиток малого та середнього підприємництва як найбільш активного учасника міжнародних інноваційних проєктів. Для стимулювання співробітництва доцільно створювати спільні бізнес-інкубатори, акселераційні програми, цифрові платформи для пошуку партнерів, інвестиційні форуми та галузеві виставки.

5.8. Дорожня карта інституційного співробітництва

Для переходу до стратегічного партнерства пропонується реалізація поетапної моделі.

Перший етап (2027–2028 роки)

Основне завдання — формування інституційної бази.

Пріоритетні заходи:

- створення експертної платформи;
- запуск університетського консорціуму;
- проведення першого українсько-таджицького економічного форуму;
- формування бази спільних проєктів;
- підготовка грантових заявок.

Другий етап (2028–2030 роки)

Основне завдання — реалізація пілотних проєктів.

Пріоритетні напрями:

- енергоефективність;
- підготовка кадрів;
- цифровізація;
- аграрні технології;
- наукові дослідження.

Третій етап (після 2030 року)

Основне завдання — перехід до стратегічного партнерства.

Передбачається:

- створення спільних дослідницьких центрів;
- розширення інвестиційного співробітництва;
- участь у великих міжнародних проєктах;
- формування стійких ланцюгів створення доданої вартості.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що сучасне співробітництво між Україною та Республікою Таджикистан має значно більший потенціал, ніж це відображає нинішній рівень двосторонніх відносин. Зміни, що відбуваються у світовій політичній та економічній системі, прискорення процесів енергетичного переходу, цифрової трансформації та формування нових транспортно-логістичних маршрутів створюють сприятливі передумови для переосмислення ролі Центральної Азії у зовнішньоекономічній стратегії України.

Проведений аналіз свідчить, що найбільш перспективною моделлю взаємодії є відхід від вузького розуміння співробітництва виключно крізь призму зовнішньої торгівлі. Сучасні міжнародні відносини демонструють поступовий перехід до моделі, заснованої на спільному створенні знань, інновацій, людського капіталу та технологічних рішень. Саме такий підхід здатний забезпечити сталий характер українсько-таджицького партнерства та мінімізувати вплив зовнішньополітичної кон'юнктури.

Особливе місце у системі двосторонніх відносин посідає енергетичне співробітництво. Таджикистан має один із найбільших у світі гідроенергетичних потенціалів, який доповнюється масштабними планами розвитку сонячної та вітрової енергетики, удосконаленням нормативно-правової бази та реформуванням енергетичного ринку. Реалізація цих перетворень формує попит на сучасні інженерні рішення, підготовку фахівців, цифрові технології управління енергетичними системами та науковий супровід реформ. Україна, яка зберегла високий рівень інженерних компетенцій, наукового потенціалу та освітньої інфраструктури, може стати одним із ключових партнерів Таджикистану в цій сфері.

Водночас дослідження засвідчує, що енергетика є лише одним із елементів ширшої моделі співробітництва. Не менш перспективними напрямками є розвиток цифрової економіки, модернізація агропромислового комплексу, спільні наукові дослідження, підготовка фахівців нового покоління, розвиток університетської дипломатії та формування інноваційної екосистеми.

Особливу увагу в роботі приділено інституційному виміру співробітництва. Аналіз показує, що наявні обмеження двосторонніх відносин зумовлені не відсутністю взаємного інтересу, а недостатнім розвитком механізмів реалізації спільних ініціатив. Створення постійно діючих експертних платформ, університетських консорціумів, галузевих робочих груп, центрів компетенцій і механізмів підготовки спільних проєктів дасть змогу істотно підвищити ефективність взаємодії між двома країнами.

Проведений SWOT-аналіз підтверджує, що переваги українсько-таджицького співробітництва суттєво переважають наявні обмеження. Найважливішими конкурентними перевагами є взаємодоповнюваність економічних структур, високий науково-освітній потенціал України, значні енергетичні ресурси Таджикистану та збіг стратегічних пріоритетів у сферах сталого розвитку, цифровізації та енергетичного переходу.

Особливу роль у розвитку партнерства мають відігравати міжнародні фінансові організації та багатосторонні ініціативи. Використання механізмів Світового банку, Азійського банку розвитку, Європейського Союзу, Європейського банку реконструкції та розвитку, Програми розвитку ООН та інших міжнародних інституцій дасть змогу забезпечити фінансову стійкість спільних проєктів та інтегрувати українсько-таджицьке співробітництво у ширший контекст взаємодії України з Центральною Азією.

Отже, українсько-таджицьке співробітництво слід розглядати як важливий елемент формування нової архітектури відносин України з Центральною Азією. Його розвиток відповідає довгостроковим інтересам обох держав і сприяє досягненню Цілей сталого розвитку, зміцненню енергетичної безпеки, розвитку людського капіталу та поглибленню регіональної економічної інтеграції.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВОДНІ РЕСУРСИ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ КИРГИЗСТАНОМ І УКРАЇНОЮ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ

Мурат Карипов, виконавчий директор ГО «Bir Duino Kyrgyzstan», експерт із управління проєктами (м. Бішкек, Киргизька Республіка).

Сталий розвиток Центральної Азії сьогодні нерозривно пов'язаний із питаннями водної безпеки, кліматичної стійкості та регіонального співробітництва. У регіоні проживає понад 80 мільйонів людей, а функціонування його економіки, сільського господарства, енергетичних систем і природних екосистем залежить від ефективного управління спільними транскордонними водними ресурсами. Прискорене танення льодовиків, дедалі частіші посухи, зростання чисельності населення та підвищення попиту на енергію створюють безпрецедентний тиск на чинні механізми управління. Ці виклики потребують не лише модернізації національної політики, а й формування нових регіональних і міжнародних партнерств, здатних поєднати наукові знання, технологічні інновації та інклюзивні підходи до врядування.

Для Киргизстану та України співпраця у сферах екологічного врядування, управління водними ресурсами та сталої енергетики відкриває можливості для зміцнення стійкості й одночасно сприяє ширшій регіональній стабільності. Попри значну географічну віддаленість, обидві країни стикаються зі схожими викликами, пов'язаними зі зміною клімату, модернізацією інфраструктури, деградацією довкілля та необхідністю посилення інституційної спроможності. Відтак співробітництво між Киргизстаном і Україною слід розглядати не лише як двосторонню взаємодію, а як складову ширшої системи партнерства, спрямованої на забезпечення сталого розвитку в усій Центральній Азії.

Важливою особливістю сучасної концепції сталого розвитку є те, що екологічну безпеку більше не можна розглядати окремо від економічного розвитку, зменшення ризику стихійних лих, захисту прав людини та енергетичного переходу. Міжнародна практика дедалі переконливіше демонструє, що комплексні підходи забезпечують значно кращі довгострокові результати, ніж ізольована секторальна політика. Саме тому співпраця між державними органами, науковими установами, фінансовими інституціями, організаціями громадянського суспільства та місцевими громадами має стати основою майбутніх регіональних ініціатив.

Водні ресурси як стратегічна основа сталого розвитку Центральної Азії

Центральна Азія залишається одним із найбільш залежних від водних ресурсів регіонів світу. Басейни річок Сирдар'я та Амудар'я забезпечують потреби сільського господарства, виробництва гідроелектроенергії, питного водопостачання та функціонування екосистем одразу в кількох державах. Водночас зміна клімату докорінно змінює гідрологічний цикл.

Відповідно до міжнародних кліматичних оцінок, льодовики гірських систем Тянь-Шань і Памір тануть дедалі швидшими темпами, що спочатку призводить до збільшення річкового стоку, а в довгостроковій перспективі — до скорочення запасів доступної прісної води. Цей процес безпосередньо загрожує системам зрошення, виробництву продовольства, збереженню біорізноманіття та регіональній енергетичній безпеці.

Киргизстан посідає особливо важливе місце в цій регіональній водній системі. Будучи країною, на території якої беруть початок багато найбільших річок Центральної Азії, він володіє значними запасами прісної води, що забезпечують функціонування економік країн, розташованих нижче за течією. Водночас таке стратегічне становище покладає на Киргизстан значну відповідальність за забезпечення сталого управління водними ресурсами при збереженні балансу між внутрішніми пріоритетами розвитку та регіональним співробітництвом.

Традиційний підхід до управління водними ресурсами в Центральній Азії тривалий час був зосереджений насамперед на сезонному розподілі води та управлінні зрошенням. Проте сучасні кліматичні ризики вимагають більш комплексної моделі, яка поєднує управління водними ресурсами, енергетикою, збереженням біорізноманіття, зменшенням ризику стихійних лих і соціально-економічним розвитком у межах єдиної системи планування. Саме тому концепція інтегрованого управління водними ресурсами (Integrated Water Resources Management, IWRM) набуває дедалі більшого значення. Вона передбачає скоординований розвиток водних, земельних та інших пов'язаних із ними ресурсів із метою максимізації економічного й соціального добробуту без шкоди для сталості екосистем. Для Центральної Азії цей підхід уже не є лише політичною рекомендацією, а став практичною необхідністю.

Зміна клімату як чинник посилення регіональних ризиків

Зміна клімату суттєво посилює вже наявні вразливості Центральної Азії. Підвищення температури сприяє таненню льодовиків, збільшує інтенсивність випаровування, прискорює процеси опустелювання та зумовлює більшу мінливість сезонних опадів. Екстремальні погодні явища, зокрема повені, селеві потоки, посухи та зсуви, трапляються дедалі частіше, спричиняючи зростання економічних збитків і гуманітарних викликів.

Ці екологічні зміни безпосередньо впливають на національні пріоритети розвитку. Сільське господарство залишається значною мірою залежним від стабільної наявності водних ресурсів, тоді як енергетичний сектор дедалі більше потребує адаптивної інфраструктури, здатної функціонувати в умовах змін гідрологічного режиму.

Наслідки виходять далеко за межі екологічної деградації. Дефіцит водних ресурсів може призвести до скорочення продуктивності сільського господарства, посилення міграційного тиску, загострення конкуренції за природні ресурси та збільшення навантаження на державні фінанси через необхідність реагування на стихійні лиха й відновлення інфраструктури.

Саме тому стратегії сталого розвитку мають дедалі більше зосереджуватися на адаптації до зміни клімату, а не лише на реагуванні на її наслідки. Уряди, міжнародні фінансові інституції та партнери з розвитку повинні інвестувати в стійку інфраструктуру, сучасні системи гідрологічного моніторингу, цифрові технології прогнозування та природоорієнтовані заходи з адаптації.

Стратегічне значення Камбаратинської ГЕС-1

На цьому тлі будівництво Камбаратинської ГЕС-1 є однією з найважливіших стратегічних інфраструктурних ініціатив як для Киргизстану, так і для всієї Центральної Азії. Цей проєкт слід розглядати не лише як національну інвестицію в енергетичний сектор, а й як регіональну ініціативу у сфері сталого розвитку, здатну забезпечити довгострокові позитивні результати в багатьох сферах.

По-перше, Камбаратинська ГЕС-1 має потенціал суттєво збільшити виробництво електроенергії з відновлюваних джерел, сприяючи регіональній декарбонізації та зменшенню залежності від виробництва електроенергії на викопному паливі. Розширення доступу до чистої електроенергії підтримуватиме промисловий розвиток, диверсифікацію економіки та підвищення рівня життя населення в усьому регіоні.

По-друге, додаткові потужності гідроенергетики можуть зміцнити регіональне енергетичне співробітництво шляхом розширення обміну електроенергією між державами Центральної

Азії, особливо в періоди сезонних коливань попиту. Посилення взаємозв'язку енергетичних систем сприятиме підвищенню стійкості регіональної енергомережі та водночас підтримуватиме довгострокову економічну інтеграцію.

По-третє, сучасна гідроенергетична інфраструктура здатна підвищити ефективність регулювання водних ресурсів за умови її впровадження відповідно до міжнародних екологічних і соціальних стандартів. Належним чином спроектовані системи управління водосховищами можуть забезпечити більш передбачувані сезонні скиди води, сприяти запобіганню повеням і підтримувати планування заходів з адаптації до зміни клімату.

Не менш важливою є можливість залучення міжнародної інженерної експертизи, розвитку наукової співпраці та впровадження технологічних інновацій на всіх етапах реалізації проекту. Киргизстан міг би отримати значні переваги від ширшої співпраці з міжнародними фахівцями у сферах гідроенергетики, гідротехнічної інфраструктури, оцінки впливу на довкілля, цифрових систем моніторингу, управління безпекою гребель, екологічного відновлення та планування кліматично стійкої інфраструктури. У цьому контексті українські університети, інженерні установи, фахівці з гідротехніки та експерти в галузі енергетики можуть стати цінними партнерами завдяки обміну знаннями, проведенню прикладних досліджень, професійній підготовці кадрів і технічному співробітництву. Така взаємодія сприятиме зміцненню інституційної спроможності та водночас забезпечить передачу практичного досвіду у сфері модернізації енергетичної інфраструктури, методології оцінки впливу на довкілля та інженерної освіти.

Регіональні трансформації, нові моделі співробітництва та роль громадянського суспільства

Геополітичні та економічні трансформації, що відбуваються в Євразії, докорінно змінили умови розвитку держав Центральної Азії. Одним із найважливіших зовнішніх чинників стала повномасштабна війна Росії проти України, яка порушила усталені торговельні маршрути, логістичні мережі, інвестиційні потоки та функціонування регіональних енергетичних ринків.

Хоча держави Центральної Азії не є сторонами цього конфлікту, вони вже відчули його непрямі наслідки через зростання транспортних витрат, коливання на товарних ринках, зміни в моделях трудової міграції, інфляційний тиск і посилення невизначеності щодо функціонування регіональних ланцюгів постачання. Енергетичний сектор також зазнав впливу нестабільності на паливних ринках і змін у моделях торгівлі електроенергією в ширшому євразійському просторі.

Ці процеси демонструють важливий висновок для забезпечення сталого розвитку: надмірна залежність від обмеженої кількості економічних коридорів, традиційних ринків або одnoseкторальних моделей розвитку створює системні вразливості. Саме тому держави Центральної Азії дедалі більше потребують диверсифікованих міжнародних партнерств, здатних зміцнювати економічну стійкість, сприяти технологічній модернізації та підтримувати екологічну сталість.

У цьому контексті співробітництво між Киргизстаном і Україною слід розглядати як перспективну інвестицію в обмін знаннями, а не лише як двосторонню дипломатичну ініціативу. Україна володіє значним науковим потенціалом у сферах екологічної інженерії, гідрології, управління водними ресурсами, цифрових технологій, вищої освіти та енергетичної інфраструктури. Водночас Киргизстан має цінний практичний досвід інтегрованого управління гірськими екосистемами, адаптації до зміни клімату, розвитку гідроенергетики та регіонального управління водними ресурсами. Поеднання цих взаємодоповнювальних переваг створює можливості для довгострокового співробітництва навіть в умовах складної міжнародної ситуації.

Нові підходи до управління водними ресурсами в умовах зміни клімату

Зміна клімату вимагає переходу від традиційних підходів до управління водними ресурсами до адаптивних моделей врядування, що ґрунтуються на наукових даних.

Майбутнє співробітництво між Киргизстаном і Україною може бути зосереджене на кількох інноваційних напрямках.

По-перше, обидві країни мають сприяти розвитку цифрового управління водними ресурсами, заснованого на моніторингу гідрологічних процесів у режимі реального часу, супутникових спостереженнях, використанні геоінформаційних систем (GIS), штучного інтелекту та прогнозного кліматичному моделюванні. Цифрові системи підтримки ухвалення рішень здатні суттєво підвищити ефективність розподілу водних ресурсів, прогнозування посух і готовності до стихійних лих.

По-друге, природоорієнтована адаптація має стати невід'ємною складовою стратегій управління водними ресурсами. Здорові ліси, водно-болотні угіддя, гірські екосистеми та річкові заплави забезпечують життєво важливі екосистемні послуги, які сприяють утриманню води, зменшенню ерозії та підвищують стійкість до кліматично зумовлених стихійних лих.

По-третє, інтегроване планування має замінити фрагментований секторальний підхід до ухвалення рішень. Управління водними ресурсами не може здійснюватися ізольовано від сільськогосподарства, відновлюваної енергетики, збереження біорізноманіття, містобудування та діяльності зі зменшення ризику стихійних лих. Саме тому міжсекторальна координація повинна стати одним із ключових принципів національних стратегій розвитку.

По-четверте, місцеві громади мають систематично залучатися до процесів ухвалення рішень. Міжнародний досвід свідчить, що інфраструктурні проекти стають більш сталими, коли місцеве населення бере участь на всіх етапах планування, реалізації та моніторингу.

По-п'яте, для розроблення інноваційних рішень вирішальне значення має поглиблення співпраці між університетами, науково-дослідними установами та технічними експертами. Спільні науково-дослідні програми, академічні обміни, професійна підготовка та прикладна наукова співпраця між киргизькими й українськими установами можуть суттєво зміцнити регіональний потенціал.

Стала енергетика та зелена трансформація економіки

Перехід до низьковуглецевої економіки є ще одним ключовим виміром сталого розвитку. Зростання попиту на електроенергію в Центральній Азії потребує значних інвестицій у розвиток інфраструктури відновлюваної енергетики, здатної підтримувати промисловий розвиток і водночас скорочувати викиди парникових газів. Гідроенергетика залишається одним із найважливіших відновлюваних джерел енергії, доступних Киргизстану. За умови розвитку відповідно до міжнародних екологічних стандартів сучасна гідроенергетика одночасно сприяє пом'якшенню наслідків зміни клімату, зміцненню енергетичної безпеки та економічному розвитку.

Саме тому Камбаратинську ГЕС-1 слід розглядати не лише як інженерний проєкт, а й як стратегічну платформу для розвитку регіонального співробітництва.

Її реалізація може сприяти:

- інтеграції регіональних електроенергетичних систем;
- розширенню виробництва енергії з відновлюваних джерел;
- модернізації інфраструктури електропередачі;
- залученню міжнародних інвестицій;
- підготовці висококваліфікованих інженерних кадрів;
- впровадженню сучасних технологій екологічного моніторингу;
- удосконаленню механізмів регулювання водних ресурсів в умовах зміни клімату.

Не менш важливо, що цей проєкт відкриває можливості для ширшого міжнародного професійного співробітництва.

Киргизстан міг би активно залучати українських фахівців у галузях гідроенергетики, гідротехніки, оцінки впливу на довкілля, геотехнічного моніторингу, цифрового моделювання гідротехнічних систем, управління безпекою гребель, модернізації енергетичних систем та інженерної професійної освіти.

Таке співробітництво не обмежувалося б лише передачею технологій. Воно сприяло б формуванню довгострокових інституційних партнерств між інженерними університетами, науково-дослідними центрами, організаціями громадянського суспільства та державними органами, відповідальними за розвиток сталої інфраструктури.

Значення інклюзивного врядування: досвід Бір Дуйно та програми View from the Frontline

Сам по собі розвиток інфраструктури не може гарантувати сталий розвиток. Не менш важливим є забезпечення того, щоб політика розвитку справді враховувала потреби громад, які найбільше потерпають від екологічних і кліматичних ризиків.

Починаючи з 2018 року правозахисна організація Бір Дуйно накопичила значний практичний досвід завдяки участі в глобальній дослідницькій програмі View from the Frontline (VFL), що реалізується у партнерстві з Глобальною мережею організацій громадянського суспільства зі зменшення ризику стихійних лих (Global Network of Civil Society Organisations for Disaster Reduction, GNDR).

Методологія VFL є однією з найбільших у світі систем оцінювання управління ризиками стихійних лих, що ґрунтується на безпосередньому залученні місцевих громад. На відміну від підходів, які спираються виключно на офіційну державну статистику, це дослідження безпосередньо збирає досвід, пріоритети та рекомендації місцевого населення, яке проживає на територіях, схильних до повеней, зсувів, посух та інших кліматично зумовлених небезпек.

Результати дослідження незмінно свідчать про те, що однією з головних перешкод на шляху до сталого розвитку залишається стійкий розрив між формуванням державної політики та повсякденними потребами й реаліями, з якими стикаються вразливі громади.

Завдяки цьому дослідженню голоси місцевих громад були почуті на національному рівні, що сприяло розвитку процесів ухвалення рішень, заснованих на доказах, та просуванню більш інклюзивних моделей врядування.

Для Киргизстану цей досвід має особливе значення, оскільки багато сільських громад залишаються надзвичайно вразливими до зміни клімату, природних небезпек і ризиків, пов'язаних із водними ресурсами. Знання місцевих громад часто дають цінне розуміння локальних екологічних процесів, яке ще не повною мірою відображене в офіційних документах стратегічного планування.

Методологія VFL пропонує практичні підходи, які можуть бути корисними й для розвитку майбутнього українсько-киргизстанського співробітництва.

Спільні дослідницькі ініціативи, що ґрунтуються на принципах участі зацікавлених сторін, дали б змогу експертам, політикам і організаціям громадянського суспільства обох країн визначати місцеві пріоритети, удосконалювати політику адаптації до зміни клімату та зміцнювати довіру між державними інституціями й громадянами.

Найважливішим висновком, який демонструє досвід VFL, є те, що сталий розвиток неможливо забезпечити виключно за рахунок інфраструктурних інвестицій або технологічних інновацій. Він потребує постійного багатостороннього діалогу між урядами, науковцями, інженерами, фінансовими інституціями, організаціями громадянського суспільства та місцевими громадами.

Саме цей принцип має стати однією з основ майбутнього співробітництва між Киргизстаном і Україною у сферах екологічного врядування, адаптації до зміни клімату та сталого управління водними ресурсами.

До нової моделі українсько-киргизстанського екологічного партнерства: висновки та рекомендації

Майбутнє сталого розвитку Центральної Азії залежатиме не лише від наявності фінансових ресурсів, а й від спроможності урядів, академічних установ, міжнародних організацій і громадянського суспільства сформулювати нові моделі співробітництва, здатні ефективно реагувати на дедалі складніші екологічні виклики.

Зміна клімату докорінно змінює традиційне розуміння водної безпеки. Управління водними ресурсами більше не можна розглядати виключно як технічне чи інженерне питання. Воно стало невіддільно пов'язаним із продовольчою безпекою, енергетичним переходом, охороною довкілля, зменшенням ризику стихійних лих, участю громадськості та довгостроковою економічною стійкістю.

У цьому контексті Киргизстан і Україна мають значний потенціал для розвитку взаємовигідного співробітництва, незважаючи на складну міжнародну ситуацію. Їхнє партнерство дедалі більше має зосереджуватися на практичних рішеннях, які зміцнюють інституційну спроможність, стимулюють інновації та сприяють ухваленню рішень, заснованих на доказах.

Особливу увагу доцільно приділити створенню спільних експертних платформ, які об'єднуватимуть інженерів, гідрологів, економістів, фахівців з екології, університети, державні органи, організації громадянського суспільства та партнерів з розвитку. Така міждисциплінарна співпраця сприятиме обміну знаннями й водночас створенню інноваційних підходів до управління водними ресурсами в умовах стрімких кліматичних змін.

Не менш важливим напрямом є розширення співробітництва у сфері вищої освіти та розвитку професійного потенціалу. Спільні магістерські програми, наукові обміни, професійні стажування, онлайн-платформи для навчання та спільні дослідницькі проекти сприятимуть підготовці нового покоління фахівців, здатних комплексно вирішувати взаємопов'язані завдання адаптації до зміни клімату, розвитку відновлюваної енергетики та інтегрованого управління водними ресурсами.

Міжнародні фінансові інституції, зокрема Світовий банк, Азійський банк розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, а також інші партнери з розвитку, також можуть відіграти важливу роль, підтримуючи інвестиції в інфраструктуру одночасно з проведенням інституційних реформ, впровадженням екологічних і соціальних стандартів та розвитком механізмів участі місцевих громад.

Громадянське суспільство як рушій сталого розвитку

Досвід багатьох країн свідчить, що найкращих результатів у сфері сталого розвитку досягають ті держави, у яких уряди підтримують конструктивне партнерство з організаціями громадянського суспільства.

Громадянське суспільство має унікальні переваги, які доповнюють державну політику. Місцеві організації часто добре обізнані з потребами громад, підтримують довготривалі зв'язки з вразливими групами населення та здатні сприяти діалогу між органами влади й громадянами.

У сфері управління водними ресурсами такий внесок є особливо цінним. Громадські організації можуть сприяти проведенню громадських консультацій, екологічного моніторингу, оцінки соціального впливу, планування адаптації до зміни клімату та інформаційно-просвітницьких кампаній. Вони також допомагають забезпечувати прозорість і підзвітність на всіх етапах реалізації великих інфраструктурних проєктів.

Досвід, накопичений організацією Бір Дуйно завдяки проведенню досліджень із залученням місцевих громад, демонструє, як такі підходи можуть зміцнювати державну політику. Починаючи з 2018 року впровадження методології View from the Frontline (VFL) спільно з GNDR засвідчило, що місцеві громади є не лише бенефіціарами програм розвитку, а й ключовими партнерами у визначенні ризиків, розробленні рішень та оцінюванні ефективності державної політики.

Такий підхід, заснований на широкому залученні місцевих громад, може стати однією з основ майбутнього українсько-киргизстанського співробітництва. Спільні дослідницькі програми за участю університетів, організацій громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування здатні забезпечити цінну доказову базу для вдосконалення стратегій адаптації до зміни клімату, зміцнення готовності до стихійних лих і розвитку інклюзивного врядування в обох країнах.

За межами традиційних моделей співробітництва

Зростаюча складність екологічних викликів вимагає переходу за межі традиційних моделей двостороннього співробітництва.

Майбутні партнерства мають дедалі більше зосереджуватися на розвитку інноваційних екосистем, а не на реалізації окремих ізольованих проєктів.

На особливу увагу заслуговують такі перспективні напрями:

- розвиток цифрових платформ для інтегрованого управління водними ресурсами;
- застосування штучного інтелекту для гідрологічного прогнозування та функціонування систем раннього попередження;
- розширення кліматичних сервісів для підтримки сільського господарства та підвищення готовності до стихійних лих;
- модернізація гідрометеорологічних мереж спостереження;
- розвиток природоорієнтованих рішень для управління річковими басейнами;
- впровадження принципів циркулярної економіки у водомістких галузях промисловості;
- створення регіональних центрів досліджень з питань адаптації до зміни клімату;
- підтримка молодіжних інноваційних програм, присвячених сталому управлінню водними ресурсами;
- розширення участі жінок-науковців, жінок-інженерів і жінок-лідерок громад у процесах ухвалення екологічно значущих рішень;
- поглиблення співпраці між академічними установами та приватним сектором у сфері розробки екологічно сталих технологій.

Такі ініціативи сприятимуть зміцненню не лише двостороннього співробітництва між Киргизстаном і Україною, а й загальної стійкості всього регіону Центральної Азії.

Висновки

Сталий розвиток Центральної Азії вступає в новий етап, який визначається зміною клімату, демографічним зростанням, посиленням дефіциту водних ресурсів і глибокими регіональними трансформаціями. Ці взаємопов'язані виклики потребують комплексних відповідей, що поєднують охорону довкілля, економічну модернізацію, розвиток відновлюваної енергетики та інклюзивне врядування.

Водні ресурси залишаються одним із найважливіших стратегічних активів регіону. Саме від їхнього сталого управління залежатимуть продовольча безпека, енергетична стабільність, стійкість екосистем і економічне процвітання.

У цьому контексті реалізація проекту Камбаратинської ГЕС-1 є стратегічною можливістю для Киргизстану та всієї Центральної Азії. Окрім збільшення виробництва електроенергії з відновлюваних джерел, цей проект здатний зміцнити регіональне енергетичне співробітництво, підвищити кліматичну стійкість і стимулювати технологічну модернізацію. Його успішна реалізація також створить сприятливі умови для розширення міжнародної наукової та інженерної співпраці, зокрема із залученням українських експертів, університетів і науково-дослідних установ, які мають цінний досвід у сферах енергетичної інфраструктури, гідротехніки та управління довкіллям.

Не менш важливим є усвідомлення того, що сама лише інфраструктура не здатна забезпечити сталий розвиток.

Довгострокова стійкість залежить від прозорих інституцій, ухвалення рішень, заснованих на доказах, змістовної участі громадськості та безперервного діалогу між урядами, академічною спільнотою, громадянським суспільством і міжнародними партнерами.

Досвід організації Бір Дуйно, здобутий у межах реалізації дослідницької програми View from the Frontline (VFL) у партнерстві з GNDR, демонструє, що сталі рішення виникають тоді, коли голоси місцевих громад системно враховуються в процесах ухвалення державних рішень.

Ця методологія є цінною основою, яка може бути використана для розвитку майбутнього співробітництва між Киргизстаном і Україною у сфері розв'язання спільних екологічних і кліматичних викликів.

Зрештою, майбутнє партнерство між Киргизстаном і Україною має ґрунтуватися на спільній відданості принципам сталого розвитку, наукового співробітництва, технологічних інновацій, екологічної відповідальності та поваги до участі громадськості. Таке співробітництво має потенціал не лише зміцнити двосторонні відносини, а й зробити вагомий внесок у забезпечення довгострокової стабільності, кліматичної стійкості та сталого процвітання Центральної Азії.

Рекомендації організацій громадянського суспільства Киргизстану для української експертної спільноти

1. Створити постійну українсько-киргизстанську експертну платформу з питань водної безпеки та сталого розвитку.

Необхідно інституціоналізувати структурований діалог за участю науковців, інженерів, представників органів влади, університетів і організацій громадянського суспільства для забезпечення регулярного обміну експертизою, проведення спільної аналітичної роботи та координації реагування на нові екологічні виклики.

2. Розвивати спільні науково-дослідні та інноваційні програми у сфері адаптації до зміни клімату та інтегрованого управління водними ресурсами.

Університети, науково-дослідні установи та організації громадянського суспільства обох країн мають співпрацювати у сфері прикладних досліджень, присвячених моніторингу льодовиків, гідрологічному прогнозуванню, відновленню екосистем, інтеграції відновлюваної енергетики та підвищенню кліматичної стійкості.

3. Розширювати професійну співпрацю у сфері сталої енергетики та гідротехніки.

Реалізація стратегічних інфраструктурних проєктів, зокрема Камбаратинської ГЕС-1, виграла б від ширшого залучення міжнародних експертів, у тому числі українських фахівців з енергетичної інфраструктури, гідротехніки, оцінки впливу на довкілля, цифрових технологій моніторингу та інженерної освіти.

4. Сприяти розвитку врядування, заснованого на широкій участі громад, шляхом інтеграції підходів до формування екологічної політики, що передбачають їх активне залучення.

Практичний досвід, отриманий у межах застосування методології View from the Frontline (VFL), демонструє, що ефективна адаптація до зміни клімату потребує систематичного залучення місцевих громад. Подібні підходи мають стати невід'ємною складовою майбутнього двостороннього співробітництва.

5. Зміцнювати довгострокові партнерства між організаціями громадянського суспільства, академічними установами та міжнародними партнерами з розвитку.

Майбутнє співробітництво має зосереджуватися на розвитку спільних освітніх програм, експертних обмінів, політичного діалогу, залученні молоді, екологічній дипломатії та спільних ініціативах, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку й одночасне зміцнення стійкості, розвитку інновацій і взаємної довіри між Киргизстаном та Україною. Такий комплексний підхід створить міцну основу для екологічного співробітництва, що виходитиме за межі реагування на поточні виклики та сприятиме формуванню більш стійкого, сталого й взаємопов'язаного майбутнього для обох держав і всього регіону Центральної Азії.

КУЛЬТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ

Олена Мелконова, експертка з публічної дипломатії Центру геополітичних досліджень «КОНСТАНТА ЕР ЕНД ДІ ГРУП».

Культура більше не є периферійним виміром зовнішньої політики. В епоху стратегічної конкуренції вона являє собою інструмент впливу, стійкості та довгострокового геополітичного позиціонування. Для України взаємодія з Центральною Азією через культуру є не лише можливістю зміцнити взаєморозуміння, але й стратегічною інвестицією у зменшення інформаційної залежності регіону від наративів третіх сторін, розширення міжособистісних зв'язків та створення сприятливих умов для політичної та економічної співпраці.

Незважаючи на спільну історичну спадщину та існуючі двосторонні правові рамки, культурна присутність України в Центральній Азії залишається фрагментованою, недостатньо інституціонолізованою та вразливою до переваг конкуруючих стійких культурних екосистем, створених іншими зовнішніми суб'єктами.

У цьому розділі розглядається поточний стан культурно-гуманітарної співпраці між Україною та п'ятьма державами Центральної Азії, оцінюється ефективність існуючих правових, освітніх, медійних та гуманітарних механізмів, а також визначаються основні структурні прогалини, що обмежують стратегічний вплив України.

Культуру слід розглядати як компонент національної безпеки та стратегічних комунікацій, а не виключно як питання публічної дипломатії. Посилення культурного впливу України в Центральній Азії не лише зміцнить двосторонні відносини, але й сприятиме побудові більш стійкого, суверенного та диверсифікованого регіонального порядку, заснованого на взаємній повазі, культурному суверенітеті та довгостроковому партнерстві.

Договірно-правова база

Договірно-правова база культурної співпраці України з Центральною Азією була сформована на початку 1990-х – у 2010-х рр. і відтоді не переглядалася. Угоди регулюють обмін артистами, музейними виставками та здійснення літературних перекладів, фокусуючись на збереженні спадщини та підтримці діаспори, однак їхня практична імплементація залишається обмеженою, а частина документів втратила актуальність після 2014 та особливо 2022 року.

Культурно-гуманітарні відносини між Україною та Казахстаном регулюються низкою базових двосторонніх документів. Наразі налічується 10 угод, які деталізують напрямки співпраці в галузі освіти, в тому числі і військової, науки і технологій, фізичної культури і спорту, молодіжної політики, туризму, інформації, архівної справи. Важливо відзначити, що між нашими країнами діє відповідна угода про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту, наукові (вчені) ступені і вчені звання, що безпосередньо полегшує академічну мобільність.

Договірна база з Киргизстаном налічує дев'ять угод на чолі з Договором про дружбу і співробітництво (1996), що доповнюється галузевими домовленостями в архівній сфері, в галузі інформації, телебачення і радіомовлення, охорони здоров'я, атестації наукових і науково-педагогічних кадрів, фізичної культури і спорту, науки та технологій, а також туризму, альпінізму і готельної індустрії.

Загальнополітичною рамкою для розвитку культурних, освітніх, наукових та гуманітарних зв'язків між Україною та Республікою Таджикистан є Договір про дружбу і співробітництво. До основного масиву чинних договорів можна віднести п'ять двосторонніх угод, які безпосередньо охоплюють питання культури і мистецтва, освіти, науково-технічного співробітництва, розвитку охорони здоров'я, фармації, медичної техніки та медичної науки, підготовки кадрів, туризму.

Договірна база культурно-гуманітарного співробітництва між Україною і Туркменістаном спирається на Договір про дружбу і співробітництво, який прямо передбачає культурну та гуманітарну співпрацю. Крім того, юридична база включає 12 чинних двосторонніх угод безпосереднього або рамкового характеру та 3 чинні угоди у суміжних гуманітарних сферах.

За результатами аналізу міжнародних документів з Республікою Узбекистан виокремлено 12 чинних двосторонніх угод. Дані документи представляють чотири напрямки: культура й архіви; освіта і наука; спорт, туризм та охорона здоров'я; права національних меншин і повернення депортованих осіб. При цьому, угоди щодо національних меншин і депортованих осіб мають виразний гуманітарно-правозахисний характер.

Порівняльний аналіз виявив суттєву диференціацію за обсягом та змістовим наповненням двосторонньої бази. Найбільш розвиненою є договірна архітектура з Туркменістаном та Узбекистаном. Казахстан вирізняється найбільш функціонально насиченим змістом. Договірна база з Киргизстаном та Таджикистаном є порівняно вужчою, хоча обидві спираються на базові договори про дружбу і співробітництво як загальнополітичну рамку.

Водночас, Україна поки що залишається частиною спільного з країнами Центральної Азії нормативно-правового поля Співдружності Незалежних Держав (СНД) з культурно-гуманітарного співробітництва, зокрема, в галузі книговидавництва, книгорозповсюдження і поліграфії, кінематографії, охорони авторського права і суміжних прав, а також в галузі підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів і нострифікації документів про їхню кваліфікацію в рамках Співдружності Незалежних Держав. На тлі системної денонсації Україною багатосторонніх угод СНД ця тимчасова прив'язка суперечить загальному вектору деконструкції пострадянського правового простору й посилює потребу в укладенні оновлених двосторонніх угод.

Культурні обміни та міжкультурний діалог

Окрім архітектури міжурядових угод, фактичну структуру культурної взаємодії між Україною та Центральною Азією найкраще оцінити через культурні обміни та міжкультурний діалог – проведені концерти, перекладені твори, встановлені пам'ятники, освітній трек, участь у спортивних заходах. Музичні виступи, літературні переклади та пам'ятні заходи, пов'язані з такими постатями, як Тарас Шевченко чи Чингіз Айтматов, демонструють справжні джерела взаємного інтересу. Проте ці взаємодії залишаються зосередженими навколо державних свят та річниць як частини державних програм, а не вбудованими в міжінституційні спільні програми.

При цьому, присутність української діаспори — станом на 2019 рік понад 465 тис осіб у регіоні – робить українську громаду значним, але недостатньо задіяним ресурсом культурної дипломатії в регіоні. Водночас в Україні зареєстровані низка громадських організацій, заснованих представниками Центральної Азії. Через відсутність офіційних переписів та міграційні процеси, спричинені війною, точна чисельність діаспор країн ЦА в Україні наразі невідома.

Постать Тараса Шевченка залишається найстійкішим символом української культурної присутності в регіоні, насамперед у Казахстані, де в місті Форт-Шевченко діє один із перших закордонних музеїв, присвячених українському митцю. Посольство Казахстану в Україні

регулярно бере участь у вшануванні пам'яті Шевченка. В Таджикистані українською громадою за підтримки Посольства України проводяться Шевченківські читання.

Важливою складовою міжкультурного діалогу є літературні переклади, які забезпечують взаємне знайомство із національною культурною спадщиною, історією та світоглядом народів. Особливе місце займає творчість казахського поета і мислителя Абая Кунанбаєва, який вважається засновником сучасної казахської літератури. Його твори перекладено низкою українських авторів, а його постать увічнено у скульптурній композиції в Харкові поряд із Григорієм Сковородою та Мірзою Ахундовим.

Творчість киргизького письменника Чингіза Айтматова представлена в Україні досить повно. У 2018 році на Книжковому форумі у Львові презентовано перший переклад безпосередньо з киргизької мови (Микола Васьків), а до 95-річчя письменника Посольство Киргизстану видало збірку «Чингіз Айтматов: вибрані твори».

Персько-таджицька класика представлена точковими прикладами – поезії Абу Абдаллаха Джафара Рудакі, опубліковані у збірках «Вибране» (1962) та «Захід і Схід» (1990) в перекладі Василя Мисика та «Вибрані твори» Садриддіна Айні, тоді як спадщина інших ключових таджицьких постатей — вченого та філософа Абу Алі ібн Сіна, символу таджицької державності Ісмоїла Сомоні, філософа і мислителя Носірі Хусрава чи автора основоположної книги “Таджики” Бобджона Гафурова – практично невідома українській аудиторії.

Своє місце в українському культурному просторі посідає спадщина туркменського поета Махтумкулі. Туркменська культура присутня через бібліотеку-музей поета Махтумкулі в Києві (діє з 1969 року), в експозиції якої представлені раритетні видання творів Махтумкулі мовою оригіналу, предмети вжитку туркменського народу та нумізматична колекція монет Туркменістану. Перша збірка Махтумкулі українською презентувалася на Міжнародній книжковій виставці-ярмарку в Ашгабаті у 2010 році.

Узбецька класика представлена насамперед перекладом Миколи Бажана поеми Алішера Навої «Фархад і Ширін» (1947), який вважається еталонним відтворенням східної епіки українською мовою.

Попри наявні приклади, перекладацька діяльність загалом має фрагментарний характер, є концентрованою навколо кількох символічних постатей (Шевченко, Кунанбаєв, Айтматов) без системного перекладацького охоплення регіону в цілому, тоді як літературна спадщина більшості центральноазійських мислителів в Україні відома лише обмеженому колу осіб.

Музична сфера демонструє найбільш інтенсивний характер контактів із Казахстаном: концерт культового казахстанського виконавця Дімаша Кудайбергенова в Києві в Палаці Спорту у 2020 році та виступ українських виконавців — Тіни Кароль, MONATIK і DOROFEEVA — на благодійному концерті Voice of Peace в Алмати у 2022 році. Взаємодія з Киргизстаном, Узбекистаном і Таджикистаном реалізовувалася переважно через діяльність дипломатичних представництв та діаспорських об'єднань. У Киргизькій Республіці одним із помітних прикладів став концерт “Music-Soul of the Nation: Ukraine”, який відбувся у 2014 році у Бішкеку за участю українських творчих колективів, ансамблів української діаспори “Вінка” та “Вечорниці”, а також киргизьких виконавців. В Республіці Узбекистан у 2019 році було проведено музичний фестиваль “Українська пісня в Узбекистані”. В Республіці Таджикистан у 2013 році в Душанбе було проведено концерти заслуженої артистки України Оксани Нікітюк, організовані Посольством України. Попри те, що музичні заходи між Україною та країнами Центральною Азією відбувалися, більшість концертів були приурочені до державних свят чи відбувалися в рамках Днів культури.

Важливим компонентом міжкультурного діалогу є популяризація української мови через впровадження україномовних аудіогідів у музеях світу в рамках ініціативи Першої леді України Олени Зеленської. В Центральній Азії такі аудіогіди вже діють у трьох інституціях: Меморіально-музейному комплексі жертв політичних репресій і тоталітаризму “АЛЖИР” (Казахстан), Киргизькому національному музеї образотворчих мистецтв імені Гапара Айтієва, Державному музеї мистецтв Республіки Каракалпакстан імені Савицького (Узбекистан).

Освітні обміни є окремим напрямом розвитку гуманітарного співробітництва. Попри війну, українська освіта залишається привабливою для абітурієнтів з країн регіону. В окремих приватних університетах ЦА надавалися стипендії для українських абітурієнтів. Водночас, науково-академічний вимір діалогу зазнає відчутного впливу політичної кон'юнктури.

Спортивна дипломатія є додатковим, але обмеженим інструментом міжкультурної взаємодії між Україною та державами регіону. Серед прецедентів – участь 15 українських боксерів у турнірі в Шимкенті у 2024 році, участь 23 українських спортсменів у III Всесвітніх іграх кочівників у Киргизстані у 2018 році, перемога харківського шпажиста на Кубку світу в Астані у 2026 році. Однак ці взаємодії є поодинокими та відбуваються переважно на міжнародних спортивних майданчиках.

Гуманітарні проєкти

З початком повномасштабного вторгнення гуманітарний вимір фактично перетворився на найбільш активний і практично орієнтований напрям співпраці України з Центральною Азією. Ключовим форматом стали гуманітарна, зокрема і медична допомога, програми оздоровлення та психологічної реабілітації українських дітей.

Попри те, що на державному рівні офіційно гуманітарна допомога не надавалася, від початку повномасштабного вторгнення представники бізнес-кіл, неурядових організацій майже всіх країн регіону надавали гуманітарну підтримку в тій чи іншій формі. Казахстанський бізнес передав понад 40 генераторів високої потужності для безперебійної роботи закладів охорони здоров'я. При цьому, у 2023 році вже були заяви про готовність казахстанського бізнесу до розбудови довгострокового медичного партнерства. У грудні 2025 року казахстанськими благодійниками було передано 3 автомобілі швидкої допомоги на Черкащину. У березні 2023 року було передано 19 тонн гуманітарної допомоги, зокрема, медикаменти, продовольство та дитячий одяг через Дитячий благодійний фонд імені Гурбангули Бердимухамедова.

Узбекистанські кола одними з перших направили гуманітарну допомогу Україні. Перший транш гуманітарних вантажів було передано уже у березні 2022 року. У червні 2022 р. представники бізнес-кіл та некомерційних організацій Узбекистану направили Україні другий транш гуманітарної допомоги на понад 19 тонн медикаментів вартістю понад 1 млн доларів. У 2023 році благодійники з Узбекистану передали гуманітарну допомогу для дорослих і дітей, в тому числі 2000 наборів першокласника.

У серпні 2023 року Узбекистан прийняв на відпочинок першу групу українських дітей, започаткувавши практику подібних оздоровчих програм. У червні 2025 року відбулися одразу дві аналогічні ініціативи: 45 дітей з Черкаської області побували в казахстанському навчально-оздоровчому центрі «Балдаурен», а окрема група дітей із постраждалих регіонів пройшла 12-денну реабілітаційну програму в Узбекистані. У січні–лютому 2026 року групу дітей із Сумської області прийняли в Актау (Казахстан) для оздоровчого відпочинку та психологічної реабілітації.

Гуманітарна співпраця демонструє найвищий рівень результативності серед усіх напрямів культурно-гуманітарної взаємодії, маючи значний потенціал до подальшої трансформації з окремих проєктів у довгострокову сталу співпрацю.

Медіа

Сучасний медіапростір країн Центральної Азії характеризується високим рівнем державного регулювання, вразливістю до ворожих інформаційних впливів та пропаганди. Безпосередня інформаційна взаємодія між медіа України та Центральної Азії ускладнюється інформаційно-когнітивним виміром війни Росії проти України.

Медіапростір Центральної Азії залишається переважно закритим для української тематики. За рейтингом «Репортерів без кордонів» 2026 року, Казахстан посідає 149-те місце, Киргизстан — 146-е, а Туркменістан — 173-тє з 180 країн за рівнем свободи преси. Дані IREX за 2024 рік було зафіксовано, що попри високий суспільний запит, медіа Казахстану присвячують російсько-українській війні лише 5–10% контенту. Таджикистан тримає нейтральну позицію і уникає цієї теми, хоча окремі контент-мейкери поширюють російські наративи. Водночас Узбекистан демонструє іншу тенденцію: активне використання Facebook і Telegram дозволило у 2023 році організувати збір гуманітарної допомоги українським переселенцям, — приклад того, як соціальні мережі можуть компенсувати обмеження традиційних медіа.

Контакти між державними медіа України та Центральної Азії фактично припинилися з 2014 року, а з початком повномасштабної війни — поставлені на безстрокову паузу. Присутність окремих державних медіа України в Інформаційній раді СНД є формальною і не супроводжується жодною практичною співпрацею. Українську перспективу в регіоні транслують переважно приватні медіа-холдинги та YouTube проєкти ЦА, запрошуючи окремих представників української влади.

Представники центральноазійських медіа не брали участі у щорічних пресконференціях Президента України до річниці початку повномасштабного вторгнення. Єдиним прецедентом безпосереднього діалогу Глави держави з регіональними медіа стала пресконференція 24 травня 2024 року на руїнах поліграфічного комплексу “Фактор-Друк” у м. Харків. Серед присутніх — двоє представників медіа Казахстану (Власть.kz та Orda.kz) та троє представників медіаспільноти Киргизстану (Радіо «Азаттик», Інформаційна агенція “24.kg” та YouTube-проєкт “Shaman TV”). При цьому, представники державних медіа були відсутні.

Найпоширенішим форматом співпраці на даний момент є поодинокі проєкти. Попри зростаючий інтерес, поява українських експертів в центральноазійських медіа є епізодичним і з тематики, яка не стосується російсько-української війни. Водночас, підтримки прямих контактів між українськими та регіональними журналістами на постійній основі не відбувається. Представники українських медіа не акредитовані при відповідних органах державної влади країн регіону, відсутні і спеціальні кореспонденти чи представництва редакцій.

Україна перебуває на етапі калібрування власних меседжів для центральноазійської аудиторії. Попри спроби актуалізації регіону в інформаційному полі України, започатковані проєкти подають регіон через призму третіх країн. Виокремлення Центральної Азії в автономний інформаційно-культурний простір без прив'язки до наративів третіх країн має значно вищий потенціал для успіху культурної дипломатії.

Виклики та прогалини

Культура стає дедалі важливішою ареною стратегічної конкуренції. Наприклад, Інститут Гете (Німеччина), Alliance Française (Франція), Інститут Сервантеса (Іспанія) та ін. системно реалізують мовну освіту та культурні програми в усіх країнах регіону. Мережа з 13 Інститутів Конфуція та Китайський центр мовної освіти в Туркменістані забезпечують Китаю структуровану присутність у секторі освіти. Росія поки що зберігає перевагу в регіоні завдяки російській мові, розгалуженій мережі засобів масової інформації, індустрії розваг, доступній освіті, трудовій міграції та інституційним мережам “Россотрудничества” та «Російських домів». Опитування Gallup 2025 року показало значно вище схвалення керівництва Росії, ніж керівництва України, в Узбекистані, Киргизстані та Таджикистані, з меншою перевагою Росії в Казахстані, що підтверджує кумулятивний ефект від впливу російських “культурних інструментів” та міграційних зв’язків. На тлі цієї довгострокової системної роботи присутність України залишається мінімальною.

Відсутність стратегічного бачення культури як інструменту зближення України з країнами Центральної Азії та основи для реалізації взаємовигідних економічних проєктів, а також відсутність збалансованої інформаційної політики щодо регіону є першочерговими викликами. Окремим викликом є просування за інерцією “радянської версії” української культури, обмежена промоція представників сучасної української культури після 2014 року.

Питання культури є міжінституційним компонентом двосторонніх відносин, під який має бути створена відповідна інфраструктура. Культурний діалог між суспільствами України та Центральної Азії ведеться здебільшого на рівні дипломатичних представництв. Серед основних викликів — слабка координація між відповідними інституціями в Україні та відсутність мінімальної інституційної присутності безпосередньо в країнах регіону за аналогією з відповідними інституціями країн Європи, Китаю чи Росії. Український інститут національної пам’яті чи Український інститут не має представництв у країнах Центральної Азії. Відповідно до Указу Президента України №142/2006 та Розпорядження КМУ №213-р від 19 квітня 2006 р., у складі посольств України в Казахстані, Узбекистані та Туркменістані були утворені культурно-інформаційні центри. Водночас, у переважній більшості випадків діяльність цих центрів зводиться до проведення формальних заходів. Іншою структурною проблемою є організація осередків українців і підтримка єдності діаспори.

Опосередкованим, але відчутним викликом є відсутність прямого авіаційного сполучення України зі світом через активні бойові дії, що ускладнює логістику особистих контактів.

Висновки та рекомендації

Взаємодія України з Центральною Азією через культуру залишається недостатньо використаним стратегічним активом у той час, коли регіон стає дедалі важливішою ареною геополітичної конкуренції. Хоча правова база для культурної та гуманітарної співпраці вже існує, а окремі ініціативи призвели до відчутних результатів, ці зусилля залишаються реактивними. Гуманітарні проєкти, започатковані після повномасштабного вторгнення Росії, зміцнили імідж України як надійного партнера, проте сталий вплив не може спиратися виключно на взаємодію, зумовлену кризою. Довгостроковий успіх вимагає переходу від ізольованих культурних подій до узгодженої стратегії, яка інтегрує культуру, освіту, медіа, дослідження та публічну дипломатію в єдину основу зовнішньої політики.

Культурна співпраця з Центральною Азією залишається одним із найбільш перспективних і водночас найменш чутливих до геополітичної кон'юнктури напрямів двосторонньої взаємодії. Найефективнішою моделлю є партнерство на основі культурного суверенітету — діалог, що поважає центральноазійську ідентичність.

Тривалий вплив досягається завдяки сталій інституційній присутності, а не епізодичній діяльності. Тому Україна стикається з викликом перетворення культурної дипломатії на інструмент національної стійкості та регіонального партнерства. Це вимагає модернізації двосторонньої договірної бази, посилення інституційної координації, розширення освітніх та культурних обмінів, підтримки співпраці у сфері перекладу та медіа, а також більшої взаємодії з українською діаспорою та місцевими партнерами. Казахстан та Узбекистан пропонують найкращі можливості для масштабування таких ініціатив, тоді як взаємодія з ширшим регіоном має базуватися на повазі до суверенної ідентичності суспільств Центральної Азії, а не на успадкованих пострадянських рамках.

Культурний діалог здатний зменшити вразливість суспільств до інтерпретацій третіх акторів, зміцнити інституційні зв'язки та розширити простір для співпраці в освіті, технологіях і торгівлі. Місцеві мови мають стратегічне значення. Успішна взаємодія має представити Україну та держави Центральної Азії як суверенні суспільства, що спільно відновлюють історичну пам'ять та ідентичність, які часто інтерпретувалися через призму третіх країн.

Україна може використати партнерські відносини з державами Заходу для розбудови спільних проєктів у музейній справі, культурологічних дослідженнях, а також у сферах кінематографії, архівістики, мистецтва, історичної науки та креативних індустрій. Такий підхід водночас посилив би суверенне прийняття рішень у Центральній Азії, інформаційну стійкість суспільств регіону та відкрив би простір для започаткування партнерств в інших сферах. Інвестуючи в довгострокові культурні зв'язки, Україна може зміцнити свої позиції в Центральній Азії, підвищити регіональну стійкість до маніпуляцій зовнішньою інформацією та сприяти формуванню більш диверсифікованого, взаємопов'язаного та стабільного євразійського безпекового середовища.

Серед рекомендацій:

- актуалізація договірно-правової бази культурно-гуманітарної співпраці;
- створення повноцінного представництва Українського інституту національної пам'яті в Казахстані;
- відновлення роботи міжурядових інструментів, присвячених культурі, освіті та науці;
- створення онлайн-платформи для співпраці митців, науковців і викладачів з освітніми вебінарами та бібліотеками/медіатеками мовами регіону;
- організація спільних музичних фестивалів та мистецьких резиденцій для митців обох регіонів;
- виробництво спільного контенту та системний переклад матеріалів культурної дипломатії мовами народів Центральної Азії;
- розробка освітніх програм для молоді у профільних установах України та регіону;
- формування постійних зв'язків між українськими та регіональними медіа.

АНАЛІТИЧНІ ЦЕНТРИ ТА ДИПЛОМАТІЯ ЗНАНЬ

Роздуми про експертну співпрацю між Центральною Азією та Україною

Тлеген Куандиков, програмний координатор CAPS Unlock

(м. Алмати, Республіка Казахстан)

Україна та держави Центральної Азії протягом трьох десятиліть залишалися на периферії одна одної. Вони постали внаслідок одного й того самого колапсу, вийшовши на різні орбіти, і досі відносно мало знають один про одного. Виходячи з наявної інформації, між їхніми експертами, дослідницькими установами та аналітичними центрами відсутній сталий діалог. Було б несправедливо стверджувати, що таких контактів не існує взагалі — цілком можливо, що окремі взаємодії залишилися недокументованими, однак спільні дослідницькі практики та безперервний обмін ще не з'явилися. Питання торгівлі та транзиту, міжурядові зустрічі, а також ширша громадська та культурна взаємодія останніх років залишаються дещо далекими і від того, щоб стати основою для сталої співпраці в рамках експертної спільноти.

Це може здатися очевидно простим, але, можливо, бракує саме звички говорити один з одним. Юрген Габермас простежив джерела публічної сфери до кав'ярень та читацьких гуртків — місць, де люди обговорювали суспільні справи, тоді як інституції виникли пізніше, щоб формалізувати вже теперішню практику. Українська та центральноазійська експертні спільноти мають багато тем для обговорення, однак сама практика такого обговорення ще не сформувалася. Перешкодою є щира необізнаність і, як наслідок, відсутність спільного дослідницького порядку денного. Не існує усталеного середовища, у якому аргумент, висунутий в Астані, розглядався б і обговорювався б по суті в Києві; швидше за все, його сприймуть як дивовижу зі сторони.

Це починає поступово змінюватися, з причини, яка мало пов'язана з тим чи іншим урядом. В обох регіонах зріс дослідницький потенціал, а разом з ним і здатність до безпосередньої співпраці.

Природною відправною точкою для початку міжрегіонального діалогу є міжособистісні контакти: аналітики, які вже знайомі між собою, зазвичай підтримують зв'язок; ті ж, хто не знайомий, — ні. Залишені на волю випадку, такі контакти породжують відносини без інституційної пам'яті, коли кожна зустріч починається майже з нуля, а зв'язок зникає разом із людьми, які його створили. Інституції мають особливе значення з певної причини, адже вони дають простір для накопичення результатів дискусій — у публікаціях, написаних у співавторстві, загальнодоступних наборах даних, у роботі молодих дослідників, які професійно зростали разом, а також у базі знань, що зберігається довше, ніж внески її окремих авторів.

Ця послідовність також вказує на те, де починається ширша взаємодія. Уряди схильні формалізувати відносини, які вже існують у певній робочій формі, і підґрунтя для цього часто закладають люди, які роками ведуть діалог між собою, перш ніж щось підписати. Експертний діалог між двома регіонами був би цінним сам по собі; він також міг би стати тим рівнем, на якому згодом вибудовуються ширші дипломатичні та суспільні відносини. Зрештою, дипломатія виходить далеко за межі держав.

Далі обґрунтовуються чотири тези: 1) аналітичні центри добре пристосовані до підтримки такого рівня взаємодії; 2) правильною основою для цих відносин є обмін знаннями; 3) такай рамка має практичні наслідки в політично чутливому середовищі; 4) початкові витрати для такої співпраці є низькими.

Чи можуть аналітичні центри займатися дипломатією?

Колись дипломатія асоціювалася з відносно вузьким колом учасників — послами, міністерствами закордонних справ і аташе з питань культури. Цей ландшафт значно розширився, охопивши митців, спортсменів, керівників бізнесу, організації громадянського суспільства та науковців, кожен із яких по-різному впливає на те, як країни комунікують між собою та як сприймаються за кордоном. Професійні дипломати не відразу сприйняли залучення недержавних суб'єктів до міжнародних справ, але наразі “дипломатія II рівня” широко визнається як доповнення до офіційних каналів, пропонуючи економічно ефективні та політично гнучкі форми взаємодії. У цій екосистемі аналітичні центри стають дедалі більш помітними завдяки зростанню їх кількості, охопленню та ширшому спектру діяльності, яку вони здійснюють одночасно з дослідженнями, що залишаються основою їхньої роботи.

Аналітичний центр спочатку був американсько-британським винаходом, задуманим як експертний осередок на службі уряду. Відтоді це перетворилося на справді глобальне явище. Відкритий каталог аналітичних центрів On Think Tanks наразі налічує близько 4 000 таких інститутів у всьому світі, розташованих у Латинській Америці, Африці, регіоні Близького Сходу та Північної Африки, Південно-Східній Азії та на колишньому пострадянському просторі. За останнє десятиліття Центральна Азія розвинула власну, дедалі численнішу молоду спільноту, поєднуючи установи, які пов'язані з державою, та справді незалежні дослідницькі організації. Україна після здобуття незалежності створила й потужні й численні аналітичні центри, і ця спільнота стала ще більш активною після повномасштабного вторгнення Росії.

Небагато з цих інститутів працюють на глобальному або навіть регіональному рівні: 85% аналітичних центрів Центральної Азії, опитаних On Think Tanks, повідомили, що зосереджуються насамперед на національному рівні. Для даної мети це є перевагою. Міжрегіональна дискусія відбувається навколо установ, які глибоко розуміють національний контекст, — організації, які знають, як міністерство в Ташкенті фактично приймає рішення або яке українське відомство зберігає необхідні дані. Сфера, яка колись майже повністю формувалася у Вашингтоні та Лондоні, тепер має дослідницькі інституції, вкорінені майже в кожному вимірі, де двом державам може знадобитися вести діалог одна з одною. У багатьох з цих вимірів, аналітичні центри вже мають можливість взаємодіяти між собою.

Спектр діяльності цих інституцій дійсно розширився. Інститут, заснований для підготовки аналітичних записок для власного уряду, тепер одночасно співпрацює з міжнародними організаціями, приватними компаніями, університетами, організаціями громадянського суспільства та засобами масової інформації, і відповідно результати його діяльності урізноманітнилися: дослідження супроводжуються консультативною роботою, експертними діалогами, навчальними програмами, публічними заходами та коментарями, спрямованими далеко за межі кола фахівців з політики.

Можливо, їхня найбільша цінність полягає у створенні простору для відвертого обговорення політики поза формальними процедурами й політичною чутливістю офіційної дипломатії. Об'єднуючи політиків, експертів і практиків у середовищі, що сприяє довірі, — часто відповідно до Правил Chatham House, — аналітичні центри проводять дискусії в, які потребують саме такого рівня свободи дій. Саме цю здатність будувати довіру та підтримувати діалог Конлі Тайлер і її співавтори описують як сприяння розвитку дружніх відносин, і саме на ній вони ґрунтують аргументи на користь аналітичних центрів як дипломатичних акторів.

Спроможність відповідає на одне питання. Наступне питання — яка саме дипломатія потрібна Україні та Центральній Азії.

Публічна дипломатія чи дипломатія знань

Ситуація навколо відносин між Центральною Азією та Україною є делікатною. Тривають дискусії щодо дотримання санкцій та реекспортних потоків через юрисдикції країн Центральної Азії, що ставить уряди цих держав у непросте становище між різними ринками та партнерами. Попри це, співпраця залишається можливою. Це означає, що контакти між двома регіонами інтерпретуються в політичному ключі, й зчитуються швидко, а тому вибір концептуальної основи для експертної взаємодії стає важливим питанням.

Публічна дипломатія є звичайною формою таких взаємодій, що охоплює широкий спектр учасників і видів діяльності, — від стратегічної комунікації та культурного обміну до академічної й суспільної взаємодії державних та недержавних органів. Її основна логіка ґрунтується на привабливості: проекція національного образу через концепцію «м'якої сили» Джозефа Ная з метою формування сприйняття іноземної аудиторії. У цьому випадку така логіка є недоліком. Експертний обмін, представлений як інструмент формування іміджу, породжує питання: чий саме імідж формується і за чією ініціативою. В умовах, коли уряди вже опанували ризики, за цю відповідь доведеться занадто дорого заплатити, але цього легко уникнути, просто не беручи участі.

Дипломатія знань є вужчою і, в цьому контексті, практичнішою. Як це розуміє Джейн Найт, дипломатія знань означає міжнародну взаємодію, побудовану на взаємному обміні, поширенні та спільному виробництві знань. Її предметом є спільна проблема гуманітарного характеру або невивчені можливості (фінансові, культурні тощо), а її інструменти нічим не примітні: спільні дослідження, публікації у співавторстві, методологічний обмін, спільні набори даних, інституційні партнерства. Порівняно з більшістю дипломатичних ініціатив, вона потребує значно менших ресурсів у фінансовому плані, але й повільніше показує результат. Це створює довготривалі зв'язки між людьми й інституціями, а також масив напружень, який жодна зі сторін не змогла б створити самотійно.

Практична перевага такого підходу полягає в тому, що подібна діяльність є самодостатньою. Спільно створений набір даних про торгівельні потоки залишається просто спільно створеним набором даних: він не зобов'язує жоден уряд дотримуватися певної позиції. Він переживе навіть складний період у двосторонніх відносинах, адже від самого початку не був політичною заявою про ці відносини. У чутливому середовищі це має велике значення.

Взаємний обмін передбачає, що кожна зі сторін має те, що становить цінність для іншої, і варто поставити запитання, чи справді це так у цьому випадку.

На шляху до спільного дослідницького порядку денного

Експертні спільноти Центральної Азії та України не співпрацювали, оскільки обидві були орієнтовані на єдиний напрямок. Не без причини, українські аналітичні центри переважно орієнтувалися на західних партнерів, донорів та аудиторії, майже не приділяючи сталої уваги Центральній Азії. Інститути Центральної Азії діяли майже так само: найвідоміші імена у світі аналітичних центрів залишаються найвідомішими іменами. Дві спільноти, розташовані вздовж однієї осі, оминатимуть одна одну, так і не встановивши контакту, попри довгий список питань політики та можливостей для обговорення.

Спільнота аналітичних центрів України пропонує найчіткіші докази того, що такий рівень можна швидко побудувати. Коли внутрішні обставини ускладнювали проведення зустрічей у країні, українські інститути відтворили ту саму функцію за кордоном, продемонструвавши винятковий дипломатичний потенціал. Дослідницьке середовище Центральної Азії є молодшим, а доступ і автономія як правило зосереджені в різних інституціях: державні органи контролюють перше, а незалежні — друге. У всьому регіоні аналітичні центри знайшли можливості для співпраці з питань, що мають спільне значення, — водної безпеки, енергетичного переходу, торгівлі та цифрового розвитку. Саме цю регіональну практику слід поширювати.

Такий самий підхід можна застосувати до міжрегіонального діалогу: більше контактів між людьми та, як відправна точка, постійне напрацювання ідей навколо спільного дослідницького порядку денного. Усе починається з першого року, і витрати на цей перший рік мають бути достатньо помірними, щоб нікому не довелося просити дозволу лише для того, щоб просто спробувати.

Почати варто з мапування експертного середовища: створення робочого списку тих, хто в кожному з регіонів фактично працює над цими питаннями, із прив'язкою імен до відповідних тем. Пара асистентів-дослідників з організацій, які вже співпрацюють між собою, можуть підготувати його за кілька місяців. Він стане корисним одразу після створення, оскільки наразі найпоширенішою перешкодою для міжрегіональних контактів є незнання, кому написати та з якого питання.

Це мапування робить можливим проведення першої зустрічі, і ця зустріч має бути невеликою. П'ятнадцять або двадцять учасників, десь у недорогому й політично нейтральному місці, у закритому форматі, за Правилom Chatham House, без нагальної потреби публікувати комюніке чи робити публічним будь-який інший матеріал. Мета першої зустрічі між спільнотами, які ніколи до цього не взаємодіяли, — це знайомство, а знайомство виникає з розмови, яку нікому не потрібно попередньо погоджувати. Це формує групу людей, які тепер мають підстави телефонувати один одному, а саме цього наразі й бракує.

Далі — програми обміну. Дослідник із Києва, який проведе шість тижнів в інституті в Алмати, Ташкенті чи Бішкеку, і навпаки, ефективно передає методологію роботи, а коштує це небагато. Особистий зв'язок є тим, що зберігається надовго; передача методології є тим обґрунтуванням, яке робить такі обміни доцільними з погляду фінансування. Стала практика взаємного інформування є передумовою для формування спільного дослідницького порядку денного: співпраця починається з розуміння того, що вже є у списку питань іншої сторони. Певна початкова робота вже була проведена в межах проекту «Європа та Центральна Азія: діалог без кордонів».

Перший спільний продукт має бути вузько сфокусованим. Візьміть одне питання, щодо якого обидві сторони володіють лише половиною необхідних даних, — взаємна торгівля та ділові зв'язки є одними з найбільш очевидних прикладів, — і підготуйте одну статтю або навіть великий аналітичний матеріал у співавторстві, опублікувавши його з відповідними даними. До початку роботи над цією публікацією, слід письмово вирішити три не надто привабливі питання: хто зазначається першим і на якій підставі, хто координує роботу та кому належить набір даних. Спільні ресурси вимагають правил, зафіксованих на початку співпраці, — саме це мала на увазі Елінор Остром, говорячи про спільні ресурси будь-якого виду.

Правильна структура — мережа інституцій, які залишаються національними або регіональними. Цінність цих інституцій полягає в тому, наскільки добре вони знають власні системи, тоді як наднаціональна структура лише послабила б цю перевагу, створивши інституцію, щодо якої уряди могли б мати власне бачення. Потрібен є тонкий сполучний шар: постійний список, щорічні зустрічі за ротаційним принципом, узгоджені правила щодо співавторства та спільний репозиторій. Майже нічого з цього не потребує значних коштів, що є важливим, адже цикли фінансування незмінно є коротшими, ніж відносини, які вони покликані вибудовувати.

Два практичні моменти легко пропустити. Перший — це мова. Російська мова досі залишається тим засобом, за допомогою якого ці дві спільноти можуть найлегше читати робочі матеріали одна одної, тоді як англійська — мова, за допомогою якої вони публікують матеріали для ширшої міжнародної аудиторії. Обидві мови потрібні, а проект, що передбачає використання лише однієї з них, непомітно виключатиме половину тих, кого покликаний охопити. Другий момент — це вік. Дослідники, які все ще підтримуватимуть зв'язок через двадцять років, — це ті, хто сьогодні є молодшими дослідниками, а стипендіальна програма або спільна дослідницька когорта є найменш витратною довгостроковою інвестицією. Інституційна пам'ять на практиці — це група людей, які професійно зростали разом.

Ніщо з цього не залежить від саміту, меморандуму чи окремого рядка в чиемусь бюджеті. Для мапування потрібні два дослідники й електронна таблиця. Для першої зустрічі потрібне приміщення та двадцять допитливих учасників, а якщо проводити її онлайн — вона майже нічого не коштуватиме. Для першої спільної публікації потрібні два автори, які заздалегідь домовилися щодо авторських прав. Для керівників з обох сторін це питання є один із рядків у плані роботи на наступний рік. Для донорів — невеликий і довгостроковий грант, який переживе власний цикл звітності. Для окремих дослідників — це один електронний лист до адресата, чия робота перетинається з їхньою власною, але з ким вони ніколи не зустрічалися.

Ось за цей останній пункт і варто зачепитися. Дослідники, які можуть заповнити цю прогалину, вже працюють — в Алмати й Бішкеку, у Києві й Львові, у Ташкенті й Астані — над взаємопов'язаними проблемами, не знаючи один про одного. Представити їх один одному майже нічого не коштує. Все решта починається з рішення, що ця розмова варта того, щоб її розпочати, а далі — просто її провести.

ВИСНОВКИ

Стрімкі глобальні економічні, політичні та технологічні зміни останніх років суттєво трансформували архітектуру міжнародного співробітництва на євразійському просторі. Перебудова міжнародних транспортних маршрутів, переорієнтація торговельних потоків, посилення конкуренції за нові логістичні коридори та прискорення економічної диверсифікації сформували принципово нові умови розвитку міжнародної взаємодії. За цих умов держави Центральної Азії дедалі впевненіше утверджуються як самостійні центри регіонального розвитку, від рішень яких усе більшою мірою залежить функціонування транспортних, енергетичних і виробничих зв'язків між Європою та Азією.

На цьому тлі Центральна Азія стає для України не лише окремим регіональним напрямом зовнішньої політики, а й невід'ємною складовою ширшої стратегії інтеграції до нової економічної архітектури Євразії. Йдеться не про тимчасову переорієнтацію, зумовлену війною, а про довгострокову зміну ролі регіону у світовій економіці. Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан і Туркменістан активно диверсифікують зовнішньоекономічні зв'язки, модернізують національні економіки, залучають міжнародний капітал і розширюють участь у глобальних виробничих ланцюгах. Для України це означає необхідність переходу від окремих ініціатив до системної, послідовної та довгострокової присутності в регіоні.

Водночас Центральна Азія не є однорідним простором ані з економічного, ані з політичного погляду. Попри географічну близькість, держави регіону істотно відрізняються за моделями економічного розвитку, зовнішньополітичними пріоритетами, структурою національних економік і рівнем інтеграції до світових ринків. За таких умов універсальна модель співробітництва не може бути достатньо ефективною. Практична політика України має спиратися на окремі двосторонні стратегії, адаптовані до особливостей кожної держави, її економічного потенціалу та місця у сучасних регіональних процесах.

Попри позитивну динаміку останніх років, нинішній рівень українсько-центральноазійського співробітництва все ще не відповідає наявному потенціалу взаємодії. Основний резерв розвитку полягає вже не стільки у збільшенні товарообігу, скільки у формуванні стійких виробничих, інвестиційних і технологічних зв'язків. Україна зберігає вагомі конкурентні переваги у сферах агропромислового виробництва, машинобудування, транспортної інженерії, цифрової трансформації, освіти, медицини та післявоєнного відновлення. Для держав Центральної Азії ці напрями дедалі більше визначають темпи економічної модернізації, розвиток людського капіталу та диверсифікацію національних економік. Саме ці сфери формують найбільший потенціал для створення взаємовигідних виробничих і технологічних партнерств, здатних забезпечити довгостроковий економічний ефект.

Особливої ваги набуває транспортно-логістичний вимір співробітництва. Перебудова міжнародних маршрутів фактично формує нову конфігурацію економічних зв'язків між Європою та Азією, у якій ключову роль відіграють мультимодальні перевезення, розвиток Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту, Серединного коридору, цифровізація митних процедур і модернізація портової інфраструктури. Для України участь у цих процесах означає не лише відновлення транзитного потенціалу після завершення війни, а й можливість інтегруватися у формування нової транспортної системи Євразії як одного з її важливих елементів.

Паралельно змінюється і сам економічний зміст українсько-центральноазійського партнерства. Якщо ще донедавна його основу становила переважно торгівля окремими групами

товарів, то сьогодні дедалі більшого значення набувають сфери з високою доданою вартістю — цифрові технології, освіта, інновації, агропереробка, транспортне машинобудування, фармацевтична промисловість, енергетична модернізація, управління водними ресурсами та розвиток малого і середнього підприємництва. Саме вони формують підґрунтя для довгострокової економічної взаємозалежності, яка є значно стійкішою за традиційні торговельні відносини та відкриває можливості для спільного розвитку виробництва, технологій і людського капіталу.

Не менш показовою тенденцією сучасного етапу є посилення ролі інституційного виміру співробітництва. Конкурентоспроможність міжнародного партнерства дедалі більше визначається не лише транспортною інфраструктурою чи обсягами інвестицій, а й якістю людського капіталу, рівнем професійної взаємодії, академічною мобільністю та здатністю формувати сталі експертні мережі. Університетське співробітництво, спільні дослідницькі програми, професійні обміни й експертна дипломатія вже не можуть розглядатися лише як гуманітарний компонент міжнародних відносин. Вони перетворюються на один із ключових інструментів формування довіри, без якої неможливі масштабні економічні проєкти, технологічне партнерство та довгострокова політична взаємодія.

Посилення міжнародної уваги до Центральної Азії відкриває для України нові можливості, але водночас істотно підвищує рівень конкуренції. Сьогодні держави регіону перебувають у центрі стратегічних інтересів Європейського Союзу, Китайської Народної Республіки, Турецької Республіки, держав регіону Затоки, Сполучених Штатів Америки, Республіки Індія, Японії та Республіки Корея. Кожен із цих акторів вибудовує власну модель довгострокової присутності, поєднуючи інвестиції, розвиток інфраструктури, технологічне співробітництво, освітні програми та політичний діалог. За таких умов Україна конкурує вже не лише за доступ до окремих ринків, а й за можливість запропонувати власну довгострокову модель економічного та інституційного партнерства.

У цьому контексті вирішального значення набуває послідовність державної політики. Досвід останніх років засвідчує, що навіть за наявності взаємної зацікавленості окремі економічні чи гуманітарні ініціативи не здатні забезпечити тривалий результат без прогнозованої державної політики, стабільної дипломатичної присутності та ефективної координації між органами влади, бізнесом, університетами, дипломатичними установами й експертним середовищем. Лише поєднання цих складових дає змогу сформувати цілісну систему співробітництва.

Не менш важливим є переосмислення самої моделі взаємодії з державами Центральної Азії. Їх уже неможливо розглядати виключно як ринки збуту чи транзитний простір між Європою та Азією. Натомість значно перспективнішою видається модель рівноправного партнерства, заснована на спільному створенні доданої вартості, локалізації виробництва, трансфері технологій, розвитку людського капіталу та реалізації спільних інноваційних проєктів.

Перспективи українсько-центральноазійського співробітництва дедалі більше виходять за межі двостороннього формату. Трансформація євразійського простору створює передумови для розвитку ширших багатосторонніх механізмів взаємодії за участю України, держав Центральної Азії, Європейського Союзу та інших міжнародних партнерів. Найбільший потенціал такої співпраці зосереджений у сферах транспортної взаємопов'язаності, енергетичної безпеки, цифрової трансформації, продовольчої безпеки, управління водними ресурсами, кліматичної адаптації, розвитку інноваційної економіки та формування нових міжнародних ланцюгів створення доданої вартості у сфері критичних мінеральних ресурсів. Важливим

напрямом подальшого розвитку співробітництва може стати формування сучасних механізмів міжнародної трудової мобільності, здатних сприяти післявоєнному відновленню України, задоволенню потреб її ринку праці та створенню нових можливостей для професійної реалізації громадян держав Центральної Азії на основі прозорих, безпечних і взаємовигідних правил. Водночас довгострокова результативність цих процесів значною мірою залежатиме від розвитку інституційного партнерства між органами влади, бізнесом, університетами, аналітичними центрами та експертними спільнотами, які забезпечують підготовку кадрів, обмін знаннями, вироблення спільних підходів і зміцнення взаємної довіри. Саме комплексне поєднання економічної, технологічної, гуманітарної та інституційної взаємодії формуватиме новий порядок денний співробітництва між Україною та державами Центральної Азії. Водночас подальший розвиток українсько-центральноазійських відносин відбуватиметься в умовах високої геополітичної турбулентності. Збереження безпекових ризиків, конкуренція між провідними міжнародними акторами, перебудова глобальних виробничих ланцюгів, прискорення технологічних змін і посилення ролі економічної дипломатії вимагатимуть більшої адаптивності.

Загалом українсько-центральноазійське співробітництво вже виходить за межі традиційного розуміння двосторонніх відносин і поступово стає складовою масштабнішої трансформації економічної, транспортної та політичної архітектури Євразії. За цих обставин вирішальне значення матимуть не окремі проекти чи короткострокові домовленості, а здатність вибудувати довгострокові інституційні зв'язки, підтримувати постійний політичний діалог, розвивати спільний людський і технологічний потенціал та формувати партнерство, засноване на взаємній довірі, прагматизмі та спільному баченні майбутнього.

Саме така модель співробітництва відкриває перед Україною та державами Центральної Азії можливість перейти від ситуативної взаємодії до повноцінного стратегічного партнерства. В умовах глибокої трансформації світової економіки та міжнародних відносин таке партнерство здатне стати одним із чинників зміцнення економічної стійкості, розвитку нових виробничих ланцюгів, посилення регіональної взаємопов'язаності та формування сучасної архітектури співробітництва на євразійському просторі.

РЕДАКЦІЙНА КОМАНДА

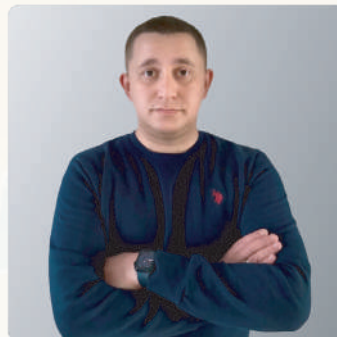
ФЕДІР ЛАВРИНЕНКО

Керівник проекту, директор
БО «Міжнародний благодійний
фонд громадської дипломатії»

ВІРА КОНСТАНТИНОВА

Консультантка проекту, Голова правління
ГО «Центр геополітичних досліджень
«КОНСТАНТА ЕР ЕНД ДІ ГРУПІ»

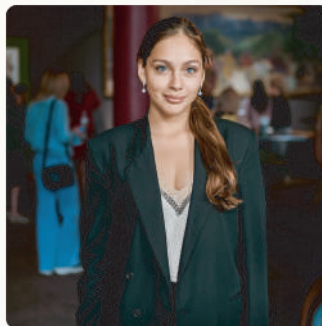
ОЛЕКСАНДР ГНИДЮК

Співзасновник БО «Міжнародний бла-
годійний фонд громадської дипломатії»,
командний лідер проекту «Європа – Цен-
тральна Азія: діалог без кордонів».

НАДІЯ ГРИЦИШЕНА

проектна менеджерка, фахівчиня з
міжнародного права та дипломатії.

ЄЛИЗАВЕТА ДАВЛЕКАМОВА

дизайнерка та фахівчиня з
верстки видання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Автор: Тарас Маршалок. «НОВІ МОЖЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ».

- UN Comtrade – міжнародна база торгівлі товарами
- Національний банк України – зовнішня торгівля та прямі інвестиції
- Державна митна служба України – ВІ-статистика зовнішньої торгівлі
- Посольство України в Казахстані – економічне співробітництво
- Посольство України в Узбекистані – торговельно-економічна співпраця
- Посольства України в Киргизстані, Таджикистані та Туркменістані – профільні матеріали
- Верховна Рада України – міжнародні угоди про вільну торгівлю
- World Bank – Middle Trade and Transport Corridor
- OECD – Realising the Potential of the Middle Corridor
- European Commission / EBRD – transport connections with Central Asia
- Державна служба експортного контролю України
- European Commission – sanctions and Common High Priority Items

Автор: Вікторія Хвіст. «ПОТЕНЦІАЛ СПІВПРАЦІ У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ»

- Держави Центральної Азії в контексті конкуренції світових акторів після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну : аналіт. доп. / [Александров О., Борділовська О., Веселовський А. та ін.] ; за ред. О. Александрова, М. Паламарчука. – Київ : НІСД, 2024. – 59 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.06>
- UN Comtrade — міжнародна база торгівлі агропродовольчими товарами
- ФАО — продовольча безпека, стан сільського господарства та водні ресурси в Центральній Азії
- Світовий банк — водні ресурси, іригаційна інфраструктура та Середній коридор
- ЄБРР / МФК — агропромислові та агроінфраструктурні програми в регіоні
- Міністерство аграрної політики та продовольства України — стратегія агроекспорту
- Посольства України в Казахстані та Узбекистані — галузеві матеріали 2024–2025 рр.
- IFAD — програми розвитку сільських територій і малих фермерських господарств у Центральній Азії
- OECD — сільськогосподарська та водна політика країн Центральної Азії
- Національний університет біоресурсів і природокористування України — аграрна освіта, міжнародна співпраця та насінництво
- Державна служба експортного контролю України — товари подвійного використання в агросекторі та суміжних галузях
- AVRDC / World Vegetable Center — адаптація сортів до умов Центральної Азії
- European Commission — фітосанітарні стандарти, безпечність продовольства та санкційний режим

Автор: Максим Несвітайлов. «КРИТИЧНІ МІНЕРАЛЬНІ РЕСУРСИ ТА ДОБУВНА ПРОМИСЛОВІСТЬ: ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ »

- International Energy Agency. Global Critical Minerals Outlook 2026. Paris: IEA, 2026.

- European Parliament and Council. Regulation (EU) 2024/1252 establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials. 11 April 2024.
- European Court of Auditors. Critical raw materials for the energy transition — Not a rock-solid policy. Special Report 04/2026. Luxembourg, 2026.
- European Commission. Replies to the European Court of Auditors' Special Report on critical raw materials for the energy transition. 2026.
- European Commission. New measures to secure raw materials and strengthen the EU's economic security: RESourceEU. 3 December 2025.
- European Commission. Strategic projects on critical raw materials gain momentum in second selection round. 19 January 2026.
- European Commission. Selected strategic projects under the Critical Raw Materials Act. 2025–2026.
- Council of the European Union. First EU–Central Asia Summit, Samarkand, 4 April 2025.
- OECD. Regional Note on Critical Minerals in Central Asia. Paris: OECD, April 2026.
- OECD. Advancing Security and Transparency for the Governance of Critical Raw Materials in Central Asia. Paris: OECD Publishing, 2026. DOI: 10.1787/42a74a65-en.
- Caspian Policy Center. Central Asia and the New Critical Minerals Frontier: Progress in Reshaping Global Supply Chains. Washington, DC, June 2026.
- Panzabekova A. Zh. et al. Critical metals and minerals of Kazakhstan and other Central Asian countries: institutional barriers and strategic export policy. R-Economy. 2025. Vol. 11(4). P. 406–429.
- Аубакірова Г. М. та ін. Центральна Азія в глобальній конкуренції за рідкісноземельні метали: ризики ланцюгів постачання та шляхи зміцнення позицій. Вісник КазУТБ. 2026. №1(30).
- World Bank. Middle Trade and Transport Corridor: Policies and Investments to Triple Freight Volumes and Halve Travel Time by 2030. Washington, DC, 2023.
- World Bank. World Bank Support to Enhance Rail Connectivity and Logistics in Kazakhstan. 19 February 2026.
- World Bank. Georgia Boosts Role in Trans-Caspian Transport Corridor with World Bank Group Support. 2 June 2026.
- Кабінет Міністрів України. Стратегія розвитку галузей промисловості на основі корисних копалин та компонентів стратегічного та критичного значення на період до 2056 року та Операційний план на 2026–2028 роки: розпорядження №569-р від 27.05.2026.
- KSE Institute; SYSTEMIQ; Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України; Міністерство економіки України. Strategic Roadmap for Unlocking Ukraine's Critical Raw Materials Potential. 2025.
- Moiseienko D., Sicheneder A., Zaniewicz M. Critical raw materials in the energy transition: Assessing Ukraine's potential for EU supply chains. Green Deal Ukraïna / Forum Energii, Version 1.1, 2026.
- U.S. International Trade Administration. Ukraine Country Commercial Guide: Critical Minerals. Last published 15 May 2026.
- Вижва С., Білявська О., Бабчук Д., Бабчук Ю. Критичні матеріали в контексті програми Ukraine Facility та європейської інтеграції України. Геологія. 2025. №4(111).
- We Build Ukraine; Boston Consulting Group. General Analysis of the Critical Materials Sector Based on the Results of the Conference “Strategic Resources of Ukraine”. 2024.
- U.S. Geological Survey. Mineral Commodity Summaries 2026. Version 1.3, May 2026. Reston, VA: USGS.
- World Nuclear Association. Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan. Updated 1 July 2026.
- Navoiyuran State Enterprise. Navoiyuran announces 2025 Full Year Preliminary Results. 13 April 2026.

- Navoiyuran State Enterprise. Navoiyuran Commences Commercial Uranium Production at the Qizilkok Deposit. 24 April 2026.
- Ministry of Industry and Construction of the Republic of Kazakhstan. Completion of the state geological study programme: 38 prospective areas and forecast resources. 2025.
- Government of Kazakhstan. Kazakhstan strengthens its position in the global market for rare and rare-earth metals. 2025.
- Ministry of Science and Higher Education of Kazakhstan. Kazakhstan–Korea Centre for Research on Rare and Rare-Earth Metals in Almaty. July 2026.
- Government of Kazakhstan. C5+1 Critical Minerals Dialogue held in Astana. 10 June 2026.
- Sojitz Corporation; Japan Organization for Metals and Energy Security (JOGMEC). Sojitz and JOGMEC Enter into Definitive Agreements with Lynas. 30 March 2011.
- Sojitz Corporation. Sojitz Begins Import of Heavy Rare Earths from Australia. 30 October 2025.
- Presidency of Chile. Official visit of the Prime Minister of the Republic of Korea and signing of memoranda, including KOMIR–ENAMI cooperation on sustainable mining and mineral value chains. 11 October 2022; Embassy of the Republic of Korea in Chile. Korea–Chile Critical Minerals Connect 2026. 14 April 2026; President Lee, Chilean President Kast Agree to Modernize FTA, Strengthen Critical Mineral Supply Chains.
- Council on Foreign Relations. China in Africa: March 2025. 28 May 2025.
- Chemistry World. Congo's cobalt conundrum. 12 May 2026.
- Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. Серик Жумангарин провёл встречу с заместителем министра иностранных дел Украины. 2 April 2026.
- Торгово-промислова палата України. Українсько-узбецький діалог у Львові. 13 липня 2026 року.
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю від 17.09.1994 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
- Угода між Урядом України й Урядом Республіки Узбекистан про вільну торгівлю від 29.12.1994 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
- Міністерство закордонних справ України. Олександр Міщенко здійснив робочий візит до Республіки Узбекистан. 3 квітня 2026 року; Олександр Міщенко обговорив із керівництвом ТПП України та ФРУ розвиток економічної співпраці з державами Центральної Азії. 10 липня 2026 року.
- GRAVICON. About Us; Photo Gallery; NBS Technology. Ore-Mining and Size-Reduction Equipment. Корпоративні матеріали.
- НТУ «Дніпровська політехніка». Scientific Partners; Master Program in Eco-Mining Engineering and Innovative Natural Resources Management — EMINReM.
- Міністерство розвитку громад та територій України. Україна підписала угоду про запровадження Єдиного транзитного дозволу TRACECA. 17 травня 2026 року.
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про заохочення та взаємний захист інвестицій від 17.09.1994; Угода між Урядом України і Урядом Республіки Узбекистан про сприяння здійсненню і взаємний захист інвестицій від 20.02.1993 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

Автор: Собір Курбанов. «ПАРТНЕРСТВО МІЖ ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ У СФЕРІ ТРУДОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ».

- World Bank, Government of Ukraine, European Union, and United Nations. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5). 2026.
- Reform and Finance Berlin (RFBerlin). Still Standing: The Ukrainian Labor Market at War. 2025.
- Humanitarian Media Hub. Ukraine needs 8.6 million additional workers by 2032

- Centre for Economic Policy Research (CEPR). Wartime Labour Market: The Case of Ukraine. 2024. RBC-Ukraine. Ukraine Will Lack 4.5 Million Workers – Ministry of Economy. 2024.
- Hromadske / HMM News. Ukraine Needs 8.6 Million Additional Workers by 2032. 2024.
- World Bank. Tackling Transport Labor Shortages. 2025.
- Radio Free Europe/Radio Liberty. War Creates Labour Shortages in Ukraine. 2024.
- Razumkov Centre. Labour Market in Ukraine: Current State and Challenges. 2024.
- International Organization for Migration (IOM). Ukraine Employment and Labour Market Assessment. 2024.
- World Bank. Listening to Ukraine: Fall 2025 Update.
- State Statistics Service of Ukraine (Ukrstat). Official Statistics Database.
- Federal State Statistics Service of Russia (Rosstat). Official Statistics Database.
- Ministry of Economy of Ukraine. A New Policy for the Labour Market: Ukraine Presents the Vision of the Employment Strategy 2030. 2025.
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). Labour Migration in Central Asia.
- World Bank. The Journey Ahead: Supporting Successful Migration in Europe and Central Asia. 2024.
- European Commission. Legal Migration and Resettlement: Work.
- European Commission. Single Permit Directive (EU) 2011/98/EU.
- European Commission. Seasonal Workers Directive (EU) 2014/36/EU.
- European Commission. EU Blue Card Directive (EU) 2021/1883.
- European Commission. European Qualifications Framework (EQF).
- Deutsche Welle. The German-Turkish Recruitment Agreement: 60 Years On.
- SETA Foundation. Turkish-German Relations: Inevitable Cooperation.

Автори: Олександр Буряченко. «ТРАНСПОРТНА ТА ЛОГІСТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ»

- Аналітичний дайджест “Центральна Азія в системі нового багатопольярного світового порядку”
- The volume of transportation along the Trans-Caspian International Transport Route has increased fivefold in seven years
- EU keeps pushing for Trans-Caspian corridor despite mounting disillusionment
- Україна відновила поромне сполучення з Грузією
- Україна відновила поромне сполучення з Грузією
- Строительство нового глубоководного морского порта на Каспийском море

Автор: Уміджон Маджіді. «ПЕРСПЕКТИВИ ЕНЕРГЕТИЧНОГО, ЕКОНОМІЧНОГО, ОСВІТНЬОГО ТА ІНСТИТУЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ І ТАДЖИКИСТАНОМ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ З ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ»

- Ministry of Energy and Water Resources of the Republic of Tajikistan. Power Sector Development Master Plan.
- International Energy Agency. Tajikistan 2022.
- World Bank. Sustainable Financing for the Rogun Hydropower Project. 17 December 2024.
- World Bank. World Bank Supports Rogun Hydropower Project to Improve Access to Affordable, Reliable and Sustainable Electricity in Tajikistan. 17 December 2024.
- World Bank. Tajikistan Country Climate and Development Report. 2024.
- Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan. Statistical Yearbook of the Republic of Tajikistan 2024. Dushanbe: Agency on Statistics, 2024

- Asian Development Bank. Country Partnership Strategy: Tajikistan, 2021–2025 / Asian Development Bank. Manila: ADB, 2021. (Також використані матеріали Світового банку, ЄБРР та інших міжнародних фінансових інституцій щодо реалізації інвестиційних програм у Республіці Таджикистан.)
- International Energy Agency. Tajikistan 2022.
- World Bank. Sustainable Financing for the Rogun Hydropower Project. 17 December 2024.
- World Bank. World Bank Supports Rogun Hydropower Project to Improve Access to Affordable, Reliable and Sustainable Electricity in Tajikistan. 17 December 2024.
- World Bank. Tajikistan Country Climate and Development Report. 2024.
- World Bank Group. Tajikistan Country Partnership Framework 2026–2032.
- Asian Development Bank. Tajikistan: In-Depth.

Автор: Мурат Карипов. «ОСНОВНІ ВИКЛИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВОДНІ РЕСУРСИ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ КИРГИЗСТАНОМ І УКРАЇНОЮ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ»

- Kambar-Ata HPP-1: Kyrgyzstan's largest energy project.

Автор: Олена Мелконова. «КУЛЬТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЮ АЗІЄЮ».

- Посольство України в Республіці Казахстан. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Казахстаном. Опубліковано 31 березня 2026 року.
- Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Казахстан про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту, наукові (вчені) ступені і вчені звання від 26.09.2001 р.
- Верховна Рада України. Законодавство України. Міжнародні документи. Киргизька Республіка
- Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Таджикистан від 06.07.2001 року
- Верховна Рада України. Законодавство України. Міжнародні документи. Республіка Таджикистан
- Верховна Рада України. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Туркменістаном від 10.10.1992 року
- Верховна Рада України. Законодавство України. Міжнародні документи. Туркменістан
- Верховна Рада України. Законодавство України. Міжнародні документи. Республіка Узбекистан
- Верховна Рада України. Законодавство України. Міжнародні документи. Республіка Казахстан
- Угода про співробітництво в галузі підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів і нострифікацію документів про їхню кваліфікацію в рамках Співдружності Незалежних Держав від 13.03.1992
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про Припинення дії, денонсацію та вихід з деяких міжнародних договорів України, укладених Урядом України з урядами Російської Федерації, Республіки Білорусь та в рамках Співдружності Незалежних Держав” від 25.03.2026 № 392
- Міністерство закордонних справ України. Українська громада в країнах світу. Опубліковано 29 жовтня 2019 року
- Микитчук, Н. 2013. «Співробітництво України з країнами Центральної Азії в сфері культури: особливості та перспективи». Філософія та політологія в контексті сучасної культури 4 (6), 129-32

- Міністерство закордонних справ Республіки Казахстан. Казахстан та Україна зберігають спільну спадщину Тараса Шевченка. Оpubліковано 10 березня 2026 року (рос.)
- Посольство України в Республіці Таджикистан. Шевченківські читання у Посольстві України в Таджикистані. Оpubліковано 10 березня 2016 року
- У Харкові відкрили пам'ятник видатним мислителям України, Казахстану й Азербайджану. 24.10.2021
- Lviv Book Forum: Вперше в Україні переклали книжку киргизького автора. 20.09.2018:
- Посольство Киргизької Республіки в Україні провело науково-практичну конференцію, присвячену творчості Ч. Айтматова. 07.12.2023 (рос.)
- Посольство Республіки Таджикистан в Україні. Таджикиський вечір культури у Києві. 01.03.2025 (рос.)
- Святошинська районна в місті Києві державна адміністрація. Бібліотека ім. Махтумкулі. Оpubліковано 28 березня 2024 року
- Вірші Махтумкулі тепер читатимуть у Туркменістані українською. Оpubліковано 27 вересня 2020 року
- Васьків М. Узбекская литература в отдельных украинских книжных изданиях (рос.). 9th International Conference on Culture and Civilization, March 15–16, 2021, Tashkent Chemical-Technological Institute, Uzbekistan : Full Texts Book / за ред. Gulbaxar Nishanovna Tavaldieva. FARABI Publishing House, 2021. С. 473–500.
- Діماش заспівав українську пісню на концерті у Києві (рос.). 12.03.2020
- Наталія Правченко. Грошові збори з антивоєнного концерту у Казахстані переказали у благодійний фонд співачки Тіни Кароль. Цензор.net. 02.08.2022
- Anastasia Khodykina. The «Music-Soul of the Nation: Ukraine» Concert was held in Bishkek. January 25, 2014
- Посольство України в Республіці Узбекистан. Фестиваль «Українська пісня в Узбекистані». Оpubліковано 13 жовтня 2019 року
- Посольство України в Республіці Таджикистан. У Душанбе пройшли концерти Заслуженої артистки України Оксани Нікітюк. Оpubліковано 04 листопада 2013 року
- Міністерство закордонних справ України. 100 україномовних аудіогідів у провідних пам'ятках світу. Оpubліковано 12.05.2025
- Українські боксери здобули шість медалей на турнірі в Казахстані. Укрінформ. 05.10.2024.
- У медальному заліку на III Всесвітніх іграх кочівників Україна на 8 місці. Укрінформ. 08.09.2018
- Федерація фехтування України. КС 2026 Астана: Роман Свічкарь здобуває дебютну перемогу і приносить Україні перше з 2022 року особисте золото Кубка світу в чоловічій шпазі. 26.03.2026
- Міністерство охорони здоров'я України. Казахський бізнес передав генератори для потреб медичних закладів України. Оpubліковано 25 грудня 2022 року
- Міністерство охорони здоров'я України. Казахстан може долучитися до відновлення медичної інфраструктури в Україні — Сергій Дубров. Оpubліковано 25 жовтня 2023 року
- Міністерство охорони здоров'я України. Україна отримала автомобілі екстреної допомоги в межах гуманітарної підтримки з Казахстану. Оpubліковано 29 грудня 2025 року
- Посольство України в Туркменістані. Туркменістан надав Україні гуманітарну підтримку. Оpubліковано 01 серпня 2023 року
- Україна отримала гуманітарну допомогу з Узбекистану. 06.06.2022
- Посольство України в Республіці Узбекистан. Українські діти отримали корисні подарунки від благодійників з Узбекистану. Оpubліковано 06 вересня 2023 року
- Діти України відпочили та отримали реабілітацію в Узбекистані. 31.08.2023
- Посольство України в Республіці Казахстан. Українські діти прибули до Казахстану для відпочинку та оздоровлення. Оpubліковано 03 червня 2025 року

- Посольство України в Республіці Узбекистан. Узбекистан прийняв на відпочинок та реабілітацію групу українських дітей. Опубліковано 06 червня 2025 року
- Сумська обласна військова адміністрація. 26 дітей із Сумщини вирушили на оздоровчий відпочинок до Казахстану. Опубліковано 15 січня 2026 року
- Reporters Without Borders. 2026 RSF Index: Europe-Central Asia. Widespread Decline as Legal Protections Erode
- IREX. Kazakhstan: Vibrant Information Barometer 2024. IREX, 2024
- IREX. Tajikistan: Vibrant Information Barometer 2024. IREX, 2024
- IREX. Uzbekistan: Vibrant Information Barometer 2024. IREX, 2024
- Виконавчий комітет Співдружності незалежних держав. Інформаційні агенції держав - учасниць СНД (ІНФОРМРАДА СНД) (рос.)
- Тамара Вааль. Володимир Зеленський, президент України: «Ніхто не витримає повномасштабної війни з Росією поодиноці». Власть.kz. 25.05.2024
- Albina Muratbekova, "Expanding China's Education Diplomacy in Central Asia," Eurasian Research Institute, February 2024
- "Turkmenistan and CLEC Expand Cooperation in Chinese Language Studies," Orient.
- How Russia's and Ukraine's Neighbors See Them. Gallup. January 15, 2026
- Указ Президента України "Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України" від 20.02.2006 № 142/2006
- Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку закордонних дипломатичних установ України, у складі яких утворюються культурно-інформаційні центри" від 19.04.2006 № 213-р

Автор: Тлеген Куандиков. «АНАЛІТИЧНІ ЦЕНТРИ ТА ДИПЛОМАТІЯ ЗНАНЬ».

- Abelson, D. E. (2014). Old world, new world: The evolution and influence of foreign affairs think tanks. *International Affairs*, 90(1), 125–142.
- Axyonova, V., & Lozka, K. (2023). 'We are at war': Reflections on positionality and research as negotiation in post-2022 Ukraine. *Journal of International Relations and Development*, 26(4), 711–721.
- Axyonova, V., & Lozka, K. (2024). Diplomacy beyond the state: Ukrainian think tank experts as wartime diplomacy actors. *European Security*, 33(4), 557–575.
- Center for Global Civic and Political Strategies. (2026). Russia's sanctions evasion report 2025–2026.
- Chataway, C. J. (1998). Track II diplomacy: From a Track I perspective. *Negotiation Journal*, 14(3), 7. 269–287.
- Conley Tyler, M., Matthews, R., & Brockhurst, E. (2017). *Think tank diplomacy*. Brill | Nijhoff.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger & F. Lawrence, Trans.). MIT Press. (Original work published 1962)
- Hocking, B. (2011). Non-state actors and the transformation of diplomacy. In B. Reinalda (Ed.), *The Ashgate research companion to non-state actors*. Ashgate.
- Knight, J. (2020). Knowledge diplomacy: What are the key characteristics? *International Higher Education*, 100, 38–39.
- Kuandykov, T. (2025). *Think tanks in Central Asia: Inside the sector*. On Think Tanks.
- McGann, J. G. (2021). *2020 Global Go To Think Tank Index Report*. Think Tanks and Civil Societies Program, University of Pennsylvania.

- Melissen, J. (2005). The new public diplomacy: Between theory and practice. In J. Melissen (Ed.), *The new public diplomacy: Soft power in international relations* (pp. 3–27). Palgrave Macmillan.
- Nye, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. Public Affairs.
- On Think Tanks. (n.d.). Open think tank directory. onthinktanks.org
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Stone, D. (2000). Think tank transnationalisation and non-profit analysis, advice and advocacy. *Global Society*, 14(2), 153–172.

КОНТАКТИ

Міжнародний благодійний фонд «Фонд громадської дипломатії»

м. Київ, вул. Василя Тютюнника, 53, оф. 23

E-mail: info@civildiplomat.com

Тел.: +380 63 499 65 79

Вебсайт: <https://civildiplomat.com>

Центр геополітичних досліджень KONSTANTA R&D Group

E-mail: konstanta.analytical@gmail.com

Тел.: +380 63 268 36 13

Вебсайт: <https://www.konstantaresearch.org>

Міжнародний фонд «Відродження»

04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 46

E-mail: irf@irf.ua

Тел.: +380 (44) 461 97 09

Вебсайт: <https://www.irf.ua>

